PRVI POZNATI DUBROVAČKI GRADITELJI

CVITO FISKOVIĆ

DUBROVNIK

HISTORIJSKI INSTITUT JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE
ZNANOSTI I UMJETNOSTI U DUBROVNIKU

Urednik: AKADEMIK Dr. GRGA NOVAK

PRVI POZNATI DUBROVAČKI GRADITELJI

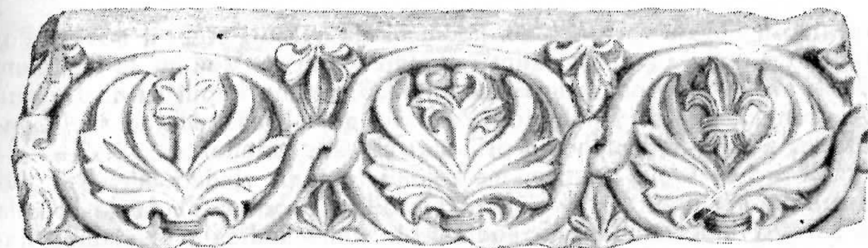
Cvito Fisković

DUBROVNIK

1 9 5 5.

JUGOSLAVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI

SADRŽAJ

DUBROVAČKI UMJETNIČKI ZANATI XIV. STOLJEĆA

Četrnaesto stoljeće je značajno za Dubrovnik, jer se tada oblikuje dubrovačka samostalnost, proširuje opseg države, izrađuje i učvršćuje grad, povećava se pučanstvo, jača trgovina i razvijaju zanati i privreda.

Pošto je vlast Bizanta bila oslabila u južnoj Italiji, Dubrovnik se morao pokoriti Normanima, koji su se ondje bili ugnijezdili, ali kad i oni oslabiše, bio je prisiljen priznati vrhovnu mletačku vlast. Mlečani su vladali u Dubrovniku više od jednog stoljeća i po, ali u to vrijeme Dubrovčani su neprestano nastojali da se osamostale, da skuče vlast mletačkog predstavnika u gradu. Njihovo nastojanje da okupe svoje zakone i da konačno urede svoj zakonik, zapravo je neprekidna borba za vlastito osamostaljenje i za skučivanje vlasti kneza, kojeg su im Mleci nametnuli. Stoga je između njih i kneza dolazilo već u toku 13. stoljeća do razmirica, a godine 1234.—1235. i do velikih sukoba, ponajviše zbog toga, što su Mlečani skučivali dubrovačku pomorsku trgovinu. Vlastela tada postajahu postepeno veleposjednici i veletrgovci. Oni su kao članovi vijeća upravljali gradskom općinom i time se i bogatili, te su im mletački predstavnici uzalud kušali oslabiti utjecaj i skučiti moć. Vlasteoska vijeća stvaraju zakone, izdaju naredbe, biraju svoje činovnike počevši od najviših, uređuju odnose, pa i ratuju sa susjednim zemljama.

Ni u 13. a niti u 14. stoljeću nije u Dubrovniku bilo pučkih buna kao u ostalim dalmatinskim gradovima, nije bilo vjerskih previranja ni borba kao u Baru, i nikakvi unutrašnji razdori, tada kao ni kasnije nisu ometali njegov razvoj.

U 13. a osobito u 14. stoljeću Dubrovnik je bogat trgovački grad, njegove lađe plove po Sredozemlju i po Crnom moru, a trgovci trguju po čitavom zapadnom Balkanu. Unutrašnje jačanje i širenje granica Dušanove Srbije mnogo je koristilo poslovnim Dubrovčanima, koji su tamo trgovali i bavili se rudarstvom, koje se ondje počelo jače razvijati u sredini 13. stoljeća. Time Dubrovnik postaje važno trgovačko središte i posrednik u razmjeni između proizvoda prekomorskih zapadnih zemalja i stočarskih proizvoda balkanskih država. Zahvaljujući prikladnom prometnom položaju svog grada Dubrovčani stječu na kopnu

i po moru bogatstva, pa 1300. godine kuju vlastiti srebrni novac. Postepeno proširuju grad, a zatim i okolno zemljište. Već im se sredinom 13. st. svojevoljno pokorilo Lastovo. 1333. godine kupili su od Dušana i Kotromanića plodni poluotok Pelješac, gdje bijaše znatno vrelo ondašnjih, a i kasnijih njihovih prihoda: stonske solane.

Proširivši svoje granice, na kojima je tada vladao mir, Dubrovčani su mogli uređivati svoj grad i prilike u njemu. Vlada se brinula za zdravstvo. Odmah prvih godina 14. stoljeća držala je stalnog ljekara i ljekarnike, koji imaju ljekarne,[1], a sredinom 14. stoljeća osniva i bolnicu za siromahe, za koju građani oporučno ostavljaju novčane pridonose.[2] Grad se izgrađuje, zidaju se njegove utvrde i zidine u isto vrijeme, kad se grade i velika stonska utvrđenja na kupljenom Pelješcu. Godine 1335. izmjenjuju se drveni mostovi i dobavljaju željezni lanci za mostove gradskih vrata.[3] Gradsko pučanstvo se povećava, pa se podižu ulice i kamene kuće. Radi požara vlada zabranjuje već u 13. stoljeću pokrivanje kuća slamom i prvih godina 14. stoljeća ponavlja tu zabranu,[4] a ujedno sprečava nekoliko puta gradnju drvenih kuća. U toku 14. stoljeća grade se i velike zgrade, koje stvaraju urbanističke naglaske i prostore u gustom tkivu sredovječnog grada: katedrala, crkva sv. Vlaha i veliki samostan propovjedničkih redova. Grad dobija već tada svoj konačni oblik, pa da nije bilo velikog potresa u 17. stoljeću, takav bi nam njegov sredovječni izgled bio ostao sve do danas, iako su ga nagli privredni razvoj i pojava gotike i renesanse izmijenili, osobito novim gotičko-renesansnim zgradama u toku 15. i 16. stoljeća, koje su dale gradu raskošniji izgled.

U to vrijeme se razvijaju u Dubrovniku i umjetnički zanati, jer se istaknute zgrade dižu i ukrasuju ne samo kamenim reljefnim ukrasima već i freskama. Godine 1318. slika se freskama stolna crkva,[5]

[1] R. Jeremić-J. Tadić, Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika II, str. 7, 148, Beograd 1939. Z. Kesterčanek, Razvitak farmacije u Dubrovniku do konca XIV. v. Farmaceutski glasnik IX. str. 127. Zagreb 1953.

[2] U siječnju 1347. godine odlučilo je Malo vijeće da sagradi bolnicu odnosno sklonište za siromahe, ali se ta odluka izvršila nekoliko godina kasnije (R. Jeremić—I. Tadić, o. c. str. 173). Za to vrijeme pojedini Dubrovčani ostavljaju veće svote novaca za bolnicu, ukoliko se bude gradila, a ukoliko se ne podigne, namjenjuju te svote drugoj svrsi. Godine 1347. Martinuš Menčetić ostavlja hiljadu perpera (Testamenta 3, 75, Državni arhiv u Dubrovniku). God. 1348. Miruša žena Miha Bobaljevića ostavlja pedeset perpera (Liber dotium notariae I, 87), Anđelo Ljutica sto perpera (Testamenta 5, 2—4), a njegova udovica Draže pedeset perpera (Testamenta 5, 5), Bene Gundulić četrdeset perpera (Testamenta 3, 77'), a Pasko J. Gambe šezdeset perpera (Testamenta 3, 82'). U veljači god. 1399. dobijaju tri plemića »suprastantes laborerii hospitalis« hiljadu perpera iz ostavštine Nikolice supruge Điva Restića (Distributiones testamentarie 1, 8'), a iduće godine ostavlja Margerita Benešić trideset perpera (Distributiones testamentarie 1, 100). Godine 1372. klesao je klesar Mihoje (Velojević?) krunu bunara za bolnicu (Diversa cancellariae 23, 95').

[3] Diversa cancellariae 12, 27.

[4] I. Sindik, Dubrovnik i okolica, str. 39; Naselja i poreklo stanovništva, uredio J. Cvijić, knjiga 23, Beograd 1926.

[5] J. Tadić, Građa o slikarskoj školi u Dubrovniku XIII.—XVI. v., str. 3, 4, Beograd 1952.

a zatim 1344.—1345. dvorane Velikog vijeća.[6] Građani posjeduju mnogo srebrnine, u popisima njihovih pokretnina nalazi se sve češće nakita i srebrnog pribora za jelo. Njihove su ostavštine bogate, a spominje se i raskošniji namještaj, kojemu pripadaju dobro opremljeni i slikani kreveti[7] sa baldakinom, jastucima, plahtama i pokrivačima od perja.[8] Među odjećom treba spomenuti, da su se u Dubrovniku u sredini tog stoljeća izrađivale i kožnate rukavice ukrašene čipkom.[9] Stoga u gradu radi nekoliko umjetnika i zanatlija umjetničkog obrta: graditelja, klesara, zlatara, slikara i rezbara.

Pored stranih javljaju se i domaći slikari, sa kojima se počinje razvijati dubrovačka slikarska škola. Među domaćim majstorima su Nikola i Ivan iz kraja 13. stoljeća, a zatim Stanče, Mihajlo Zadranin i Durante, koji je nastanjen u Dubrovniku, gdje posjeduje i vlastitu kuću.[10] Među strancima se ističe slikar fresaka i minijatura Mihajlo iz Bologne[11] i minijaturista Marko iz Apulije. Godine 1349. spominje se i slikar Marko Koradinov iz Mletaka. Odatle su se u 14. st. dobavljale i crkvene slike. Tako su, na primjer, franjevci izveli 1322. g. iz Mletaka unam anconam de lignamine factam hic in Veneciis pro ecclesia.[12] To je naravno moralo uplivati i na razvoj kasnijeg dubrovačkog slikarstva.

Pored već spomenutih zlatara[13] treba nadodati još i druge, da se vidi, kako je njihova grupa na kraju 13. a osobito u prvoj polovici 14.

[6] Ibid. str. 7.

[7] 1330. ...., lectum fornitum .... Div. canc. 9, 151.

[8] Obrada Ljutica spominje 1325. g. u svojoj oporuci .... lecto meo de pena cum uno capitalli, duobus licteaminibus et una sclavina, Testamenta 3, 7.

[9] Distributiones testam. 1, 4' retro.

[10] J. Tadić o. c. (5) str. 353; K. Jireček, Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters II, str. 7, Wien 1903.

[11] Pored već poznatih datuma Mihajlova boravka u Dubrovniku treba napomenuti, da se on tu spominje 28. svibnja i 4. prosinca 1328. (Div. not. 5, 186, 200), pa 21. srpnja 1329. (Div. canc. 9, 75'). Među učenicima Stojka Druškovića treba spomenuti i Živka sina Stanka Bogojevića, i to na temelju ovog ugovora:

Die VII februarij 1392, indictione XV.

Ego Slavcus Bogojevich confiteor quod loco filium meum Giunchum presentem et consencientem ad standum cum Stoycho Druschocovich pictore pro arte capestenda usque ad annos decem proxime venturos promitens quod dictus Giuchus filius meus bene et diligenter serviret dicto Stoycho ... dictus Stoychus promictit dicto Zuicho dare vitium et vestitum et docere fideliter artem suam et in finem terminis dare capta instrumentorum artis secundum consuetudinem Ragusii. Div. canc. 31, 4'.

Pored obaveza slikara Stojka Druškovića o slikanju kreveta Miltinr Priboeviću, koji je objelodanio Tadić (o. c. str. 48), postoji i drugi ugovor o tome 11. kolovoza iste godine. Div. canc. 32, 74.

[12] Die X mensis aprilis (1349).

Nicoletus Carboner de Veneciis facit manifestum quod promictit et se obligat magistro Marcho pictori domine Coradine de Veneciis ...

Distributiones testam. 1, 67'.

Makušev V. V. Isprave za odnošaj Dubrovnika prema Veneciji. Starine XXXI, 5. Zagreb 1905.

[13] C. Fisković, Dubrovački zlatari od XIII do XVII stoljeća, Starohrvatska Prosvjeta Ser. III, sv. 1, Zagreb 1949.

stoljeća brojnija, nego što se dosad držalo. Tu su Bene Abramov,[14] Mlečanin Blaž Sancti Canciani, koji 1302. godine bio otišao iz Dubrovnika u Srbiju i radio nekoliko godina u starom trgovačkom središtu Brskovu[15] i tu 1313. godine umro.[16] Vjerovatno je radio i u tamošnjoj kovnici novaca, iako je i u Srbiji bilo domaćih zlatara, koji su kovali novac. Njih su upotrebljavali i Dubrovčani, koji su tamo trgovali. Tako su 1370. godine tri dubrovačka plemića, koji bijahu zakupili trg u Prizrenu, potražili majstore za kovnicu novaca u Novom Brdu, najpoznatijem srpskom rudarskom mjestu onog vremena.[17] Pored njih spominju se u Dubrovniku Barbius Gaiope,[18] Bogoje claudus Bogdanov,[19] Božen de Screna,[20] Božen Rakojev,[21] Daroje,[22] Dobras,[23] Dobroje iz Zatona,[24] Pelješčanin Vita Volkatov,[25] Dimitrije Lukin iz dubrovačke Rijeke,[26] Janinus,[27] Dragoje,[28] Draško Radidragov, Vladislav,[29] Vidoš,[30] Ivan iz Zadra,[31] Hranko Savinović,[32] Milten,[33] Matija Radin,[34] Maroje Bisojev,[35] Milatko Terentić,[36] Mihovil iz Splita,[37] Radoje Kutelinov,[38] Klime,[39] Palma,[40] Pasko Dvornikov,[41] Petar de Garbis,[42] Prvoslav Afla,[43] Stagnus,[44] Tolislav, Tricocius,[45] Radoje Jurkov,[46] Radoslav Obra-

[14] Div. not. 7, 4.
[15] Š. Ljubić, Listine o odnošajih južnoga slavenstva i mletačke republike 1, 299, Zagreb 1868.
[16] Div. canc. 5, 74'.
[17] K. Jireček o. c. (10) 16.
[18] Libri reformationum V, 116 (Monumenta Ragusina), Zagreb 1897.
[19] Debita notariae 2, 274.
[20] Div. canc. 7, 17', Div. not. 3, 274'.
[21] Debita not. 3, 13'.
[22] Div. canc. 4, 110'.
[23] Div. not. 2, 35'.
[24] Debita not. 2, 165.
[25] Ibidem 207'.
[26] Ibid. 246'.
[27] Libri reformationum V, 41.
[28] G. Čremošnik, Spisi dubrovačke kancelarije I, 104, Zagreb 1951.
[29] Div. not. 2, 277. List dubrov. biskupije X, 34, Dubrovnik 1910.
[30] Libri reformationum V, 20, 91.
[31] C. Fisković, Zadarski majstori u Dubrovniku tokom 14. stoljeća, Anali Historijskog Instituta Jugoslavenske akademije u Dubrovniku II, 406, Dubrovnik 1953.
[32] Debita not. 2, 196.
[33] Distributiones testam. 1, 17'.
[34] Debita not. 4, 47'.
[35] Ibid. 112.
[36] Ibid. 74'.
[37] Div. canc. 14, 35.
[38] Debita not. 2, 186'.
[39] Div. not 2, 61.
[40] Libri reformat. V, 128.
[41] Deb. not. 4, 111.
[42] Div. canc. 6, 74.
[43] Debita not. 2, 23.
[44] Div. not. 7, 95'.
[45] G. Čremošnik o. c. (28), 55, Libri reformat. II, 103, Zagreb 1882.
[46] Debita not. 4, 66.

dov,[47] Raden Hvalenović,[48] Bogoje Jurkov, Nikolica, Prvoje i Radoslav Dragomilov, koji se udružio sa Pavlom Andrijinim lopudskim zlatarom, da skupa rade u gradu i na putovanjima, koja su htjeli poduzeti.[49]

Koliko je njihova radinost bila u sredini 14. stoljeća razvijena, pokazuje njihovo često poslovanje novcem, oni se često zadužuju, ali i posuđuju novac.[50] Vrsnoću zlatarstva pak najbolje pokazuje rad Bene Cibranova, koji se 1366. godine obavezao, da će skovati srebrnu palu sa četrnaest svetačkih likova.[51] Iz isplata i srebra, koje je on primio u toku 1366. godine, vidi se, da je doista izrađivao taj lijepi rad, koji, budući da obuhvata i ljudske likove, prikazuje najveći domet zlatarstva.

Zbog velikog broja zlatara i obilja zlata i srebra, koje je stizalo iz srpskih i bosanskih rudnika, moralo je u moćnicima dubrovačkih crkava biti okupljeno i mnogo umjetnina. Nisu nam nažalost sačuvani, osim par komada, ni predmeti a ni popisi crkvenih riznica iz 14. stoljeća, ali dokumenti spominju mnogo umjetnina, nakita i posuđa iz privatnog posjeda u toku prve polovice tog vijeka. Svi se ne mogu nabrojiti, jer ih u zalozima i u popisima ima veoma mnogo, ali treba spomenuti bar neke, da se vidi raznolikost tih predmeta kovanih u srebru,

[47] Ibid. 90.
[48] Pisano je Qualenovich, C. Fisković o. c. (13), 246.
[49] Div. not. 2, 101, 106, 121', Div. canc. 9, 118.
[50] Debita not. 4, passim. Ali o tome ima podataka i u ostalim arhivskim knjigama. Očito je, da im je novac ponajviše trebao za kupovanje srebra i zlata, koje su kupovali za kovanje različitih predmeta. To je uočio i zabilježio i F. M. Appendini, koji ističe, da je zlatarstvo bilo u Dubrovniku osobito razvijeno i da su zlatari, kojih je bilo u toku 15. stoljeća i u manjim dubrovačkim mjestima, mnogo zarađivali prodavajući nakit po Balkanu (Notizie istorico-critiche sulle antichità, storia e letteratura de Ragusei I, 227, Dubrovnik 1802).
[51] Die XIII mensis marcij (1366).

Bene de Cibriano aurifex facit manifestum quod ipse promictit et obligat se ser Savino de Bonda, Johanni de Tuidisio et Marino de Mençe thesaurariis sancte Marie et ser Johanni de Bona et Luxe de Bona tamquam epitropis Marini de Bona usque per totum mensem augusti proxime futurum ad ommes expensas ipsius Bene, facere et dare paratam unam anchonam argenti deauratam bene librarum XL boni argenti, in cui ancone qualibet libra argenti sit sagia II inferendi de ere, in qua incona debent esse figure quatordecim bene sculpte, ordinate. Et hoc ideo quia predicti epitropi promiserunt dare dicto Bene aurifici pro qualibet libra laborata ad eius expensas ut preferetur ducatos auri XI. Et si dictus. Bene non laboraverit et compleverit dictam inconam in termino supradicto ipsi epitropi possint illam inconam sibi auffere et facere ab aliis laborari ad expensas dicti Bene, quas expensas illis ipse statim dare teneatur super se et omnia bona sua pro apotheca. Renunciando. Et teneantur dicti epitropi facere solutionem ipsius Bene pro ut ipse laborabit in incona predicta ita scilicet quod solutio respondeat quantitati laborerij.

Die XIIII marcij.

Bene suprascriptus fuit confessus habuisse a suprascriptis pro parte solutionis conventionis suprascripte libras XX, oncias duas et sagia IIII argenti et ducatos auri viginti.

Die XXVIII madij.

Bene suprascriptus fuit confessus habuisse a predictis libras XXI et sagium 1 argenti, quot debet affinari et ducatos auri L pro conventione predicta. Marginalna bilješka uz ugovor: cassum de voluntate ambarum partium.

Diversa cancellariae 20, 107'.

pozlaćenih i iskićenih biserjem i kristalom. Među posuđem i priborom za jelo su srebrni vrčevi,[52] kupe[53] i pehari ukrašeni reljefima,[54] kojima je vitkost pojačana nožicom[55] i koji često bijahu pozlaćeni;[56] srebrne žlice[57] i noževi[58] sa bjelokosnim drškom[59] i pozlaćene viljuške.[60] Među nakitom su slavenske naušnice,[61] naušnice okićene biserjem,[62] i u obliku vijenca,[63] srebrne i pozlaćene;[64] zlatno prstenje,[65] srebrni[66] i pozlaćeni pojasi[67] ukrašeni filigranom i reljefima,[68] pa sa crnim privjeskom,[69] dijademi sa dragim kamenjem[70] i srebrnim pločicama, kojih je ponekad bilo više od dvadeset,[71] pozlaćeni[72] i iskićeni biserjem[73] pa skovani na posebni slavenski način,[74] koji se zastalno razlikovahu od ostalih, koji bijahu izrađeni u stilu ondašnjeg evropskog zlatarstva, srebrne kolajne[75] sa kristalnim kamenjem,[76] kopče[77] i pozlaćena puceta[78] odijela, emajlirani zlatni komadi,[79] koji se spominju već i u 13. stoljeću,[80] a bijahu protkani u nakit skupa sa biserjem i srebrnim ukra-

[52] .... tres naffos argenti .... Div. canc. 15, 4.
[53] .... cope decem de argento .... Ibid. 122.
[54] .... nappum de argento intalliatum .... Div. canc. 9, 53'.
[55] .... bocale unum et unam coppam de argento cum pede .... Div. canc. 5, 88.
[56] .... coppa de argento inaurata cum pede .... Div. canc. 6, 71.
[57] .... cuclearia undecim de argento .... Div. canc. 15, 122.
[58] .... par unum cutelmorum de argento .... Ibid. 166'.
[59] .... culcellum cum manubrio de avorio fornitum argento .... Div. canc. 6, 21.
[60] .... VII perulos de argento inauratos .... Div. not. 3, 110.
[61] .... XIIII paria de çerçellis de argento slavoneschis .... Div. canc. 15, 4.
[62] .... unum par de çerçellis de argento et perlis .... Div. not. 3, 110.
[63] .... çerçellos grillandas .... Div. not. 3, 121'.
[64] .... par unum çerçellorum de auro, Div. canc. 15, 166'.
[65] .... duos anulos de auro .... Div. canc. 5, 92.
[66] .... tres centuras argenti .... Div. canc. 15, 4.
[67] .... centuras II de argento deaurato .... Div. canc. 16, 78.
[68] .... centuram de filo de argento de opere levato inaurato quam habebat Marcus de Babali .... Div. canc. 5, 41.
[69] .... cinturam furnitam de argento cum pantalena negra .... Div. not. 3, 110.
[70] ....unam coronetam de argento cum lapidibus inter. .... Div. canc. 5, 81.
[71] .... unum frontale de tabulis XXVIIII de argento .... Div. not. 3, 174.
[72] .... coronam de argento inauratam .... Div. canc. 5, 61.
[73] .... duas tabuletas a grillanda de argento, unum frontale de argento inperlatum, item unum alium frontale de argento et perlis .... XXXII tabulatas de argento da frontale .... Div. not. 3, 110 .... precellos de argento .... Div. canc. 5, 99.
[74] .... unam coronam slavonescam ponderis onciarum VI .... Div. canc. 16, 56.
[75] .... unam muscetam de argento .... Div. canc. 5, 81.
[76] .... duas nuschetas de argento cum duobus cristallis intus .... Div. canc. 5, 33'.
[77] .... XII asulas de argento .... Div. not. 3, 110.
[78] .... maspillas III debra de argento inauratas .... Div. canc. 8, 176.
[79] .... unum ismaltum de auro .... Div. not. 3, 121' .... tres smaltos de auro .... Div. canc. 5, 64, 66.
[80] G. Čremošnik o. c. (28), 332.

sima,[81] te se po starom dubrovačkom običaju zabilježenom još u tom stoljeću, davahu u miraz djevojkama.[82] Na kraju tog stoljeća spominju se i koralji okovani u srebro.[83] Pored nakita pojedinci su imali i srebrnih i pozlaćenih predmeta: srebrne kutije,[84] iglenjake za žene,[85] harfe,[86] različite stalke,[87] mamuze[88] i ikone okovane i izrađene u srebru[89] za kućnu upotrebu. Spomenuti mletački zlatar Blaž imao je između ostalog zrcalo uokvireno u bjelokost, kapicu i kesicu izvezenu zlatom,[90] a tih je i sličnih umjetnina vjerojatno bilo i kod bogatih plemića i pučana, od kojih su ovdje nabrojeni predmeti tek slučajno zabilježeni u popisima, zalozima ili oporukama.

Bogatstvu crkvenih moćnika divio se istaknuti francuski velikaš Ogier VIII., sin Ogiera VII. i Izabele de Chatillon, gospodar Anglure, u svom dnevniku hodočašća u Jeruzalim 1395.—1396. godine. On je tu iznio nekoliko tačnih podataka o mediteranskim i jadranskim gradovima, pa je zabilježio svoja opažanja i o Dubrovniku. Ogier piše,[91] da je među »vrijednim moćnicima« u crkvi sv. Vlaha vidio dobro sačuvanu svečevu desnicu i glavu,[92] veoma lijepo okovanu u srebro, pa škrinju punu relikvija također krasno okovanih u srebrne oklope. Opširnije opisuje bijelo platno sa kitama, kojim je prema ondašnjem vjerovanju Šimun u hramu prihvatio Isusa, a koje je postavljeno u kutiju od krasnog kristala, tako da se može sagledati.[93] U jednoj crkvi vidio je tobožnji prst svetog Stjepana, komad Kristova križa i ostale moći, koje također bijahu veoma dobro okovane u srebru. Sve to pokazuje dakle, da je u Dubrovniku bilo mnogo kovinskih umjetnina i da je cvao zlatarski obrt.

U to vrijeme razvija se i drvorezbarstvo, pa su zabilježeni i prvi dubrovački drvorezbari. Pankracije izrađuje 1319. godine u stolnoj crkvi sv. Stjepana u Skadru drvena korna sjedala,[94] a inače živi u

[81] .... unam çoiam de XII tabulis de argento .... Div. not. 3, 174 .... unam çoiam de argento fornitam de ismaltis .... Div. not. 3, 56 .... unam çoiam de perlis cum ysmalcis de auro .... Div. not. 3, 89'.
[82] G. Čremošnik o. c. (28), 151, 310.
[83] Ibid. 328.
[84] .... unum par de techis argenti .... Debita notar. 2, 241 .... unam ladiçam de argento .... Div. canc. 16, 56.
[85] .... agurarium de argento .... Div. canc. 6, 87.
[86] .... unam arpam argento .... Div. not. 6, 92.
[87] .... cavaletum unum de argento .... Div. canc. 15, 166'.
[88] .... par unum carcaribus de argento .... Div. canc. 8, 176 .... unum par de sporonis de argento .... Div. not. 3, 32.
[89] .... unam anconam investitam de argento .... Div. not. 3, 99. ... anchonas duas de argento .... Div. canc. 15, 166'.
[90] .... specula duo de avolio, scufia ad aurum, burse VII laborate ad aurum .... Div. canc. 5, 74'.
[91] A. Pauphilet, Jeu et sapience du moyen age, 441—442, Brugges 1951.
[92] L. Mirković, Relikvijarij moštiju sv. Vlaha, Spomenik Srpske akademije nauka LXXXI, 31—37, Beograd 1935.
[93] Pelenica se spominje 1380. godine, Stj, Škurla, Moćnik stolne crkve dubrovačke, 126, Dubrovnik 1868.
[94] C. Fisković o. c. (31) 396.

Dubrovniku, gdje ima drvenu kuću[95] i gdje u studenom 1324. godine ugovara s Androm Gledić izradu triju drvenih klupa »u onoj vrsnoći, veličini i ljepoti, koja se bude svidjela nekom franjevcu Vitu«.[96] U svojoj radionici odgojio je drvodjelju Stanimira, koji je već 1325. godine imao svoje učenike.[97] Drvodjelje Teodor de Tupsa i Andrija Pobratin izrađivali su krajem 1333. godine u kući Đona Đurđevića drvene podove »cum omnibus balconis et portis neccessariis et duas scalas cum duobus armeriis et mantellis intalleatis de intalio minuto fissis cum agutis de stangno(!).« Izgleda prema tome da to bijahu lijepe drvorezbarije.[97a] Sam Teodor izrađivao je 1340. godine Petru Bučinčiću ormar, krevet sa okolnim klupicama, podove, krov i prozore kuće, a iduće godine preuzeo je izradbu svih drvodjelskih radova u kući Anđela Ljutice,[98]a 1343. godine podove, vrata, dvostruke prozore, ormar i »banchetos opportunos in sala« Scepa Sorkočevića.[98a] On je dakle ujedno bio rezbar namještaja i drvodjelja konstruktivnih drvenih djelova kuće.

Martul teše krevete sa baldakinom,[99] a ima pomoćnika Bogoja Radenova[100] iz Visočana.[101] U gradu radi i mletački rezbar (intaliator) Nikola, koji je 28. prosinca 1341. godine obećao dubrovačkom knezu Ivanu Foscarenu, da će otići k bosanskom banu Stjepanu II. Kotromaniću i četiri godine raditi na njegovu dvoru.[102] Iako se odatle vratio

[95] Div. not. 5, 225'.

[96] Dicta die (23. studenoga 1324).

Pancratius marangonus promisit et se obligavit Andre de Gleda de faciendo sibi omnibus suis expensis tres banchos lignaminis illius bonitatis, magnitudinis et pulcritudinis qui placeant fratri Vite ordinis fratrum minorum — et hoc pro precio XV yperperos .... Div. not. 4, 66'.

[97] Div. not. 5, 34.

[97]a Div. canc. 10, 88.

[98] Die XIII madij (1340).

Tuoderus marangonus de Tupsa facit manifestum quod ipse promictit et se obligat Petro de Bucignolo de faciendo sibi in domo sua tria solaria et cubertam, tres scalas fornitas, unum armorium, leticam cum banchetis circa lectum, armaturam, portas et balcones et fenestras opportunas .... pro quibus omnibus dictus Petrus promisit dicto Tuodero dare et solvere ypperperos XLIII ... Div. not. 6, 123.

Ugovor za gradnju kuće Ljutice, ibid. 201.

[98]a Div. canc. 14, 20'.

[99] 13 decembris (1341).

Martolus marangonus promisit Junio de Georgio de faciendi sibi unam capam supra de lecto sicut est suam de suo lecto excepto de pictu hinc ad carnisprivium .... pro quo labore dictus Junius teneatur sibi dare ypperperos VIII et recepit ad presens ypperperos II et residuum completa gayba. Div. canc. 13, 57. Krevet sa okolnim sjedalima upotrebljavao se i na kraju 14. stoljeća. Godine 1393. izradio je drvodjelac Miroslav Tolančić Pasku Rastiću lecticas duas cum banchetis circum. Div. canc. 30, 83'.

Sličan tip kreveta postojao je i u 16. stoljeću. Vidi o tome N. Beritić, Prilog poznavanju unutrašnjosti lopudske kuće. Anali Historijskog instituta J. A. u Dubrovniku 3. Dubrovnik 1955.

[100] Debita not. 2, 143.

[101] Div. not. 5, 179.

[102] Div. canc. 13, 59.

ranije, nego što se bijaše obavezao,[103] ipak se može pretpostaviti, da je majstor ukrasivao namještajem i rezbarijama banov dvor, te da je u Dubrovniku, ranije i kasnije od svog boravka u Bosni, izrađivao svoja djela u romaničko-gotičkom stilu, koja nam se, kao ni ostale rezbarije iz tog vremena, nisu tu sačuvala.

Među spomenutim umjetničkim obrtima graditeljstvo i klesarstvo je prednjačilo osobito zbog toga, jer je vlada iziskivala gradnju kamenih kuća, pa je u Dubrovniku relativno prema ostalim majstorima najviše bilo graditelja i klesara. Oni su pridonijeli mnogo izgledu grada, tako da je Dubrovnik u 14. stoljeću bio poznat kao zaokružen i lijep grad, koji je već onda zadivljavao svojom cjelinom i pojedinim zgradama strance, koji dolažahu iz zapadne Evrope, a koji su prije toga vidili mnogo bogatih i uređenijih mjesta. Fra Šimun Šimunov franjevac iz Irske pisao je na početku 14. stoljeća, da je Dubrovnik veoma bogat, dobro i prikladno utvrđen visokim kulama i bojnim utvrđenjima,[104] a na kraju tog stoljeća već spomenuti Ogier de Anglure je kazao, da »la cité de Raguse est belle petite cité, les deux pars sur mer; mais elle est merveilleusement et forment formèe des treshaulx murs, de treshaultes tours, de fossez murez, de marine«.[105] Ova pohvala moćnog francuskog feudalca nam je važna, jer on je zastalno, kao i irski franjevac, poznavao ondašnju razinu evropske civilizacije i utvrđene zapadne evropske gradove.

Za nas je važno da doznamo, tko su i odakle su bili dubrovački graditelji, koji su u 14. stoljeću svojim radom pridonijeli oblikovanju tog lijepog grada. Podatke o njima treba iznijeti, jer su dalmatinski građevinski spomenici iz tog vremena u velikoj većini bezimeni, majstori im nisu poznati, stoga da bar donekle ispunimo tu prazninu, a ujedno da ispravimo i neke krive pretpostavke, koje su dosada, često baš zbog te bezimenosti, o njima iznesene.

Ne poznajemo još sve graditelje zadarske, krčke, rapske, kotorske ni trogirske katedrale, splitskog i rapskog zvonika ni mnogih spomenika iz 14. stoljeća u Dalmaciji, ne znamo, tko su sve bili prvi širitelji gotike na našoj obali, ali nam je Dubrovnik, kao nadoknadu za svoje nestale i srušene sredovječne spomenike, sačuvao više nego ostala primorska mjesta bar imena i nekoje podatke o radu tih graditelja. Te vijesti su nam potrebne za datiranje njegovih spomenika i za opće snalaženje pri rasuđivanju o utjecajima i preplétanju umjetničkih stilova, koji nam baš u toku 14. stoljeća na dalmatinskoj obali nisu još potpuno jasni, a iznad svega da pokažemo kako su naša umjetnička ostvarenja izbila iz svoje sredine i bila povezana sa svojim krajem.

[103] Div. canc. 14, 24.

[104] Putopis fra Šimuna Irca, Golubićeva Biblioteca Bio-Bibliographica della terra santa sv. III, 252, Quaracchi presso Firenze 1919.

[105] O. c. 441. U tom opisu Dubrovnika, koji dosada nije navođen u našoj stručnoj literaturi, spominju se i željezni lanci prikladne gradske luke (bel petit port, bien fermé de grosses chaynes de fer), a i bosanski bogomili (oultre Raguise a grans montaignes, outre les quelles est le royaume de Bossene ou il a tresmauvais chretiens ...)

Raniji pisci, ne poznajući opseg i brojčanost naših klesarsko-graditeljskih radionica, isticali su pojedinačna imena ponekih majstora, pripisivajući im čitave spomenike. Datirali su pak mnoge spomenike, ne poznajući dugi tok izgradnje mnogih zgrada, samo po nekom poznatom datumu, povezujući uz taj i računajući po tome važne godine početka i završetka njihove gradnje.

Tako su na pr. Škurla,[106] Gelcich,[107] Stojanović,[108] i Tamaro[109] spominjali kao graditelja crkve sv. Vlaha jedino Ivana iz Sijene, ali su ostali dokumenti pokazali, da on nije jedini već samo jedan od njenih brojnih, i to posljednjih protomajstora. Tamaro je u svojoj propagandnoj knjizi objavljenoj s očitom političkom namjerom 1919. godine, dakle u doba Londonskog pakta, pisao: »Bon nobre d'artistes vinrent travailler en Dalmatie au XIV-eme siecle. C.est un fait unique que celui de l'artiste Antonio de Vienne qui fit a Curzola en 1388 une porte en style gothique allemand. Tous les autres artistes vinrent de l'Italie, la Dalmatie n'étant pour eux qu'une des provinces italiennes.« Bez obzira što je tu izrečeno nekoliko netočnosti, jer vrata u korčulanskoj crkvi nisu djelo Antuna iz Vienne, ne odaju oznake njemačke gotike, niti su sagrađena 1388.,[110] a majstor Antun nije jedini Francuz, koji je radio u Dalmaciji,[111] gdje su stranci, koji ne bijahu sa Apeninskog poluotoka, razvili ponekad zamašnu djelatnost, kao na pr. Albanac Andrija Aleši,[112] treba istaknuti u prvom redu bitnu pogrešku Tamarova pisanja. On naime tvrdi, da su u Dalmaciji radili samo talijanski umjetnici, iako je dokazano, da su velika većina majstora tu ljudi našeg imena.[113]

Na Tamarovo pisanje se ne bi trebalo osvrtati, ali ono je ponovljeno nekoliko puta i od drugih, ponajviše talijanskih pisaca, pa se ta pogreška prenosi kao opće poznata naučno dokazana činjenica i miješa

[106] Stj. Skurla, Sv. Vlaho, 111, Dubrovnik 1871.

[107] G. Gelcich, Dello sviluppo civile di Ragusa, 36, Dubrovnik 1884.

[108] K. Engel-I. Stojanović, Povijest dubrovačke republike, 12, bilješka 1, Dubrovnik 1903.

[109] A Tamaro, La Vénétie Julienne et la Dalmatie II, 356, Rim 1919.

[110] C. Fisković, Korčulanska katedrala, 47, Zagreb 1939.

[111] C. Fisković, Drvena gotička skulptura u Trogiru, 114, Rad Jugoslavenske akademije 275, Zagreb 1942; isti, Artistes français en Dalmatie, Annales de l'Institut Français de Zagreb, No. 28—29, Zagreb 1946—1947.

[112] U Splitu su Andriju Alešija nazivali Dukasinović i Dukasović. Tako je bar njegovo ime zabilježeno na nekoliko isprava iz početka 16. st., kojih se prijepisi čuvaju u arhivu Bratovštine sv. Duha (C. Fisković — K. Prijatelj, Albanski umjetnik Andrija Aleši u Splitu i u Rabu, 57, 58, Split 1948). Ne bih se složio sa K. Prjateljem, da »je na oporuci jamačno pisalo Durachinus, pa da su prepisivači to iskrivili u Ducassinovic i Ducassovich«, već smatram, da je to pohrvaćeni oblik istaknute i plemićke arbanaške porodice Ducagin, Duchayn, gospodara grada Lješa, sa kojima je možda kipar bio u rodu, utoliko više, što je on na nadgrobnoj ploči istaknuo, da je »nobilis genere«.

[113] Vidi o tome radove i priloge povijesti i umjetnosti u Dalmaciji P. Kolendića, I. Kukuljevića, K. Kovača, V. Molea, J. Tadića, K. Prijatelja i C. Fiskovića, u kojima se spominju i nabrajaju majstori slavenskog imena.

se inače sa točnom tvrdnjom, da su umjetnički stilovi stizali u Dalmaciju sa Apeninskog poluotoka, jednako kao što, prodirahu i u druge okolne zemlje.

Zbog nedostatka podataka često se nisu mogli smjestiti pojedini istaknuti majstori u njihovo vrijeme niti su se povezali uz njihove suvremenike i strujanja, a još manje ih uočiti kao rezultantu sredine, iz koje su nikli i u kojoj su oblikovali svoj izraz. Tako je D. Fabianić došao do čudne pomisli, da je istaknuti romanički kipar Mihoje Brajkov iz Bara, o kojemu se ovdje posebno raspravlja, bio odgojen ili zaposlen u Nizozemskoj.[114] Fabianić je proučavao povijest i njegova tvrdnja nije slučajna, već je odraz ondašnjeg mišljenja, da izrazitiji i vredniji majstor nije mogao nastati u našoj sredini, već da se morao odgojati u tuđini.[115]

Prirodno je međutim, da se u Dubrovniku, gdje je već u 13. stoljeću bilo ne samo građana već knezova, sudaca i mnogo vlastele slavenskog podrijetla i imena, u gradu gdje oko 1322. godine »confluunt Sclavi Barbari, Paterini et alii schismatici, negotiatores, qui sunt gestu, habitu et lingua latinis in omnibus deformes«,[116] u općem slaviziranju stanovništva u toku 14. stoljeća, sreta većinu graditelja, klesara i zlatara našeg imena i prezimena. Vlastela, bogati trgovci i građani dolaze u grad iz obližnje okolice, ali još više stižu odatle zanatlije i majstori. Plemići se sve više novčano bogate i zauzimaju vlast, putuju, bave se državnim i diplomatskim poslovima, a i građani se privredno uzdižu, te njihove potrebe danomice rastu. Oba staleža zaposluju pored osta-

[114] D. Fabianić, Storia dei frati minori ... in Dalmazia e Bossina II, 185, Zadar 1864.

[115] Veza između hrvatskih majstora sa Jadrana i mletačkih je međutim uvijek bilo, a osobito u 15—16. stoljeću. P. Paoletti je o tome iznio nekoliko podataka iz mletačkih arhiva, na koje se još nije osvrtalo u našoj povijesti umjetnosti. Prema njemu bilo je pored Istrana i »d'ecellents maitres dalmates qui travaillent dans les lagunes«. Godine 1425. na Ca d'oro rade Ivan Zadranin i Marko Senjanin, koji kleše glavice i stope pilastara stepeništa. Sedamdesetih godina 15. st. rade na crkvi sv. Zaharije Mihajlo Zadranin i Mihajlo Šibenčanin, a na kraju stoljeća zaposlen je Ivan Splićanin na duždevoj palači. Godine 1498. Ivan de Stano Trogiranin poduzima veliku kiparsku kompoziciju sa sedamnaest likova i sa reljefima, koje je imao isklesati u kararskom kamenu, a prema voštanom modelu, koji je sam izveo, ali taj zamašni rad nije ostvaren. Kipar i graditelj Luka Petrov iz Kotora radi 1503. godine na vratima dvorane Scuola grande di S. Marco, a zatim 1515. g. u samostanu i u crkvi sv. Marije dei Miracoli. Vjerojatno je radio i u crkvi sv. Ivana neke glavice unutrašnjih pilastara i na glavnim vratima sv. Fantina, ukrašenima ukusnim renesansnim profilima, glavicama i simbolima. L'architecture, la sculpture de la Renaessaince en Venice, Recherches historico-artistiques du professeur Pietro Paoletti, I-II, Traduit par M. M.ic Le Monnier, Mleci 1897.—1899. Možda je poznati mletački graditelj Giorgo Spavento bio porijeklom iz Trogira. Na dokumentu, koji je objelodanio G. Praga, iz 1515. g. nazivlje ga njegov rođak, zadranin, biskup Corona »magistro Georgio Spaventa nuncupato de Tragurio habitatori Veneciis proto Sancti Marci«. Rivista d' Albania II, srpanj 1940. Milano.

Ovdje citiram francuski prijevod Paolettijeva djela. Kasnije sam se u Mletcima služio izvornikom. Vidi o tome C. Fisković, Hrvatski umjetnici u Mlecima. Časopis »Mogućnosti«. Split, 1956.

[116] Fra Šimun Irac o. c. (104).

lih i majstore umjetničkih zanata, koji razvijaju svoju djelatnost i otvaraju radionice, u kojima okupljaju učenike i neprekidnim radom sve više oblikuju dubrovačku graditeljsko - klesarsku, zlatarsku, a u toku 15. stoljeća i slikarsku školu.

Veliki priliv zanatlija, a među njima i onih koji su se bavili umjetničkim obrtom, osobito klesarstvom i zlatarstvom, bit će stoga pridonio jednako kao i porast trgovačkog staleža u 14. stoljeću jačem slaveniziranju Dubrovnika, utoliko više, što su oni bili u stalnom dodiru sa predstavnicima vlasti, sa utjecajnim i bogatim ličnostima, koje su u to vrijeme usmjeravali politiku svog grada.

Klesarsko-graditeljski zanat bio je u Dubrovniku u toku prve polovice 14. stoljeća veoma razvijen zbog naglog porasta pučanstva i čestog zidanja utvrda i kuća, ali ta djelatnost nije se zastalno odjednom tek tada razvila, već će biti posljedica i nastavak svog razvoja iz 13. a i ranijih stoljeća.

Množina kamenih pleternih ulomaka i spomen najstarijih dubrovačkih crkava u toku ranijih stoljeća jasno svjedoče, da je klesarstvo tu još u 9. stoljeću cvalo, ali nam rijetki pisani spomenici ne bilježe imena majstora, jer su notarski i kancelarijski spisi iz tog vremena sve do 14. stoljeća vrlo oskudni i kratki. Tek unošenjem poneke vladine odredbe u zapisnike Vijeća, a osobito ugovora o gradnji u notarske bilježnice, bilježe se i imena majstora. U drugoj polovici 13. stoljeća zabilježeno je samo nekoliko njihovih imena: Obrad, Pobrat de Cicagna, Lupus, Petar, protomajstor Pasko, Miscus ili Muscus[117] i Desina Risa. Radlen, Njegoslav i učenik mu Milgost, Petraxius, Strianus, Mato, Radoje, Budislav, Božo Dragostov, Naciscus, Gojan, Miossa, Ilija, Radoje i trojica iz Dubrovačke Rijeke Stancius, Blaž i Ciprijan.[118] Dok njih poznamo samo po imenu, nekima znamo i za rad. Godine 1296. Ciprijan, Blaž Mlečanin i Kalenda izrađivali su vrata, Benvenut osam bifora, a Blaž također vrata. Godine 1297. klesao je Ciprijan četvoraste prozore i dvanajest vrata za kuću Matije Menčetića, koja, prema romaničkom stilu, ne bijahu profilirana (debent dicte porte esse lixate).[118a] U tom stoljeću dakle, izuzev nekoliko sporednih spomena, nema o njima mnogo podataka i tek na početku 14. stoljeća, otkada potječe i sistematski sačuvana arhivska građa, oni se češće javljaju i njihov rad je zabilježen. Prema tome se ne može zaključiti, da ih od 9. do kraja 13. stoljeća nije bilo, nego da ne postoje zapisi, u kojima su oni, a osobito njihov rad, zabilježeni.

Utoliko više nam je potrebno iznijeti njihovu prvi put jače potvrđenu i brojniju pojavu u prvoj polovici 14. stoljeća, jer ta u isti mah potvrđuje njihovo ranije djelovanje, a ujedno pokazuje, da procvat

[117] G. Čremošnik o. c. (28), Indeks imena.

[118] Kancelarijski i notarski spisi 1278—1301, Izdao G. Čremošnik, 65, Beograd 1932. M. Nakić, Izgradnja Dubrovnika u drugoj polovini XIII. v. Istoriski glasnik 3. Beograd 1954.

[118a] Div. canc. 3, 63', 65', 73', 93.

graditeljstva i klesarstva u 15. stoljeću, o čemu su već izneseni podaci,[119] nije nastao odjednom, već da je bio prirodni tok postepenog razvoja i rada začetog u starije doba.

Kao i u 15. stoljeću, velika većina dubrovačkih graditelja su na početku 14. stoljeća sami Dubrovčani, ali u taj uređeni i živi grad stižu i majstori iz mjesta dalmatinskog primorja i balkanskog zaleđa, sa kojima su Dubrovčani bili u stalnom i prisnom dodiru, pa iz Mletaka, pod vlašću kojih je Dubrovnik tada bio, jednako kao i iz ostalih krajeva. Dolaze tu da rade i da uče, jer u to vrijeme mnogi dubrovački majstori uzimaju pomoćnike i učenike iz dubrovačke okolice, iz hercegovačkih brda, iz zetskog primorja i ostalih krajeva, da ih u svojim radionicama nauče teškom zanatu svladavanja tvrdog kamena još tvrđim željezom.

Koliko je taj odgoj bio brojan, pokazuje nam veliki broj učenika u radionici jednog učitelja. Majstor Bonifacije odgojio je nekog Martula, koji se zatim obavezao 1305. godine, da će sa učiteljem nastaviti rad i iduće godine. Godine 1318. uzeo je Bonifacije za dvije godine Obrada Radunova iz Gruža uz uvjet, da će ga pored učenja i plaćati.[120] Pomoćnik ga je sigurno zadovoljio, pa se majstor poslije svršetka tog roka ponovo 1321. godine obavezao, da će ga i dalje podučavati i plaćati mu za rad.[121] Nakon toga Obrad je samostalno zidao sa drugim majstorima. Pored njega osposobio je Bonifacije i Kretesu, koji je 1320. godine već radio samostalno,[122] a zatim i Milgosta Drugojevića. Godine 1326. uzeo je Miloslava Bogojeva iz Popova Polja[123] i Osroja Stonjanina na desetgodišnji nauk,[124] a 1328. g. Ivana Nenkovića iz Spiča za sedam godina.[125] Pored njih učili su kod Bonifacija i tri mlada Baranina.

Jednako tako odgajaju učenike i drugi majstori. Bazilije prima 1327. godine Obroja Radiše Radastića iz dubrovačke Rijeke,[126] a zatim Radoslava Radostića, koji se 1335. godine osamostalio i klesao kameno zidno pilo Matu Đurđeviću.[127] Majstor Bogdan Radostin primio je na sedmogodišnji nauk 1326. godine Radobratića iz Šumeta,[128] a Lone Njegoslavov te iste godine Gružanina Radostu Miloševa,[129] koji

[119] C. Fisković, Naši graditelji i kipari XV. i XVI. stoljeća u Dubrovniku, Zagreb 1947.

[120] U ugovoru se spominje sredovječni klesarski alat, koji Bonifacije obećava Radunu .... unum malium cum testa et unum talienten, unam chacam, unam maçolam et XII scarpellos, Div. not. 3, 1. O nazivima i vrsti starog klesarskog alata vidi C. Fisković o. c. (486), 156; M. Gjivoje, Otoci kamenara. Zagreb 1954. — P. Didolić, Bračko kamenarstvo u toku vremena. Brački zbornik II, 216. Split 1954. Vidi ovdje i bilješku 593.

[121] Div. canc. 6, 109.

[122] Div. not. 3, 228.

[123] Div. not. 5, 134.

[124] Ibid. 133'.

[125] Ibid. 207.

[126] Ibid. 163'.

[127] Div. canc. 12, 157'.

[128] Div. not. 5, 118.

[129] Div. canc. 8, 92'.

je dvije godine zatim već radio na benediktinskom samostanu u Pakljenom na otoku Šipanu. Majstor Radosta primio je, dok je boravio u Kotoru u studenom 1327. godine, Scisiju Milenova iz Rudina, obećavši mu usto u toku petogodišnjeg učenja hranu i odijelo i u slučaju bolesti, a na kraju roka alat »secundum usum terre«.[130] Majstor Milun primio je na desetgodišnji nauk Radoša, sina Maroja i Visine Uzdić iz dubrovačke Župe[131] a Bokša Radomilović 1335. godine Priboja Dobromistića iz Trebinja.[132]

Iz tih, a i iz ostalih ugovora, vidi se, da je odgoj klesara i graditelja bio u Dubrovniku u prvoj polovici 14. stoljeća čest, da uvjeti školovanja bijahu slični, iako ne posve isti kod svih majstora, a vremenski rok učenja da nije bio propisan. Mnogi od tih učenika nisu ostajali nakon svršetka svog učenja u Dubrovniku, barem ih tu kasnije ne sretamo, pa je očito, da je dubrovačka klesarska škola djelovala na razvoj klesarstva u onim mjestima, kamo su ti mladići odlazili na rad.

Kamenu građu dobavljali su dubrovački majstori u toku prve polovice 14. stoljeća ponajviše iz Korčule, iz korčulanskih kamenoloma u uvali Solinama na sjeveroistočnom dijelu otoka. Tu se još i danas opažaju tragovi drevnih kamenoloma, koji se nazivahu tako po solanama, što su tu bile još u predmletačko doba. Odatle stizahu osobito izrađeni dijelovi, prozori, vrata i zidni vijenci. Soline su u 15. vijeku zbog čestog branja kamenja već bile iscrpljene, pa su se tada morali otvarati novi kamenolomi na susjednim otočićima Vrniku i Kamenjaku. U Solinama je radilo veoma često po nekoliko dubrovačkih kamenara; išli su tamo protomajstori da nadgledaju rad i obični klesari da vade blokove. Crvenkasto kamenje se uvozilo ponekad iz Bara i Kotora.[133] Tim kamenom su zbog njegove otpornosti popločavali prizemlja kuća i dijelove ulica. Filip de Diversis piše, da je stara dubrovačka gradska loža bila popločana bijelim i crvenim četvrtastim kamenjem[134] a taj kamen je bio i u kasnijim stoljećima izvožen u Mletke, pa mletački poligraf Frano Sansovino na kraju 16. stoljeća piše, da se tu upotrebljava za pločnike i hvali njegovu ljepotu i istrajnost.[135] Nije međutim samo služio za pločnike, već su njime zidali i zidove istaknutih zgrada. Već se upotrebljavao u antikno vrijeme, pa se vidi na nedavno iskopanim rimskim ruševinama u Risnu. Kotorska kolegijalna crkva sagrađena oko

[130] A. Mayer, Kotorski spomenici I, 155, Zagreb 1951.

[131] Die primo novembris (1355).
Ego quidem Vissina uxor quodam Maroe Usdich de Breno confiteor quod Radosc filium meum presentem posui cum Miluno petraro usque ad X annos ...
Div. not. 7, 104.

[132] Div. canc. 12, 101.

[133] K. Jireček, Važnost Dubrovnika u trgovačkoj povijesti srednjega vijeka, Prijevod B. Cvjetkovića, str. 36, 84, Dubrovnik 1915.

[134] Ph. de Diversis de Quartigianis, Situs aedificiorum, politiae et laudabilium consuetudinum inclytae civitatis Ragusij. Programma dell I. R. Ginnasio Superiore in Zara XXIII, 46, Zadar 1880. U tom kamenu je izrađeno nekoliko nadgrobnih ploča u domenikanskoj sakristiji.

[135] F. Sansovino, Venetia città nobillissima e singolare, descritta in XIIII libri, Mleci 1581.

1221. godine, benediktinska crkva sv. Marije na Ratcu[136] a i apsida romaničke crkve sv. Sabe u Budvi[136a] išarane su pojasima ovog kamena, i odatle je, vjerojatno, to šaranje bijelim i crvenim pojasima prešlo na raške crkve. Tim kamenom su možda bile išarane po običaju romaničkog stila u vodoravnim pojasima i dubrovačke crkve. Gelcich i Pucić svjedoče, da je tako bila sazidana stara dubrovačka krstionica.

Obično zidno kamenje bralo se često na samom mjestu pojedine gradnje i u okolici grada. Majstori Pasko Vitin i Milgost beru ga jednom zgodom 1347. godine na brdu sv. Barbare povrh Brgata,[137] a kad se dubao gradski jarak uz zidine na kraju 14. stoljeća, kamenari su morali tu lomiti kamen, da bi se tako što prije i bez posebnih troškova napravila udubina.[138] Izvađeni kamen mogli su prodavati uz propisanu cijenu.

Vapno potrebno za gradnju također se u velikoj mjeri pravilo na zemljištu Republike i prodavalo u gradu i u okolici.[139]

Premda je većina naših preromaničkih crkvica bila prekrita kamenim pločama, cigle su se i opeke ipak pekle, pa se sačuvalo čak i nekoliko ukrasa sa pleternim reljefima i romaničkim motivima izrađenim u opeci[140] Dubrovčani su rano počeli da peku opeku za krovove, jer je njihov zakonik u drugoj polovici 13. stoljeća, a zatim ponovo 1304. godine zabranjivao pokrivanje kuća slamom. Ljeti 1302. godine općina je unajmila u nadbiskupa neko zemljište u dubrovačkoj Župi, da lomi kamen i peče kupe,[141] a iduće godine zaposlen je do sredine travnja na tome neki Dobrec.[142] Po narudžbama se vidi, da su se kupe u Župi proizvodile u većoj količini već 1324.[143] godine, a 1333. godine vlada je kuparima dala tačne mjere, odnosno tri propisana različita oblika kupa, kojih su uzorci ostavljeni u državnoj kancelariji, i odredila je cijene opekama i kupama,[144] dakle ranije nego li se 1345. godine Nijemac Henrik (Henrihus de Prussia magister artis cupporum) obavezao dubrovačkoj vladi, da će u Stonu ili u drugim mjestima, koje

[136] Portal crkvice ima izraziti romanički luk srpastog oblika, dok je natpis na nadvratniku ECCLIA. FRV. M. MORV. uklesan renesansnim slovima kasniji Unutrašnjost crkvice je također u cjelini romanička: srpasti oblik, trijumfalnog luka, polukružna apsida, traveji odijeljeni svodnim pojasima i zidnim polupilonima, tragovi uništenih uskih prozora sjevernog zida i ostalo odaju jasno oblike romaničkog stila.

[136a] Đ. Bošković, Izvještaj i kratke bilješke sa putovanja. Starinar VI sl. 6. Beograd 1931. Zadarska stolna crkva ima pri dnu izmjenične crvene pojase od rapskog kamena.

[137] Div. canc. 15, 14', 15.

[138] M. Dinić, Odluke veća dubrovačke republike I, str. 27, Beograd 1951.

[139] A. Solovjev, Liber omnium reformationum civitatis Ragusij, 20, Zbornik Srpske akademije nauka, III odjeljenje, knjiga VI, Beograd 1936.

[140] U muzeju hrvatskih starina postoji nekoliko ulomaka pleternih ukrasa u opeci. Na stolnoj crkvi u Senju otkriveni su također građevinski ukrasi romaničkog stila u opeci, koji su inače poznati i u Italiji.

[141] Libri reformationum V, 35.

[142] Ibid. 51.

[143] Div. not. 4, 25.

[144] A. Solovjev o. c. 102.

mu odredi, izrađivati kupe i opeke.[145] Kupe i cigle su se izvozile iz Dubrovnika, pa je 1320. godine određena naplata carina, i to 50% na vrijednost izvezene cigle, iz čega se vidi, kako se i carinom htjela unaprijediti vlastita građevna djelatnost.[146] Godine 1366. kupovao ih je u Dubrovniku i opat benediktinske crkve i samostana sv. Marije na Ratcu kraj Bara, što ujedno znači, da se taj romanički sklop tada dovršavao,[147] a zadnjih godina 14. stoljeća i gospodar Zete Đurađ II. Balšić.

Imajući dakle dovoljno građe i odgajajući se u sređenim okolnostima, dubrovački graditelji su prihvatili različite pa i teže zadatke, radili su na običnim gradnjama, na višekatnicama i na najljepšim gradskim spomenicima, utvrdama i crkvama; izrađivali su kamene građevne ukrase, a ponekad i kipove.

Nekoliko domaćih graditelja i kipara bilo je zaposleno na većim i manjim crkvama i na samostanima. Neke od tih crkava imale su velike razmjere i složene oblike, a bijahu ukrašene reljefima i skulpturom, pa se može pretpostaviti, da su dubrovački majstori sudjelovali u svoj toj izradi, poznavajući sva sredstva i pravila romaničkog i gotičkog stila.[147a]

[145] Div. canc. 14, 131'.
[146] M. Peterković, Statuta doane civitatis Ragusij, 420, Zbornik SAN, III odeljenje, knjiga VI, Beograd 1936.
[147] Liber reformationum IV, 66, Zagreb 1896.
[147a] Pored majstora, koje ćemo spominjati pri pojedinim radovima, treba nabrojiti i one koje poznamo po imenu, da se vidi kako je njihov broj doista bio velik. To su: 1312. god. Mato Jurjev (Div. canc. 5, 175), 1314. Serace (Ibid. 101), 1328. Dražen (Ibid. 189), 1329. Brajolin (Ibid. 213'), 1325. Hraniša (Test. 3, 31), 1339. Dragoslav Hranilović, Vehoje Radošev (Debita not. 2, 281) i 1342. Miloš Ratković (Div. canc. 13, 132).

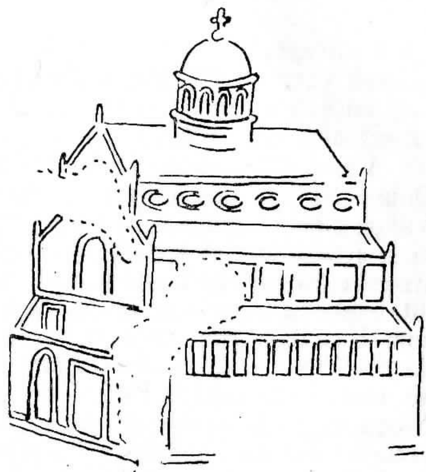
STOLNA CRKVA I KRSTIONICA

Već u 12. stoljeću zidala se jedna od najveličanstvenijih zgrada u Dubrovniku, stolna crkva sv. Marije, koja nije dovršena, kako piše Villari 1250.[148] godine ili, kako prema kroničaru Ranjini smatra Medini, u sredini tog stoljeća[149] već se njena gradnja nastavila i u toku 14. stoljeća. U Gundulićevoj kronici je zabilježeno,[150] da je njen prvi graditelj bio iz apuljskog grada Barija, što bi se moglo složiti sa obavezom Eustahija sina protomajstora Bernarda iz Apulije 1199. godine, da će u toku jedne godine zidati na toj crkvi.[151] Poslije njega spominje se kao protomajstor Pasko sin protomajstora Petra 1255. godine[152] Njega su osobito cijenili, pa su mu te godine »causa dilectionis et amoris« darovali zemljište i podijelili građansko pravo, zadržavši ga, da doživotno radi na stolnoj crkvi i na općinskim gradnjama, a ne bude li pak tu posla, pustili su mu da radi i za privatnike. Po tome se može zaključiti, da je njegova uloga pri izgradnji Sv. Marije bila značajna. On je doseljenik, ali je u Dubrovniku imao kuću i obitelj, a njegov sin Grgur oženio se Korčulankom Slavom Desislava Milostića. Sve do 1282. godine spominjan je kao protomajstor, što se uostalom slaže sa njegovom obavezom, da će doživotno služiti kao protomajstor općini i katedrali. On i sin su te godine označeni kao Dubrovčani »de Ragusio«.[153]

Gradnja se stolne crkve kao i većine dalmatinskih velebnih građevina nastavila u toku nekoliko stoljeća. Građenje tih velikih zgrada bijaše i odveć skupo za jednogodišnje troškovnike naših sredovječnih općina, ali su Dubrovčani ipak pazili, da rad na stolnoj crkvi ne zapne potpuno, pa su u svibnju 1279. godine knez i suci odredili, da Damjan Rabljanin najprije u toku tog mjeseca dovrši neki rad na Gospi, a zatim da ode dovršiti posao započet kod Nikole Crijevića.[154]

[148] L. Villary, The Republic of Ragusa, 151, London 1904. O stolnoj crkvi opširnije je pisala Mileva Rajković u Naučnim prilozima studenata Filozofskog fakulteta, 113—122, Beograd 1949. Ja sam ovdje dodao još nekoliko podataka.
[149] M. Medini, Dubrovačke starine, 152, 230, Dubrovnik 1935.
[150] K. Jireček, Istorija Srba III, Prijevod J. Radonića, 263, Beograd 1923.
[151] T. Smičiklas, Codex Diplomaticus II, 320, Zagreb 1904.
[152] Ibid. IV, 611, V, 193.
[153] G. Čremošnik o. c. (28), 54, 56, 84, 207, 232.
[154] Ibid. 61.

U 14. stoljeću radi na crkvi graditelj Vita, brat zidara Cibrana. On se obavezao u studenom 1305. godine, dakle prije nego što je Mlečanin Nikola Corvo bio protomajstor crkve, da će do rujna raditi za dva groša na dan i da ne će napuštati određeni posao, dok ga ne dovrši.[155] Iduće godine je vadio kamen za franjevački samostan, a zatim je opet 1320. godine bio zaposlen na stolnoj crkvi od kolovoza do kraja rujna, obavezujući se prokuratorima, da će »servire eis in omni opere dicte ecclesie«.[156] Godine 1318. slikao je zidove u Gospi Mihajlo iz Bologne,[157] izvodeći tu, kako se iz jednog ugovora doznaje, figurativne svetačke kompozicije.[158]

Sl. 1. — Dubrovačka stolna crkva, prema baroknoj slici iz 17. st.

Vlada je u studenome 1322. godine naredila, da se ruše kuće kraj stolne crkve i da se pred njom proširi trg,[159] zatim je započela gradnja zvonika, koji je prema zaključku od 1325. godine trebalo da ima krstionicu u prizemlju i da se podigne baš pred glavnim ulazom stolne crkve.[160] Te godine se započelo sa zidanjem njegovih temelja.[161] Zbog toga su nadstojnici iduće godine rušili neke zidove vlastelina Junija Vukasovića, zbog čega se on požalio, pa im je knez naredio, da obustave ta rušenja, dok se ne sporazume sa Junijom.[162] Godine 1348. pomogao je izgradnju zvonika bogati brodovlasnik Anđeo Ljutica,

[155] Die XXVIII novembris (1305).
Vita frater Çibrani petrarij facit concordium cum Nicole de Surce et cum Michaele de Mençe procuratoribus sante Marie de laborando ad dictam ecclesiam de illo opere de petra quo placebit dictis procuratoribus a modo ad festum Sancti Michaelis de septembri et ipsi procuratores debent dare dicto Vite grossos II quolibet die in quo laborabit et ipse Vita promisit non ire ad aliquod laborerium ad laborandum usque ad complementum dicti termini sub illa pena quam predicti procuratores vellent sibi accipere. Div. canc. 4, 37'.

[156] Div. canc. 6, 20.

[157] J. Tadić o. c. (5), 4.

[158] Vidi bilješku 309.

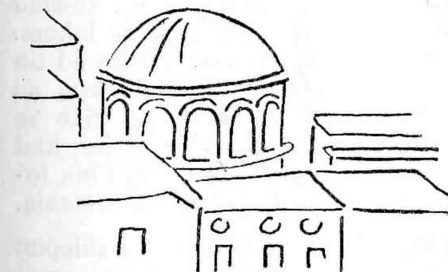
[159] Libri reform. I, 70, Zagreb 1879.

[160] Ibid. 316, Zagreb 1882.

[161] Die mercurij IIII decembris (1325).
Dominus Comes fecit scribere ad memoriam quod laborerium quod fit de campanili ecclesie Sancte Marie Maioris non preiudicet in aliquo jure Junij de Volcasso. Div. canc. 8, 35.

[162] Die martis XIII madij (1326).

koji je umro u doba velike kuge, koja te godine harala gotovo u cijeloj Evropi, pa je kosila jako i u Dubrovniku. Stoga je on ostavio mnogo novaca i za ostale crkve u gradu i okolici, tražeći time pomoći od boga, jednako kao i dubrovačko Veliko vijeće, koje je tada zbog istog straha ovlastilo vladu i kneza da troše u pobožne svrhe.[163] Novaca za dovršetak zvonika nije međutim bilo, pa su u toku 15. stoljeća donošene različite odluke za smještanje zvona stolne crkve na različita mjesta. U rujnu 1463. godine odobrilo je Vijeće umoljenih knezu i vladi, da učine drvenu zvonaru na crkvici sv. Spasa kraj Kneževa dvora, da se tu mogu uzdignuti zvona, dok prijedlog, da se zvonara sagradi kraj krstionice pred Gospom, nije prihvaćen.[164] Zatim je na kraju tog mjeseca isto Vijeće zaključilo, da se o tome raspravi sa čuvenim renesansnim graditeljem Michelozzom Michelozzijem, koji je bio zaposlen u Dubrovniku,[165] a sedam dana zatim da se zvona stolne crkve postave na gradske zidine nad lukom.[166] U travnju iduće godine Vijeće je odobrilo sedamdeset i pet perpera za zvona i zvonik,[167] a 1488. godine dopustilo je nadstojnicima stolne crkve, da mogu graditi zvonik »sub Varichos« nad starim gradskim vratima.[168] Bit će to bio mali zvonik na preslicu ili u obliku lože.

Sl. 2. — Krstionica prema baroknoj slici 17. st.

Prema Škurlinom[169] i Gelcichevom pisanju[170] dovršeni je donji dio zvonika kao krstionica dovršen u zadnjem desetljeću 14. stoljeća. Oni pišu, da je bio dovršen samo u prvom katu. Zastao je dakle u izgradnji i bio dovršen samo kao osmerostrana krstionica šiljastih i dugih »prozora«,[171] sazidana od bijelog i crvenog bokeljskog kamena. Na

Dominus comes ad petitionem Junij de Volcasso fecit interdire procuratores Sancte Marie per Miscos rivarius comunis quod non procedant ad destructionem alicuius murus existens ubi fundamentantur campanilem Sancte Marie donec rationem cognosceret inter eos. Ibid. 67.

[163] R. Jeremić—J. Tadić, o. c. 1, 66.

[164] Liber rogatorum 17, 271'.

[165] Ibid. 274.

[166] Ibid. 275.

[167] Ibid. 18, 43.

[168] Ibid. 25, 255. »Sub Varicos« je ulica, koja bijaše nadsvođena (odatle joj i ime »Pod hodnicima«) na mjestu današnje biskupske palače. Tragovi tih svodova još se vide u njenim podrumima.

[169] Stj. Škurla, Ragusa, cenni storici, 90, Zagreb 1876.

[170] Gelcich o. c. (107), 45.

[171] Pored Vittelleschijeva akvarela i opisa, koji ćemo navesti, ne može se jasno shvatiti, da li su to doista bili prozori, iako ih on zove finestroni, ili možda samo niše, jer kad bi to bili otvoreni prozori ili otvori, zgrada bi bila slična loži.

slici Dubrovnika prije potresa iz 17. stoljeća vidi se[172] njen gornji dio okružen nizom arkada, nad kojima se uzdizalo plitko kube, ali sudeći po tom crtežu, čini se, da ne bijaše osmostrana već okrugla (sl. 2). Ali iz nacrta »Piano di situazione indicante quella parte della città di Ragusa, nella quale sono posti l'edificio vescovile e la contigua casa Gradi« u Državnom Arhivu, nacrtanom 9 travnja 1830. god. očito se vidi, da je bila osmerostrana iznutra i iz vana i da je imala čvrste zidove koji predviđahu zvonik. Martecchini je bio u 19. st. izradio i njen mali model koji ima oble stupove naokolo. Bijaše odijeljena potpuno od stolne crkve na trgu, koji se već na početku 14. stoljeća zvao »platea sancte Marie Maioris«.[173] Postoji još jedna akvarelna slika i kratki opis[174] tog spomenika u rukopisu »Notizie storiche e statistiche del circolo di Ragusa« okružnog inženjera Lorenza Vitteleschi iz 1827. godine u Dubrovačkom državnom arhivu. On piše, da taj spomenik, koji se nalazi u blizini stolne crkve i kojemu on nije znao tačnu namjenu, ima veoma uske i duge prozore sa lukom. Ulaza nema, već postoji samo uski otvor u podnožju pod jednim od tih prozora. Podanak, strane, obli stupovi i lukovi prozora okruženi su rumenim kremenastim kamenom. U Vitteleschijevu akvarelu vide se ti dugi otvori, koji više podsjećaju na niše, negoli na prozore, jer, kad bi to bili otvori, taj spomenik bi više bio sličan glomaznoj loži i bio toliko rastvoren, da bi u njemu bilo teško vršiti crkveni obred krštenja.

Po svom okruglom obliku, odijeljenosti od stolne crkve i slijepim arkadama u prizemlju dubrovački bi se nedovršeni zvonik mogao uporediti donekle s onim pizanske stolne crkve, započetim od Bonana Pizanca u drugoj polovici 12. stoljeća. Oba tornja su veoma rijetka, budući da je stari ravenski oblik okruglih zvonika bio rano napušten, a prevladao je tip četverouglastog lombardijskog zvonika, koji je svojim postepenim širenjem otvora, vodoravnom diobom na katove, zidnom plohom nenaglašenih ugaonih pilastara i završnom piramidom vrlo

[172] Ta uljena slika, koja nema umjetničku već povijesnu vrijednost, nalazi se kod viške obitelji Marasovića, koja je bila u rodu sa dubrovačkom obitelji Saraka. Odatle sam 1940. godine precrtao stolnu crkvu, zvonik i crkvu sv. Vlaha, koje ovdje objelodanjujem. Tu je slikar, kao i Kristofor Božidarević na svojoj slici u Pakljenom i to na modelu grada u ruci sv. Vlaha, naslikao stolnoj crkvi pet lađa. Oba crteža nisu precizna, ali kad bi to doista bilo, katedrala bi morala biti veličanstvena. Možda su međutim to krovovi trijemova uz njene pobočne zidove.

[173] Div. not. 5, 137, Div. not. 6, 273'.

[174] Monumento. In prossimità della cattedrale si trova questo picciolo vetusto monumento, con finestroni arcuati assai stretti e lunghi e senza ingresso. Il basamento è circondato da una pietra silicea rossa, come pure le alette, le colonne cilindriche e gli archi dei finestroni. L'edificio è vuoto nel mezzo e coperto da una volta alla cui sommità una scala interna conduce. Tavola VIII.

Da molti si suppone che fosse l'antico battistero forse pella sua vicinanza alla catedrale; ma ciò non puo accordarsi giacchè come si è detto manca d'ingresso. Che si pensasse a farlo quivi inseguito io non trovo ciò improbabile giacchè tagliato venne il basamento sotto uno dei finestroni per entrarvi quantunque angusto troppo riuscito sia questo passaggio.

Sl. 3. — L. Vitteleschi, Dubrovačka krstionica

čest u dalmatinskoj romanici. Tim se dubrovački zvonik odvaja od trogirskog i splitskog, od zadarskog sv. Marije, od rapskih i srušenih kotorskih zvonika, te je njegova pojava kod nas osamljena.

Ali budući da je bio osmerostan i služio za krstionicu, bolje ga je uporediti sa osmerostranim romaničkim krstionicama u Cremoni, Parmi i Firenzi iz 12. stoljeća, koje također stoje odjeljene pred tamošnjim stolnim crkvama. Budući da se u Dubrovniku u to vrijeme ne sreta graditelje iz tih krajeva, teško je pretpostaviti izravni utjecaj tih krstionica na dubrovačku, iako je moguć. Nije međutim isključeno da je krstionica nastala i usljed opće tradicije, koja potiče iz starokršćanskih vremena da zgrade te namjere, kao npr. u Solinu i Poreču budu osmerostrane ili pak donješe taj tip u Dubrovnik zadarski graditelji, koji su se istakli tu u 14. stoljeću a u zavičaju kojih se uz stolnu crkvu dizala stara šesterostrana krstionica. Možda je pak taj tip prenesen u općem apuljskom utjecaju sa osmerostranog zvonika južnoitalskog mjesta Monte San Angelo, sagrađenog u doba sicilijanskog kralja Karla Anžuinca, i ovdje se u svojoj jačoj raščlanjenosti jače i ljepše razvio.

Svakako neke od tih činjenica mogle su uvjetovati osmerostrani oblik dubrovačke krstionice, kojoj se temelji kriju pod pločnikom malog trga iza Gospe, na kojemu Bunići podigoše svoje gotičke i renesansne palače.

O njegovu se graditelju još ništa ne zna, a dok se zidao, protomajstor stolne crkve bio je mletački graditelj Nikola Ivanov Corvo, ali budući da taj tip zvonika nije poznat u Mlecima, teško ga je pripisati baš njemu, koji je kao sin protomajstora crkve sv. Marka odgojen u svom zavičaju. Šteta je dakle, zbog rijetkosti njegova oblika, da nije dovršen, a još više, da je i njegov započeti dio srušen.

Škurla piše, da je postojao sve do 1830. godine, nadodajući sa gorčinom: »i tada je taj prastari domovinski spomenik barbarski srušen,[175]« da se, kako piše Jireček, koji to rušenje nazva modernom bezumnošću, omogući uspostava jednog malog trga.[176] Dubrovački rodoljub i pjesnik Medo Pucić je požalio prvi njegovo rušenje, spominjući i njegov izgled: ». . . a pred samim vratima (stolne crkve) dizaše se ona prekrasna karstionica od bieloga i carljenoga mramora, koje se svi mi što se nijesmo jučer rodili liepo spominjemo, — ona nije pala od trešnje, nego austrianski nieki djenero čini je razvaliti za dobiti veće svietlosti u svome bureauu; Bog mu dao viečnu svietlost!«[177]

Zvonik nije bio dakle započet, kako smatra Gelcich, tek iza svršetka stolne crkve, niti u drugoj polovici 14. stoljeća, kako navodi Škurla, jer se na Gospi radilo i kasnije.[178] U ožujku 1339. godine ostavlja doduše Marin Šimunov Binčulić »pro cupertura ecclesie Sancte Marie ypperperos LXX«,[179] što znači, da se tada postavljao njen krov, ali se još i u rujnu 1340. godine mletački majstor Menegus Çovenino sa sinovima Nikolom i Markom obavezao, da će čitavu godinu klesati kamenu građu[180] Godine 1348. Bene Gundulić ostavlja za gradnju stotinu perpera,[181] a Marin Volčević dvadeset i pet perpera,[182] što znači,

[175] O. c. (169), 90.
[176] O. c. (133), 61.
[177] Dubrovnik, cvijet narodnog književstva MDCCCXLIX, 7, U Dubrovniku tieskom Martekinoviem.
[178] Stj. Skurla o. c. (169), 90.
[179] Testamenta 3, 62. M. Rajković (o. c.) pogrešno navodi, da se to nalazi u četvrtoj svesci oporuka.
[180] Die XXVII septembris (1340).

Magister Menegus Çovenino de Veneciis de Contrata Sancti Panteleonis facit manifestum quod promisit et se obligavit Blaxio de Bodaça, Marino Junij de Sorco et Mathe Junij de Mençe procuratoribus ecclesie sancte Marie Maioris de serviendo operi dicte ecclesie cum duobus suis filiis videlicet Nicolecto et Marcho eius filius incidendo lapides opportunos dicto opere ecclesie Sancte Marie pro uno anno in Ragusio et incipiatur dictum annus prima die qua Nicolectus eius filius applicuerit Ragusium et pro suo salario et dictorum suorum filiorum dicti procuratores teneantur et debeant dare et solvere sibi ypperperos CL . . . . Et si dictus Nicolectus eius filius non venerit Ragusium hinc per medium mensis novembris proximi quod dictum pactum non teneat nec valeat nisi quantum placuerit dictis procuratoribus . . .

Div. not. 6, 162'.

[181] Testamenta 3, 77'.
[182] Ibid. 79.

da crkva nije bila gotova. Godine 1367. vršili su se neki popravci na crkvenim vratima. Budući da je za to nadstojnicima trebalo posebno odobrenje vlade, može se pretpostaviti, da je taj rad bio većih razmjera.[183] Nažalost, sve te arhivske vijesti ne mogu se provjeriti, jer je stolna crkva sasvim srušena. Junije Rastić je u svojoj kronici u 18. stoljeću zabilježio ljubav i udivljenje prema tom spomeniku onih svojih sugrađana i suvremenika, koji ga vidješe čitava prije velikog potresa: »la chiesa di S. Maria, la qual poi servi per cattedrale, essendo stata con gran magnificenza d'architettura, colonnati e sculture isignita, e tanto lodata ed esaltata dai nostri vecchi, che la conobbero prima che il terremoto, successo del 1667, la rovinasse dai suoi fondamenti«.[184]

Već se u sredini 14. stoljeća pomišljalo i na gradnju katedraline sakristije sa njene južne strane, a Niko Menčetić je bio za to oporučno namijenio stotinu perpera.[185] Ne zna se, da li se ta gradnja tada ostvarila, ali se svakako sakristija, prema De Diversijevu pisanju,[186] zidala tek u sredini 15. stoljeća, a zidao ju je i ukrasivao kipovima poznati talijanski kipar Petar Martinov iz Milana.[187]

[183] Libri reformationum IV, 85.
[184] Chronica Ragusina Junii Resti, item Joannis Gundulae, 66, Zagreb 1893.
[185] Svibanj 1348 . . ., Item Sancte Marie Mayoris ypperperos centum quinquaginta per facere unam sacristiam a parte pellagi . . . .

Liber dotium notariae 1, 85'.

[186] O. c. 30.
[187] C. Fisković o. c. (119), 23.

CRKVA SV. VLAHA

Pored stolne isticala se u Dubrovniku i crkva državnog pokrovitelja sv. Vlaha. Najstarija svečeva crkva nalazila se u zapadnom dijelu grada, prema Pilama, ali je na početku 14. stoljeća porušiše radi izgradnje zidina na tom mjestu. Novu su sagradili na današnjem položaju, vjerojatno zato, da bude kao bogomolja državnog pokrovitelja bliže vladinim zgradama, kneževu dvoru, palači Velikog vijeća, fontiku i stolnoj crkvi, jednako kao što su i drugi simbol svoje samostalnosti, novi Orlandov stup podigli 1418. godine ne više na starom mjestu kraj vrata Pila, već u središtu grada.[188] Značajno je, da su ta oba simbola dubrovačke samostalnosti, crkva sv. Vlaha i Orlandov stup, uvijek bili jedan kraj drugoga, najprije u zapadnom dijelu, a zatim u središtu grada.

U 14. stoljeću započeto je dakle zidanje druge crkve sv. Vlaha na današnjem mjestu, ali ne 23. svibnja 1349. godine, kao što pišu Gelcich[189] i Škurla,[190] već ranije. Već 21. veljače 1348. godine obavezao se kamenar Gruboje Berkov, da će nadstojnicima te crkve dati pet miljara kamena iz korčulanskih kamenoloma Solina,[191] iako je odluka o gradnji crkve na današnjem mjestu donesena u Velikom vijeću tek nekoliko dana kasnije, 26. veljače.[192] Devedeset vijećnika je tu odluku jednoglasno odobrilo, odlučivši, da knez i vlada odrede njen oblik i način izgradnje. Istog dana vlada je propisala otprilike položaj, a i približnu veličinu crkve, označivši koliko treba da se ostavi širine ulicama, koje će se prostirati uz nju. U toj se odluci očito vidi shvaćanje dubrovačke vlade za urbanistička rješenja i usklađivanje praktičnog sa lijepim. Odatle je i nastao onaj građevni sklad starog Dubrovnika, začet već u 13—14. stoljeću, koji i danas zadivljuje uprkos kasnijim baroknim izmjenama.

188 M. Medini o. c. (149), 257.
189 O. c. (107), 36.
190 O. c. (106), 111.
191 Div. canc. 15, 92.
192 Libri reform. II, 13, Zagreb 1882.

Sama odluka o zidanju nove prostrane crkve sv. Vlaha, koji je, kako legenda o njegovu izboru za zaštitnika biskupije i grada jasno pokazuje, postao simbol otpora protiv tuđinskog osvajanja, također očituje borbu Dubrovčana protiv mletačke vlasti.

U toku idućih mjeseci gradnjom se nastavilo, pa je građani pomažu u svojim ostavštinama. Već spominjani Anđeo Ljutica u svibnju 1348. godine ostavlja »per lo lavorerio della ecclesia de Sancto Blaxio la quale si lavora in plaça ypperperos CC«,[193] a njegova žena Draže, koja je nekoliko dana zatim učinila kao udovica oporuku, sedamdeset perpera.[194] Da je izgradnja tada bila tek u začetku, vidi se po riječima u njenoj oporuci: »ecclesia Sancto Blaxio la quale si vole lavorare in placa«. Niko Menčetić ostavlja gradnji najam neke svoje kuće,[195] Miruša žena Miha Bobaljevića pedeset perpera,[196] a i Blaž Budačić neku svotu.[197]

Malo zatim, u srpnju 1348. godine, ponovo je naručeno od Jurja Tolnovića sa Šipana dvadeset lađa kamenja, i to za temelje crkve,[198] a u rujnu iste godine postao je protomajstor gradnje Anđeo sin prota Lovra, Zadranin nastanjen u Dubrovniku, uz obavezu da gradi, kleše kamene ukrase i nadzire branje kamenja u Korčuli. On je na toj dužnosti ostao nekoliko godina i u drugoj polovici 14. stoljeća kada je gradnja crkve nastavljena,[199] pa je njegova uloga u gradnji te značajne zgrade vjerojatno bila odlučna, utoliko više, što se čini, da je on njen prvi protomajstor.[200] Nisu li možda pod njegovim vodstvom učinjene na crkvi galerije sa arkadicama, nalik ne samo na one stolne crkve u Dubrovniku, već i u njegovu zavičaju? Iako dubrovačke vanjske galerije bijahu prema De Diversijevu opisu uporabljive, ipak su slične galerijama sv. Stošije.

U toku duge gradnje Sv. Vlaha izmijenilo se nakon Anđela Lovrina, koji se kao njen protomajstor spominje u razmaku od sedamnaest godina, nekoliko stranih i domaćih protomajstora[201] i graditelja.

193 Testamenta 5, 2—4.
194 8. svibnja 1348. .... in lo lavorero della ecclesia Sancto Blaxio quale si vole lavorare in Placa .... Ibidem, 5.
195 Liber dotium notar. 1, 85'.
196 Ibid. 87.
197 K. Jireček o. c. (10), 8.
198 C. Fisković o. c. (31), 402.
199 Rastićevo pisanje, da je car Dušan posjetio 1350. god. crkvu sv. Vlaha, ne čini se dakle tačno, on je mogao da pregleda samo gradilište. O. c. (184), 132. Ivan Stojanović također griješi, kad piše, da je crkva završena 1352. g. O. c. 12.
200 C. Fisković o. c. (31), 400—403.
201 Ibid. 402—403. Štamparsku griješku, da je Ivan iz Sijene bio protomajstor crkve 1351. g., treba ispraviti u 1381. O ostalim protomajstorima i graditeljima vidi: Jireček o. c. (150), 264; R. Jeremić—J. Tadić o. c. 1, 15; C. Fisković o. c. (111) 9; V. Foretić, Jean de Vienne, Annales de l'Institut Français de Zagreb, No. 28—29, 87—88, Zagreb 1946.—1947. Tome treba nadodati još i ove podatke. Malo vijeće 1. listopada 1388. je zaključilo, da se protomajstor sv. Vlaha Ivan iz Sijene plaća bez posebnih naloga u dogani (Reformationes 28, 3). On je vršio dužnost protomajstora početkom 1386. godine (Div. canc. 26, 22, 33') i 1389. godine (Div. canc. 29, 29') i 1391 (ibid. 180b). Godine 1390. bio je otišao u Rim,

Pored već poznatih treba ih spomenuti još nekoliko. Ljeti 1350. godine rad je na crkvi bio u punom jeku. U lipnju su prokuratori uzeli za rad na godinu dana klesara Ivana Blankolinijeva,[202] a u isto vrijeme nadstojnik izgradnje Marin Junija Menčetića primorao je majstora Barbija, koji je bio napustio rad i otišao u Kotor, na obavezu, da se već istog mjeseca odatle vrati i nastavi posao na Sv. Vlahu.[203] Godine 1367. zidali su na crkvi majstori Dabiša, Radivoj i Kudelin Sirakov, brat klesara Hranislava iz dubrovačke Župe,[204] koji se već 1335. godine spominje u Dubrovniku.[205] Knez je tada u travnju zabranio, da ih nitko ne smije prevesti ili prenijeti izvan Dubrovnika, vjerojatno zbog toga, što su sva trojica bili napustili posao i htjeli ostaviti grad. Godine 1376. upravljao je izgradnjom protomajstor Mihajlo Petrojević.[206]

Prema tome tri su domaća graditelja, bar koliko se dosada zna, nadzirala i upravljala izgradnjom ovog značajnog spomenika: Anđelo Lovrin, Butko[207] i Mihajlo Petrović, koji je vjerojatno klesao i njene ukrase, jer se iz narudžaba, koje je baš tada primao, dok je bio njen protomajstor, vidi, da bijaše tome vješt. U srpnju 1375. godine obećao je naime Niku Menčetiću kvadriforu i ostale prozore i vrata,[208] a na koncu ožujka iduće godine pet stupova sa glavicama, četiri pilastra sa stopama, krunu zdenca, kamene prstenove, koji se stavljahu uz prozore, vrata sa lukom, zidne vijence i zupce.[209] Petrojević je bio protomajstor Sv. Vlaha 1376. godine.[210] Sa svoja dva pomoćnika on je poslan da lađom preveze iz Korčule kamen za gradnju u lipnju 1379. godine,[211] a zatim je pri kraju godine, kad je novac sa gradnje povučen u druge svrhe, ostao sa njima na tom poslu,[212] te se vjerojatno tim njegova uloga tada jače ispoljila.

odakle se u studenom vratio da radi prema ugovoru sa općinom (Div. canc. 29, 152). Zatim mu je 27. siječnja 1392. g. produžen dopust do kraja svibnja (Reformationes 29, 31), da može ostati izvan Dubrovnika. Vlada ga je ponovo potvrdila 27. VII. 1397. za protomajstora na godinu dana (Reformationes 30, 144). Kao posljednji protomajstor crkve u 14. stoljeću spominje se Ivan iz Pistoje. Pored ovdje navedenih dokumenata spominje ga, ne navodeći izvore, i Jireček o. c. [150], 264) jednako kao i Firentinca Leonarda Stjepanova, koji je bio protomajstor u ožujku 1383. g. (Div. canc. 25, 194). Na crkvi sv. Vlaha na početku 15. stoljeća radio je i Bonin Milanac (C. Fisković, Fragments du style roman à Dubrovnik, Archeologia Jugoslavica I, 137, Beograd 1954.), ali je crkva bila na kraju 14. stoljeća pokrivena olovnim pločama. U ožujku 1393. godine obavezao se nadstojnicima majstor Ivan ab Organis, da će učiniti »quadraginta milliaria plumbi in plastris pro copertura dicte ecclesie Sancti Blaxii« ili više, ako im bude trebalo, koje će »instagnare cum libris centum stagnis« (Div. canc. 30, 198).

Značaino je spomenuti, da se 1382. g. (M. Dinić o. c. (138), 262) i 1388. g. (Die VIII Marctij 1388. Radoslavus protomagister Communis et Ratchus Paulovich petrarius .... Div. canc. 27, 101.) spominje kao protomajstor općinskih zgrada dubrovački graditelj Radoslav, iako u gradu boravi nekoliko stranih protomajstora.

[202] Distributiones testam. 1, 41'.

[203] Die XVI mensis Junij (1350).

Barbi petrarius promisit et se obligavit Marino Junij de Mençio procuratori Sancti Blaxij quod hinc pro totum istum mensem Junij revertere de Cataro Ragusium ad laborerium Santi Blaxi. Distributiones test. 1. 42.

[204] Div. canc. 21, 43.

[205] Div. canc. 11, 181, Div. canc. 12, 21'.

[206] Vidi bilješku 209.

[207] C. Fisković o. c. (31), 403. Butko se spominje u Dubrovniku 1367. (Div. canc. 21, 136'), zatim 1371. g., i to kao sudac u bratovštini crkve Svih svetih (Div. canc. 23, 61'). U listopadu 1373. g. bio je mrtav i izvršioci njegove oporuke prodaju njegovu kamenu kuću, da isplate dugove (Vendita canc. 3, 30').

[208] Div. canc. 24, 48'.

[209] Die penultima marcij (1376).

Michoylus Petroevich protomagister Sancti Blasij facit manifestum quod ipse promictit et obligat se debere et dare ser Nicolao Marini de Mençe presenti, volenti et consentienti usque ad Pasca resurexionis proxime futuri passus XVI canalium cum dentibus necessarijs pro omnibus canalibus, dentes XX rotundos, dentes C de cagnolis, portam unam in tertio cum suo arcu, pomellam unam pro spongia, veram unam et puteale unum et passus X liste sub teracca, sicut sunt ille ser Jacobi de Mençe, columpnas V. sicut sunt ille terracce domus ser Jacobi de Mence, capitellos V et basses V sicut sunt illi domus ser Jacobi de Mençe, pilastros IIII sicut illi domus Jacobi de Mençe, auriculas sex lapideas .... Div. canc. 24, 129'.

[210] Vidi prednju bilješku.

[211] Libri reform. IV, 219.

[212] Ibid. 251.

DOMINIKANSKA CRKVA

U toku prve polovice 14. stoljeća zidalo se mnogo i na dominikanskoj crkvi i samostanu, ali je još nemoguće tačno utvrditi, kada su sagrađeni, a najmanje pak odrediti godinu 1313. kao dovršetak crkve[213] ili smatrati, da je još ranije, 1304. g., dovršen čitav sklop.[214] Neki manji klaustar tog samostana postojao je već sa grobovima 1282. godine,[215] a 1296—97 god. građani ostavljaju iznose »pro laborerio ecclesie« pa se ne čini vjerojatno mišljenje, da su redovnici, kojih je samostan bio u Dubrovniku osnovan 1225.[216] godine, sve do 1303, godine, ostali u crkvi Marijina uznesenja.[217] U rujnu 1301. godine odredilo je Malo vijeće, da se pomogne izgradnja započetog samostana stotinom perpera i zapovjedilo skupa sa knezom, da na toj izgradnji moraju raditi svi stanovnici, ljudi i žene jednog gradskog sekstercija.[218] Malo zatim u listopadu knez i vlada su odredili, da se za gradnju dade vapno. To staranje vlade za podizanje ovog samostana je shvatljivo, jer se zgrada nalazila u neposrednoj blizini gradskih zidina, što se jasno izrazuje u riječima: »pro salvamento et custodia totius civitatis« i »pro securitate civitatis Ragusii«.[219] Godine 1313. zidar Marko i Todor zidali su neki grob uz samostan,[220] a najstariji sačuvani nadgrobni natpis u čitavom sklopu jest onaj Crijevićev iz 1315. godine u apsidi.[221] U listopadu 1316. godine obavezala su se braća Nikola i Juraj sinovi protomajstora Nikole Lovrova, Zadrani nastanjeni u Dubrovniku, da će raditi za samostan »in lapicida quam in alio opere«[222] čitavu godinu počevši od 6. prosinca. U toku 1323. godine zidao je na samostanu nekoliko mjeseci neki majstor Nikola.[223] U svibnju 1325. godine obavezali su se Blaž Kalendin, Raden i Mile sin Vitov predstavniku dominikanskog reda Marinu M. Menčetiću, da će čitavu godinu klesati kamen,[224] a nekoliko dana zatim pridružio im se i mletački klesar Vital iz kontrate sv. Sofije, uz uvjet da će raditi prema uputama majstora Nikole Korva.[225] Čini se prema tome, da je tih godina izgradnja domenikanske crkve bila u punom toku i da je na tome sudjelovao poznati protomajstor stolne crkve Mlečanin Korvo. Godine 1333. već se pomišlja i na krov crkve, pa Rade žena Felicija Mata Felicijeva Gradića ostavlja »pro copertura ecclesie« dvadeset perpera.[226] Godine 1344. vlada je pomogla izgradnju crkve svotom od stotinu i pedeset perpera, da bi je što prije osposobila za vjerske obrede,[227] a građani i plemići ostavljaju joj u svojim oporukama veće svote: godine 1334. ostavio je Prokul Menčetić stotinu i pedeset perpera,[228] 1337. Rade žena Jurja Petranje[229] i Juraj Gastigna po stotinu perpera,[230] a Stepe Silvestrov dvije stotine;[231] godine 1348. sjeća se gradnje u svojoj oporuci Radoba Votoline,[232] a Bene Gundulić namjenjuje joj dvije stotine perpera za gradnju Marijina oltara i kapele.[233] Suvišno bi bilo nabrajati i ostale ostavštine, jer su navedene dovoljne, da se vidi, kako su pri nastajanju jednog spomenika sudjelovali mnogi građani, jednako kao i pri gradnji bolnice, franjevačkog samostana i ostalih crkava u gradu i na čitavom dubrovačkom zemljištu, i to svotama, koje također očituju njihovo privredno stanje. Ali Dubrovčani nisu pritome indirektno pomagali razvoj umjetnosti u svom gradu, već i u ostalim mjestima. Oni su slali poklone crkvama na Balkanu, u Španiji i na susjednom

213 M. Vasić, Arhitektura i skulptura u Dalmaciji, 235, Beograd 1922.
214 Stj. Škurla o. c. (169), 107.
215 G. Čremošnik o. c. (28), 233.
216 M. Medini o. c. (149), 98. List dubrov. biskupije X, 34.
217 M. Vasić o. c. 235.
218 Reformationes I, 8.
219 Libri reform. V, 7, 11.
220 Div. canc. 5, 96.
221 G. Gelcich o. c. (107), 25.
222 C. Fisković o. c. (31), 398.

223 Div. canc. 7, 24.

224 Die Veneris III Madij (1325) Blaxius filius Calende, Raden frater de Radosta et Milo filio de Vita petrari faciunt manifestum quod promictunt et se obligant Marino de Mathia de Mençe recipiente et stipulante nomine et vice conventus fratrum predicatorum de Ragusio de serviendo dictis fratribus in actando lapides cum scarpello et aliis ferramentis hinc ad unum annum proxime venturum et pro omni die laborandario dictus Marinus nomine dictorum fratrum teneatur dare et solvere ipsi Blaxio grossos II folaros X et dicto Radeno grossos II, folarios VI et dicto Mile folarios XXXVIIII, solvendo dicta salaria in fine cuilibet mensis. Div. not. 4, 100.

225 Die mercurij VIII madii (1325).

Vital talliapetra de Veneciis de contrata sancte Sophie promictit et se obligat Marino de Mençe recipienti et stipulanti nomine et vice conventus fratrum predicatorum de Ragusio de serviendo et omni opere quod novit magister Corvus sibi perceperit fratribus dicti conventus incidendo et actando lapides ad murandum hinc ad unum annum proxime venturum correntem et pro suo salario et mercede dicti sui servitij ipse Marinus teneatur sibi dare et solvere pro dicto anno libras IIII grossorum . . . Ibid. 101'.

226 Testamenta III, 46.
227 Libri reform. I, 160.
228 Testamenta III, 73.
229 Ibid. 53.
230 Debita not. 2, 184.
231 Testamenta III, 54'.
232 Jireček o. c. (10), 8.
233 Testamenta III, 77'.

apeninskom poluotoku, pa čak i u dalekom Jeruzolimu. U ostavštinama se spominju milodari za crkvu sv. Nikole u Bariju, sv. Anđela de Monte, za asišku i rimske bazilike, za čuveno hodočašće sv. Jakova u Compostelli, pa i za crkvu sv. Petke u Trnovu u Bugarskoj.[234] Liječnik kralja Dušana Antun de Monte Flore, koji je učinio svoju oporuku u Dubrovniku 1337. godine, ostavio je za gradnju Marijine crkve u Prizrenu, gdje je bilo mnogo dubrovačkih trgovaca,[235] šezdeset perpera, a za gradnju zvonika sv. Marije u Ulcinju deset perpera.[236] Često su puta i umjetnine, osobito slike i srebrni kipovi izrađeni u Dubrovniku, bili upućivani tim crkvama. Marija Petra Dabrova ostavila je 1348. god. neku svotu, da se skuje srebrni anđeo za spomenutu crkvu u Ulcinju[237] a Ana Đona Lukarević dva veća anđela za crkvu sv. Nikole u Bariju.[238]

Godine 1344. dižu se u dominikanskoj crkvi oltari, pa klesar Beroje kleše neku oltarnu ploču,[239] a Andrija Budačić četiri godine zatim ostavlja u svojoj oporuci svotu za gradnju jednog oltara sa slikom.[240] Godine 1349. postoji u crkvi i sarkofag Petra Morosinija.[241] U rujnu te godine obavezali su se majstori Prvoje Radostin Konavljanin i Miloš Milčetin Stonjanin istaknutom i utjecajnom vlastelinu Đivu Pavla Gunduliću zastupniku dominikanaca, da će sa svojim pomoćnikom zidati za četiri groša dnevno,[242] primivši unaprijed dio plaće.

Oni su obojica bili poznati. U studenome 1347. udružili su se sa graditeljem i klesarom Bokšom Radomilićem iz Bara i jednim pomoćnikom, da tri godine rade skupa,[243] a malo nakon toga Bokša i Miloš su obećali Moretu ili Grubi Lukareviću triforu, gotičke prozore i kamene zupce za dvoranu njegove kuće.[244] Grube je zatim iduće godine naručio Prvoju i Milošu triforu, »saracenske« prozore, vrata stubišta i ostale građevne dijelove.[245] Sa Bokšom i Petrom Markovićem izrađivali su Prvoje i Miloš prozore, dvorišta i kućna vrata, te klesali kamen braći Marinu i Mihu Buniću, koji su stekli svoje bogatstvo tr-

[234] K. Jireček o. c. (10), 10, 12.

[235] Ibid. 3; isti o. c. (150), 213. Župna crkva sv. Marije u Prizrenu spominje se zatim 1346. g., što znači, da je tada bila već dovršena (A. Theiner, Vetera monumenta slavorum meridionalium I, 215, Rim 1863).

[236] Testamenta 3, 57.

[237] K. Jireček o. c. (10), 8.

[238] Ibid. 10.

[239] Div. canc. 14, 123.

[240] J. Tadić o. c. (5), 11.

[241] Vidi bilješku 523.

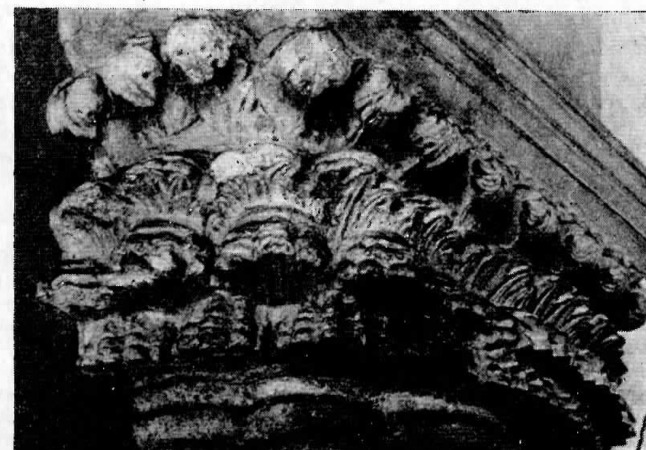
[242] Die XXVI mensis septembris (1349).
Pervoe filius Radoste de Chanali, Milos filius Milçe de stagno faciunt manifestum quod promictunt et se obligant Çive ser Pauli de Gondola procuratori monasterij et conventus ecclesie fratrum predicatorum debere laborare ad laborerium dicte ecclesie de arte sua hinc ad unum annum quilibet ipsorum cum uno famulo pro grossos IIIIor pro qualibet in die laboratoria. Et in capite cuilibet mensis dictus ser Çive facere teneatur eis solutionem ad rationem grossos IIII ad diem modo dicto. Renunciando. Qui receperunt ad presens pro prima paga yperperos XXII. Div. canc. 16, 122'.

[243] Div. canc. 15, 49.

[244] Ibid. 53'.

[245] Ibid. 164'.

Sl. 4. i 5. — Glavice u svetištu dominikanske crkve

gujući u Zeti i u Prizrenu.[246] Iz svega toga se može pretpostaviti, da bijahu vješti u izradi građevinskih dijelova, te da su i za dominikansku crkvu klesali kamene dijelove i ukrase romaničko-gotičkog stila.

U studenome 1363. jamčio je Vita Bogavčev, da će graditelj Butko i Prvoje početi u korizmi raditi vrata crkve.[247] Butko je kasnije postao protomajstor crkve sv Vlaha, pa bi se po tome moglo pretpostaviti, da je taj njegov i Prvojin rad bio monumentalni crkveni portal. Da li je to unutrašnji okvir sa stupićima i glavicama okruženim lozicom na današnjim južnim vratima crkve,[248] koji je kasnije gotički uokvirio Bonin Milanac,[249] teško je reći, jer je taj dio vrata i odveć romanički stiliziran za odmaklu 1363. godinu, kada je već gotički stil mogao obuzeti i rad dubrovačkih klesara, ali, ako je doista taj dio vrata djelo Butka i Prvoja, onda svjedoči o stilskoj zaostalosti njihova rada.

Vjerojatno su dijelovi dominikanskih zgrada bili uglavnom gotovi oko 1366. godine, jer su redovnici tada kupili šest miljara kupa.[250] Godine 1378. spominje se i crkvena apsida (concha),[251] ali je, naravno ranije od toga već bila sagrađena.

Dominikanska crkva, kojoj je tloris objelodanio već Eitelberger, uglavnom je zadržala svoj izvorni oblik. Grobni natpisi pri dnu pročelja iz 14.—15. stoljeća, niz trodijelnih romaničko-gotičkih slijepih arkadica, koji rubi vrh njenih perimetralnih zidova, i poligonalna apsida očituju, da se crkveni oblik, a ni veličina nisu mijenjali, stoga Jackson pretjerava, kad smatra, da je zbog potresa i ponovnih popravaka vrlo malo ostalo od izvorne, prvotne gradnje.

Gotika se najjače istakla u obliku i u konstrukciji svetišta, koje je poduprto polupilonima i presvođeno. Jednako je široko kao i glavna lađa, a odijeljeno je od nje sa dva pilastra i dva zidna, njima odgovarajuća, polupilastra, koji nose tri gotički ustremljena luka. Prema tome u svetište se ulazi kroz tri velika otvora, koji su mogli nastati pod utjecajem sličnog motiva romaničke crkve sv. Marije na Otočiću sred Mljetskog jezera. Pilastri srednjeg ulaza su obrubljeni poluštapovima, a glavice su im okićene nizom mirno stiliziranog akantova lišća, koje se tek na uglovima ponešto odvaja, oblikujući male ugaone glavice izduženog gotičkog oblika.

[246] Ibid. 62. Miloš se tu nazivlje patronimičnim prezimenom Milčević.

[247] Die XX novembris (1365) Vita de Bogavce facit manifestum quod ipse constituit se plegium pro Pervoe petrario et Butcho petrario tali pacto et conditione quod ipsi a die crastina incipient laborare laborerium porte ecclesie fratrum predicatorum sancti Dominici. Div. canc. 20, 76'.

[248] C. Fisković o. c. (201), sl. 25, 26.

[249] Oznake tog majstora se očituju osobito u završnom kipu, koji svojom neizrazitošću i ukočenošću nalići na kipove Boninova sarkofaga u splitskoj stolnoj crkvi. Iz svoje domovine donio je Milanac jako svinuto gotičko lišće na tom portalu, koje je L. Jelića podsjetilo na njemačku gotiku (Contributo alla storia d'arte in Dalmazia, Prilog Bulletino per la storia e archeologia dalmata XXXV, 60, Split 1912).

[250] Libri reform. IV, 66.

[251] Reformationes 2, 12', Libri reform. IV, 170.

Uporedo sa tim pilastrima dižu se zidni polupilastri sastavljeni od pet polustupova. Njihove glavice, neobične u dalmatinskom graditeljstvu, dijele se u pet redova tvrdo stilizirana lišća. Iako su loše komponirane i klesane, zamišljene su tako, da djeluju sa mjesta, odakle se gledaju, odozdo, premda je njihovo lišće i cvijeće ponegdje tako potanko izvedeno, da odaje majstora, koji nije znao ocijeniti učinak daljine. To sitno oblikovanje i natrpavanje malih motiva na visoko uzdignutim dijelovima tipični je horor vacui manjih majstora, koji su, kao Katičić i ostali i u 17. stoljeću čak na jakim pročelnim vijencima barokne dubrovačke stolne crkve umetali male kasetone i češarice, ne zadovoljavajući se jednostavnošću Bufalinijevih linija.

Sličan ukras imaju i glavice ostalih zidnih polupilastara svetišta, i to samo u srednjem pojasu raščlanjenog profila. Tek na jednoj su spužnice- a na drugoj dvije oštro i sumarno klesane čovječje glavice. Slične, ali ljepše oblikovane, spužnice imaju i piloni trogirske stolne crkve. To je dakle raniji romanički motiv iz 13. stoljeća, koji se ovdje u gotici još opetuje. Zidni polupilastri su raščlanjeni u pet spojenih polustupova, koji počivaju na visokim stopama, a kao unutrašnji dio vanjskih pilastara čine glavno uporište svetišta. Ti polupilastri nose pet gotičkih lukova okićenih nizom zubaca i produljuju se u šest rebara svoda, koji se djelomično svojom manjom stranom upire kraćim rebrima i o visoki zid trijumfalnog luka.

Čitava ta konstrukcija je velebna uprkos svom sitnom klesarskom ukrasu, te pretstavlja največe ostvarenje naše rane gotike. Nažalost, ne dolazi dovoljno do izraza, jer su u svetište umetnuti glavni oltar i dva manja oltara u nišama već u 16. stoljeću a iznad njih je postavljen visoki pod kora. Unutrašnjost svetišta ne djeluje dakle jedinstveno i njegov vanjski dio sa drugim prozorima gotičkog, ponešto srpastog luka i sa jakim pilastrima je izrazitiji. Crijevićev grob na podanku zida sred svetišta iz 1315. godine svjedoči, da je ono već tada postojalo, te se može zaključiti prema tome, da je gotika prvih godina 14. stoljeća kod nas smiono izvela svoja velika ostvarenja, a poznato je da je već u drugoj polovici 13. stoljeća, sagrađena u tom stilu zadarska crkva sv. Franje.

Jackson, čini se, nije bio potpuno uvjeren, da je svetište izvorno i pisao je, da nema izraziti stilski značaj, međutim baš po glavicama zidnih polupilastara može se zaključiti, da je to doista djelo 14. stoljeća, a po izradi tih glavica vidi se, da ga podigoše domaći majstori.

Stariji klaustar samostana zamišljen je, vjerojatno, u današnjim razmjerima već u 14. stoljeću, ali su njegove terase i trijemovi sa triforama tek podignuti u toku 15. stoljeća, jer u zidovima, koji ga okružuju, uklesani su nadgrobni natpisi iz 14. stoljeća, onaj u sjevernoj strani datiran je sa MCCCXXV godinom. Svakako svi zidovi klaustra ne bijahu gotovi ni na početku 1348. godine, što se može zaključiti iz oporuke Marije kćerke Mihajla Menčetića, koja je ostavila priličnu svotu novaca »alli frari predicatori per lavorerio del claustro ypper-

peros XXV«.[252] Te godine se zidalo i u onom dijelu samostana, gdje bijahu spavaonice, koje se inače spominju već 1314. godine,[253] pa je zastupnik dominikanaca primio iz ostavštine Andrije Budačića dvjesta perpera »pro laborerio dormitorii«.[254]

Ostalih izrazitijih dijelova starog samostanskog sklopa danas nema, nestali su u pregradnjama u toku 15. stoljeća. Jednostavna vrata kapitula sa gotičkim lukom srpasta oblika i sa prozorima vjerojatno su iz 14. stoljeća, a i zazidana vrata u sjevernom zidu crkve sa lunetom pokazuju donekle romanički oblik. Niša uz njih je gotička, ali stilizacija njenih glavica je još romanička, pa bi mogla potjecati iz početka tog stoljeća.

252 Div. canc. 15, 103.
253 Libri reform. I, 41.
254 Div. canc. 15, 143.

CRKVA I SAMOSTAN NA LOKRUMU

Kod pregradnja i proširenja starog benediktinskog samostana na otočiću Lokrumu sreta se također nekoliko domaćih majstora.

Benediktinci su se tu naselili u prvoj polovici 11. stoljeća, a 1252. spominje se i crkva sv. Mihajla.[255] Tri kamena reljefna ulomka uzidana u zid kraj dvorišnih vrata jedne gospodarske zgrade jedini su, barem zasada, vidljivi ostaci naistarije lokrumske crkve iz 11. stoljeća. To su dva mala pletera, pa dio dovratnika ili nadvratnika sa nizom izmjenično okrenutih palmica[256] sa jedne i malih cvjetova sa druge strane. Same ruševine preromaničke crkvice, kojoj su ti ulomci pripadali, još nisu otkrivene, a možda se kriju pod sklopom romaničke crkve ili gotičko-renesansnog samostana, ali dok se ne nađu, i ova tri ulomka jamče postojanje preromaničke crkve na Lokrumu u 11. stoljeću, jednako kao i nadgrobni natpis nadbiskupa Vita,[257] povijesne vijesti, da su benediktinci tada živjeli na ovom šumovitom otočiću.

Godine 1306. samostan se nadograđivao i proširivao, pa su njegovi redovnici u svibnju naručili od graditelja Radina, koji je vjerojatno bio Dubrovčanin, jer je tu živio[528] i posjedovao drvenu kuću,[259] tri miljara kamena za zidove,[260] a zatim u lipnju još jedan miljar od

255 Smičiklas, Codex diplomaticus IV, 514, Zagreb 1906.

256 Uporedi sl. na str. 10. C. M. Iveković, Dalmatiens architektur und plastik I, Vorwort, Wien 1910. Sličan motiv je poznat i u antici, na primjer na vijencima trijema uz Dioklecijanov mauzolej u Splitu.

257 J. Gelcich o. c. (107), 15. Na Lokrumu se nalazi i natpis, koji je objelodanjen na strani 16, dok trećeg objelodanjenog na strani 17 nema, možda je negdje skriven.

258 Div. canc. 5, 56'.

259 Div. not. 5, 29.

260 Die VIII madij (1306).

Magister Radinnus petrarius facit concordium cum Marino de Madalena et Dobre de Çorçi procuratoribus monasterij lacromonensi de faciendo et aducendo ad domum lacromonensem propriis suis expensis duo miliarum de lapidibus smarratis et unum miliarem de lapidibus spontatis secundum lapides muri domus perperos XVI quibus recepit perperos III et debent predicti lapides passari in muro secundum consuetudinem et promisit facere dictos lapides a modo ad

kamenara Marka Nikostova i Grgura Grbenice,[261] koji je inače spominje u Dubrovniku.[262] Iz te prilično velike količine naručenog kamena vidi se, da su to bili zamašni radovi, koji su se zatim nastavili početkom 1323. godine, kada su zato iz Mletaka izvozili građu i u travnju 1330. godine, kada se graditelj Bonifacije obavezao benediktincima, da će preurediti i sagraditi sve crkvene svodove skupa sa ostala dva majstora i radnika, koje će on za to držati, ne napuštajući posao prije potpunog završetka. Nadstojnici samostana su mu pak obećali pored vapna, skele i ostalih potrepština svotu od stotinu i pedeset perpera.[263]

Bonifacije je bio prokušani majstor. Spominje se skoro tokom čitave prve polovice 14. stoljeća, a imao je, kao što vidjesmo, mnogo učenika, koje je osamostalio i sa kojima je klesao građevinski ukras, gotičke prozore,[264] cisterne[265] i ostalo, a 1325. godine popravljao je samostan klarisa,[266] zbog čega se morao po naredbi konzula vratiti iz korčulanskih kamenoloma. Bio je priznat kao stručnjak, pa je ljeti 1324. godine bio jednom zgodom pozvan sa protomajstorom Korvom da ocijeni čvrstoću nekog zida.[267] Stoga će biti vjerojatno, da je dobro popravio lukove benediktinske crkve na Lokrumu, na kojoj se kao i na samostanu i dalje radilo. Na kraju 1333. godine ostavila je Rade supruga Felicija Gradića deset perpera za gradnju crkve,[268] a 1357. godine obavezao se klesar Kola Tomazov, da će čitav život raditi u samostanu uz uvjet, da ga redovnici do smrti izdržavaju.[269] Na kraju 1364. godine Malo vijeće je zaključilo, da se na državni trošak popravi zvonik;[270] učinjeno je to, samo da se grad riješi crkvenog prokletstva, kojim ga je papa udario zbog sukoba sa lokrumskim opatom.[271]

festum Sancti Petri et si non faceret ad dictum terminum illud quod deficeret sub pena dupli. Div. canc. 4, 91.

261 Div. canc. 4, 105'.

262 Div. canc. 5, 101.

263 Makušev o. c. Die lune XXIII aprilis (1330).

Magister Bonifacius petrer facit manifestum quod promictit et se obligat procuratori monasterij lacromensis de faciendo et reaptando omnes voltas ecclesie dicti monasterij habendo et tenendo semper ... duos alios magistros et manipulos oportunos omnibus suis expensis ... et de non deliquendo dictum opus donec non erit completum ... et dicti procuratores teneantur sibi dare calcinam, argata et alia necessaria dicto opere et pro suo salario et mercede yperperos CL. Div. canc. 9, 168'.

264 Div. not. 3, 54.

265 Div. canc. 5, 97'.

266 Div. not. 4, 104'.

267 Ibid. 22.

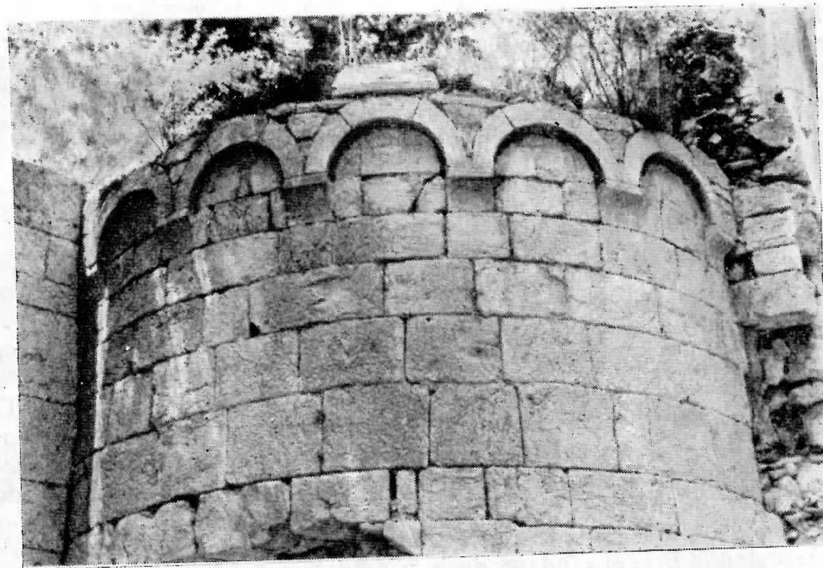
268 Testamenta 3, 46.

269 Die XIII augusti MCCCLVII.

Ego quidem Cola filius Tomasij magister petrarius confiteor quod ego offero me in vita mea deo et monasterio Sancte Marie lacromensis et prometo toto tempore vite mee laborari de arte mea ad hutilitatem et comodum dicti monasterii ... Div. not. 7, 159.

270 Libri reform. IV, 37.

271 M. Medini (Dubrovnik Gučetića, 43, Beograd 1953) piše, da je morao sagraditi zvonik. Međutim u odluci se kaže, aptari, što bi moglo značiti, da se

Sl. 6. — Glavna apsida lokrumske crkve

Benediktinska crkva na Lokrumu je ruševina, kojoj ostaše sjeverni zid i apside. Bila je zidana užim i širim lijepo klesanim kamenom poput ostalih građevina romaničkog stila. Njene tri apside su bile obrubljene pri vrhu polukružnim vijencem i nizom slijepih srpastih lukova na konkavnim konzolicama. Glavna apsida je imala dvije lezene, a između njih se rastvarao prozor, kojemu se ni oblik ni širina ne raspoznaju, jer je taj dio bio srušen i naknadno zazidan. Prozori sred pobočnih apsida su uski i imaju polukružni luk. Sačuvani sjeverni zid je bio obrubljen pri vrhu nizom uobičajenih slijepih lukova na konkavnim konzolama, imao je uske i rijetke lezene i među njima u zidnim plohama uske prozore na luk. Dok se može pretpostaviti, da je srušeni južni zid bio jednak sjevernom, o izgledu porušenog pročelja ne može se ništa određeno reći. Možda je to bio raskošni portal, od kojega je ostao reljefni ulomak dovratnika sa romaničkom lozicom, u prepletenim krugovima koje su vol, lav i raznoliko lišće. Taj ulomak je naknadno uzidan u veliki dvojni prozor na dnu hodnika novijeg gotičko-renesansnog samostana. Po svom stilu i kompoziciji lozica je nalik na vrata[272] crkve Svih svetih u Traniju,[273] sv. Nikole u Bariju iz kraja 12.

zvonik tada popravljao ili pak nadodao crkvi, prema čemu bi se činilo, da je to mali romanski zvonik za preslicu. Dokumenti, koje autor tu navodi, ne nalaze se u Codex diplomaticus XIII, već XIV.

272 É. Berteaux L'art dans l'Italie méridionale I, tabla I, sl. 153, Paris 1904.

273 Ibid. t. XVII.

stoljeća[274] i sv. Leonarda kraj Siponta iz početka 13. stoljeća,[275] a zatim na lozicu istočne i zapadne trifore,[276] pa sjevernih i zapadnih vrata dečanske crkve,[277] na lozicu zapadnih vrata [278] i prozora apside u Studenici,[279] a sličnih lozica je bilo i u samom Dubrovniku.[280] Ulomak sa Lokruma svakako pokazuje vezu između dubrovačke, apuljske i raške građevinske škole 12.—14. stoljeća.

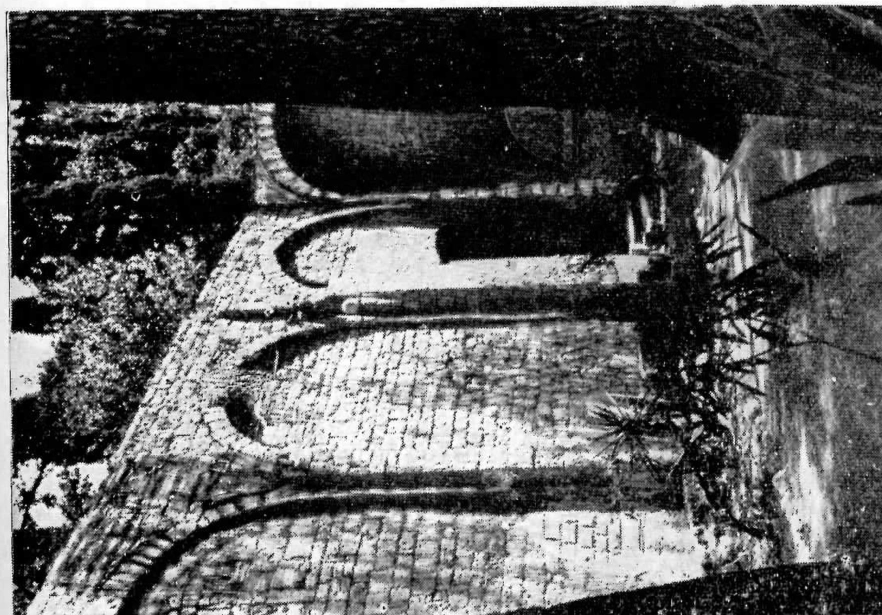
U unutrašnjosti crkve u zidu je između zidnih polupilona pet velikih slijepih lukova srpasta oblika. Unutrašnjost presvođenih apsida okružuje konkavni vijenac, a u sjeveroistočnoj još se jedva vide ostaci fresko-ukrasa sa crnom lozicom, koja vijuga na bijeloj pozadini i koju omeđuje crveni pojas.

Crkva je bila proširena i produbljena. Već u romaničko doba nadodana joj je presvođena prostorija u sjeveroistočnom uglu, možda sakristija. Njen ulaz i rasteretni slijepi lukovi u zidu su romanički. Taj isti sjeverni pobočni zid probijen je zatim renesansnom polukružnom kapelom, kojoj su se sačuvali polupilastri sa stopama na ulazu. Pročelje je srušeno i crkva je produljena prema zapadu, a u tom produženom dijelu nadodana joj je kapela u sjeverozapadnom uglu, od koje ostaše polustupovi gotičkih glavica sa kuglicama u lišću. Gotički prozor nadodanog pročelja odaje, da je produljenje pročelja i dodavanje te prve bočne kapele izvršeno u 15. stoljeću.

Uzduž južnog pobočnog zida srušene crkve, kojoj visina odaje još vitkost i ljepotu cjeline, dizao se trijem nekadašnjeg samostana, presvođen krstatim svodom oštrih križnih rebara i pojasa, koji se dizahu na profiliranim konzolama. Tragovi tog svoda vide se još na jugozapadnom i jugoistočnom uglu crkve. U taj uzdužni trijem vodila su iz samostana mala romanička vrata srpasta luka. Po današnjem položaju zdenca dade se naslutiti, da se taj nalazio i ranije na istom mjestu, vjerojatno sred starog klaustra. Osim tih ruševina postoje jugozapadno i jugoistočno od stare crkve ostaci samostana, koji potječu iz 14.—15. stoljeća sa četvrtastim prozorima ukošena okvira obrubljena izmjeničnim zupcima. U zidovima se još vide cijevi od opeke za odvod vode.

Uz crkveno pročelje strši visoka kula poput zvonika, ali joj je vrijeme postanka teško odrediti, jer je stilski neizrazita.

[274] Ibid. t. XXI.
[275] Ibid. t. XXXII.
[276] Vl. Petković — Đ. Bošković, Manastir Dečani, t. XLV, 38.
[277] Ibid. t. XXVIII, XXIX, XXXIV.
[278] A. Deroko, Monumentalna i dekorativna arhitektura u srednjevjekovnoj Srbiji, sl. 61, 65, Beograd 1953.
[279] Ibid. sl. 82.
[280] C. Fisković o. c. (201), sl. 15, 16, str. 123.

Sl. 7. i 8. — Ruševine lokrumske crkve

SAMOSTAN I CRKVA U PAKLJENOM I NA MRKANU. PUNCJELE

Na gradnji drugog benediktinskog samostana, u skrovitoj dolini Pakljenom[281] na istočnom dijelu otoka Šipana zidalo je također nekoliko dubrovačkih majstora. U lipnju 1323. godine obećao je Vita sin Visine sindicima i zastupnicima samostana, da će im sazidati zid od dvadeset miljara kamena uz uvjet, da mu pribave vapno i plate svaki miljar pet perpera,[282] a Malo vijeće je jednoglasno zaključilo u studenome, da stanovnici istočnog dijela Šipana moraju prenijeti vapno za gradnju samostanske crkve sa obale na gradilište.[283] U toku 1330. godine vrše se na crkvi zamašni radovi, pa u srpnju Gružanin Miloslav Rajević obećava Draži Barbara, da će spremiti vapnenicu na samostanskoj zemlji i dati mu hiljadu modija vapna, a još veću količinu, hiljadu i trista modija, obećao mu je krečar Stanoje Gružanin u studenome, i to uz cijenu od dvadeset i osam groša.[284] Nakon tih priprema Vita sin Visine i Radosta Milošev, poznati dubrovački graditelji, skupa sa braćom Obradom i Rusinom, gružkim majstorima, obavezali su se Draži, da će sazidati zid crkve, učiniti joj vrata, dva prozora, koji će biti visoki deset pedalja, a široka jednu nogu, pa prozor nad vratima i na apsidi. Draža im je imao isplatiti za svaki uzidani miljar sedam perpera i već im je pri ugovaranju dao određenu svotu.[285]

Samostan se i idućih desetljeća popravljao, pa se 1340. godine za to dobavljalo vapno,[286] ali nam nije potanje poznato, kakvi su to radovi, kao ni oni graditelja Nise, brata zidara Raçe, koji je tu radio

[281] Većina pisaca zovu taj predio Pakljena (P. Skok, Slavenstvo i romanstvo na Jadranskim otocima, 236—237, Zagreb 1950; J. Posedel, Predromanički spomenici otoka Šipana, Starohrvatska prosvjeta serija III, sv. 2. str. 122, Zagreb 1952), međutim ga narod zove Pakljeno. Sličan naziv postoji u XIV. stoljeću i na Korčuli (V. Foretić, Otok Korčula do 1420., 335, Zagreb 1940).

[282] Div. canc. 7, 6'.

[283] Libri reform. I, 99.

[284] Div. canc. 9, 159'. (Draže je tu nazvan de Balsamo), 201'.

[285] Ibid. 160'.

[286] Div. not. 6, 140.

prije 1363. godine.[287] Određeniji je posao, koji su imali izvršiti majstor Butko, protomajstor sv. Vlaha i Živko prema ugovoru iz 1365. godine. Oni su na obje crkve u Pakljenom na prvotnoj sv. Mariji i na preromaničkom sv. Mihajlu, izvršili iduće radove i izmjene.[288] Na sv. Mariji su otvorili dva prozora, ožbukali svu crkvu, učinili u njoj neka dva luka, veliki oltar i dvije oltarske ploče, te izdubli u zidu udubine za držanje euharistije i ulja krizme, sagradili neki zid, možda pregradu svetišta, visok tri lakta, a dug dva sežnja, pa vijenac sa motivom izmjeničkih zubaca (ad schaccum), podigli zvonik na preslicu visok sedam lakata, sa lukom, te popločali svu crkvu. Pored toga zatvorili su prozor između obje crkve, a uzdigli između njih luk od sedre.

U preromaničkoj crkvi sv. Mihajla imali su u koru podignuti zid dug sežanj, a visok tri lakta sa vijencem, pa ožbukati čitavu crkvu izvana i iznutra. Sitna i lomna građa vanjskih zidova te preromaničke crkvice vjerojatno je i ranije bila pokrivena žbukom, kao i na ostalim crkvicama tog stila na našem primorju. Ondašnji ukus nije dozvoljavao, da se vidi njihova hrapava i rustična površina, stoga se griješi, kada se ponekad pri konzervaciji i obnovi skida žbuka sa starih crkvenih zidova 9.—15. stoljeća.

Preromanička crkva sv. Mihovila se još sačuvala i J. Posedel ju je nedavno objelodanio u navedenoj studiji. On potankom analizom potvrđuje moje ranije datiranje crkve 11. stoljećem izuzev, naravno,

[287] Testamenta 4, 55.

[288] Div. canc. 20, 75'.

Sl. 9. — Ulomak sa Lokruma

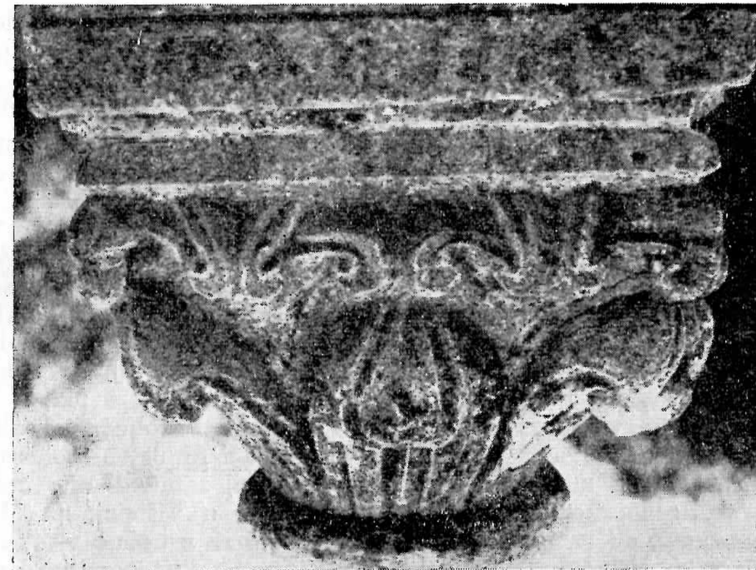
Sl. 10. — Crkva sv. Mihajla na Šipanu

Sl. 11. — Vrata samostana u Pakljenom

Sl. 12. — Ulaz pakljenskog samostana

Sl. 13. — Glavica iz Pakljenog

prednji dio i pročelje, koje smatra za produljenje i gradnju 15. stoljeća. Međutim po masivnom gotičkom obliku i vijencu romaničkog profila na zvoniku, po gotičkom svodu prednjeg dijela i načina zidanja pročelnog zida, bit će da je crkvica produljena u 14. stoljeću, kada je vrh njene kupole postavljen vjerojatno i aktroterij u obliku buzdovana, koji je k nama prešao iz apuljskog graditeljstva i bio često ponavljan u toku 14.—15. stoljeća.[289] Da je produljenje crkvice izvršeno u 14. stoljeću, pokazuje i dvorišni zid samostana sa širokim romaničkim portalom, koji je zidan u istoj liniji kao crkveno pročelje. Tek kasnije, u toku 16. stoljeća, vjerojatno kad je ukrašivana i proširena susjedna Marijina crkva, umetnuti su u produljeno pročelje sv. Mihajla okrugli prozor i nova vrata u stilu zrele renesanse.

Dok se dakle na preromaničkoj crkvici sv. Mihajla primjećuju dijelovi 14. stoljeća, na Marijinoj crkvi u Pakljenom ih nema, nestali su u kasnijim pregradnjama, koje su prema pisanju I. M. Matijaševića izvršene 1500.—1560. godine, kada je nagli privredni porast Dubrovačke republike zahvatio plodni i ugodni Šipan i očitovao se lijepo i obilato u njegovu svjetovnom i crkvenom graditeljstvu.

[289] J. Posedel o. c. 127; C. Fisković o. c. (110), 40. Povodom Posedelova pisanja u istoj studiji o postojanju velikog slijepog luka na pročelju crkvice sv. Petra u Šilovu selu na Šipanu, koji on nije zatekao, ja sam ga još 1937. godine našao in situ. (Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku LI, 246, bilješka 5, Split 1940).

Tada je bio pregrađivan i stari benediktinski samostan, ali ne tako korjenito kao Marijina crkva, pa se na njemu vide raniji dijelovi sljubljenog romaničkog i gotičkog stila.

Zbijen i povezan jedinstveno između obje crkve i visoke kule čini četvrtastu cjelinu krila, koja zatvaraju dvorište intimno poput patija. Toj niskoj jednokatnici ostade iz 14. stoljeća nekoliko plošnih romaničkih i ranogotičkih otvora; široka dvorišna vrata romaničkog luka i zapadna samostanska vrata srpastog luka rane gotike, koja vode u kratki hodnik, što završava romaničkim vratima, pa izrazita vrata srpasta romaničkog luka na stubištu, kojim se ulazi u kat, gdje se još vidi jedan vitki romanički prozor s lukom. Na južnom krilu ostale su dvije kamene konzole romaničkog profila također iz 14. stoljeća, pred crkvom je glavica romaničke stilizacije (sl. 13) a u konobi leži dio zidnog umivaonika sa reljefnom lozicom i nizom dijamantnih vršaka vjerojatno iz prve polovice 15. stoljeća, ali sličnih ulomaka naći će se zastalno još, kad se pretraži zapušteni polusrušeni i žbunjem obrasli mali samostan, koji u svojoj zabitosti nije doživio veliko proširenje kao samostani njegova reda u Višnjici, na Mljetu i na Lokrumu, ali ga ipak utvrdiše kulom, što se propinje visoko nad maslinjacima. Vitka kula ne izgleda po svom obliku, izrazitim konzolama jakog gotičkog lišća i po malim otvorima, koji su tek na vrhu prošireni u prozore, da je sagrađena 1569. godine, kako piše I. M. Matijašević ili još kasnije, 1659. kako piše Razzi, već ranije, u toku 15. stoljeća.[290]

Na koncu 13. i početku 14. stoljeća zida se u Dubrovniku i samostan sv. Klare ili kako ga zvahu, samostan puncjela, de pulcellis. Za njegovu gradnju 1282. godine Pasko Vukasović ostavlja četiri stotine perpera,[291] a 1322. godine kupuju koludrice kupe za krov.[292] Dvije godine zatim majstor Bonifacije vrši tu neke popravke,[293] ali se na prostranom samostanu i kasnije zidalo, sve do kraja 14. stoljeća, pa 1392. godine kamenari Vitko Bokšić, Božitko Bogojević i braća Bogoslav i Mihoč Gosalić donose završne zidne kanale sa zupcima.[294]

Nažalost, samostan je u 16. i 17. stoljeću temeljito preinačen, a zatim ga je austrijska vojska iznakazila, pa od njegovih sredovječnih dijelova danas nije ostalo skoro ni traga. Nije ih se našlo ni pri zamašnim radovima, koji su nedavno vršeni za njegovu novu namjenu.[295]

[290] I. M. Matijašević, Zibaldone II, 226, Rukopis u Knjižnici Male Braće u Dubrovniku; S. Razzi, La storia di Ragusa, 262, Dubrovnik 1903.

[291] G. Čremošnik o. c. (28), 230.

[292] Div. canc. 6, 200.

[293] Div. not. 4, 104'.

[294] Solovjev o. c. (139), 29; Div. canc. 30, 135.

[295] Na jednom stupu istočnog krila otkrivena je pločica okružena žlokom na raboš sa nadgrobnim natpisom: † SEPLTU
RA: DRASOIE:
CHALIGARO:
FILIO: DE OBR
ADO CUM: SS

Velika građevna djelatnost prve polovice 14. stoljeća zahvatila je i osamljeni benediktinski samostan na otočiću Mrkanu. Na njemu je zidao Vita sin Visine skupa sa Gružaninom Radovanom Radenovim.[296]

[296] Div. canc. 12, 54'. Prema pisanju Farlatija (Illyricum sacrum VI, 292), Jirečeka o. c. (150), 95 i K. Vojnovića (Rad Jugoslavenske akademije CXIX, 402. Zagreb 1894) mrkanski samostan je bio već 1294. g. napušten od benediktinaca. Međutim 28. kolovoza 1347. g. prior tog samostana Tripe daje Mirni, ženi kipara Mihoja iz Bara, na obrađivanje sve zemlje na Mrkanu i obližnjem otočiću sv. Petra:

XXVIII dicti mensis (kolovoz 1347).

frater Tripe prior marchanensis facit manifestum quod dedit et locavit Mirne uxori Micoe petrarij omnes terras monasterii marchanensis et Sancti Petri, illas videlicet que sunt in dictis scoliis hinc ad tres annos ad laborandum, cultandum et seminandum et usufructandum dictas terras omnibus expensis dicte Mirne et de toto fructu qui recolligent de dictis terris quarta pars esse debet dicti fratris Tripe. Div. canc. 15, 27'.

FRANJEVAČKI SAMOSTAN I CRKVA U STONU

Godine 1347. dobili su stonski franjevci dopuštenje da zidaju samostan i crkvu u novoosnovanom Stonu,[297] kamo ih je poslala vlada, da suzbijaju inovjerce, budući da je »ona zemlja bila prije nego što je došla pod dubrovačku vlast podložna šizmaticima i patarenima«, kako izjaviše sami franjevci.[297a] Nakon toga su došle darovnice pojedinaca za tu gradnju. Godine 1349. primili su iz ostavštine Stepe Sorkočevića dvadeset perpera za zidanje crkve,[298] pa su u svibnju 1350. godine uzeli na rad drvodjelju Luku Prvoslavova Trogiranina.[299] Što je on radio i koliko je tu ostao, nije nam poznato, ali nas sličnost drvene konstrukcije krova stonske franjevačke crkve sa krovom trogirske dominikanske crkve nuka da povežemo krov stonskog sv. Nikole uz Lukin rad. Godine 1353. ostavio je franjevcima za gradnju crkve Sredan Mišković trideset perpera,[300] a zatim 1355. godine Petra žena Marina Vitane dvadeset perpera.[301] Svakako, ako ne i ranije, ali oko 1384. godine njihova crkva je bila pod krovom.[302] Uporedo sa crkvom zidao se i samostan, te se u sredini travnja 1365. godine graditelj Radić obavezao, da će ga graditi u toku jednog mjeseca,[303] a 1368. godine

[297] Taljeran, Zrnca za povijest Stona, 59. Dubrovnik 1935. Ivan Gundulić piše u svojoj kronici o. c. (184), 392, da se to zbilo 1349. g., što se slaže sa izborom trojice plemića u veljači te godine, koji su imali izabrati mjesto za gradnju samostana (Libri reformat. II, 64).

[297a] Iz spomenice koju je objelodanio P. Sebastiano a Rhagusio (Monumenta historica provinciae rhagusinae ordinis minorum S. P. N. Francisci, str. 19. Napulj 1746), a zatim Bjelovučić (Povijest poluotoka Rata, str. 86), ali obojica sa pogreškama.

[298] Div. canc. 16, 88.

[299] Distributiones testam. 1, 39.

[300] Ibid. 138'.

[301] Ibid. 160.

[302] Taljeran o. c. 59.

[303] Div. canc. 20, 9'.

zidao je za stonske franjevce graditelj Jakov.[304] Franjevački sklop vjerojatno ne bijaše ni poslije 1372. godine dovršen, jer su redovnici tada naručili veću količinu vapna.[305]

U zapadnom dijelu Velikog Stona diže se franjevačka crkva lijepa u svojoj jednostavnosti i omjerima. Njeni čvrsti zidovi zidani velikim četvrtastim tesanicima završavaju uobičajenim nizom slijepih arkadica romaničkog luka, koji se jače sljubljuju sa zidnim plohama, jer nemaju ni konzolica ni jače profilacije, već su plitke kao i niz pilinih zuba nad njima. Sred pročelja se širi okrugli prozor jake profilacije, koja se uvlači u zid, otkrivajući mu debljinu, još više ističući masivnost zgrade. Takovi prozori u obliku oculusa, bez tranzene, stupića i ukrasa, česti su na ranijim dubrovačkim crkvama, na kojima su zatim ponajviše braća Andrijići, skloni ukrašivanju, unosili u 15. i 16. stoljeću tranzenu u obliku koluta, stari romanički motiv koji je postavljan na pročelja dalmatinskih crkava sve do kraja 18. stoljeća.

Glavna crkvena vrata su također jednostavna i bez ukrasa. Na kamenju kraj njih urezani su plitki križevi. Dovratnici nisu u jednom komadu, u čemu se također otkriva romaničko-gotički stil, a njihovi su završeci raščlanjeni samo u profilu otvora kao konzole. Nad otvorom se natkrilila luneta podržana od dvije kose konzolice. Sva ta jednostavnost i plošlost daje pročelju sabranost, koja usklađuje ovu najvelebniju stonsku zgradu sa melankoničnim ambijentom skrovitog grada - tvrđave, što se kao čuvar u zasjedi skrio u zabiti, da obrani korisne zemlje i prirodna bogatstva male republike.

Pobočne strane sv. Nikole su vitkije, jer su tu po tri duga i vitka prozora, od kojih jedan ima još romanički, a ostali gotički trodijelni luk. Kiparski ukras je prodro tek na pobočnim vratima.

Tu je u luneti kosa profila i podržanoj konzolicama reljefni lik zaštitnika crkve u biskupskoj odjeći, plošan i ukočen sa ukrašenim manipulom, koji odijeljeno visi, i palijem u obliku slova Y. Svečeva je glava otučena, ali po nataknutim ušima vidi se, da nije bila dobro oblikovana. Uz njega su dvije reljefne grančice stilizirane još potpuno romanički, te se ne mogu smatrati kao preromaničke niti iz razdoblja pletera, kako je to držao N. Z. Bjelovučić, koji je objelodanio lunetu u svojoj knjizi »Crvena Hrvatska i Dubrovnik«, smatrajući, da je sastavljena od ulomaka, iako se po svijanju grančica vidi, da su klesane baš za to mjesto. Na jednoj ptica kljuje plod. Razvijena gotička slova skraćenog svečeva imena S C̄ S N Ī C očituju, kako je novi gotički stil prodirao ranije u slova negoli u kiparstvo i graditeljstvo.

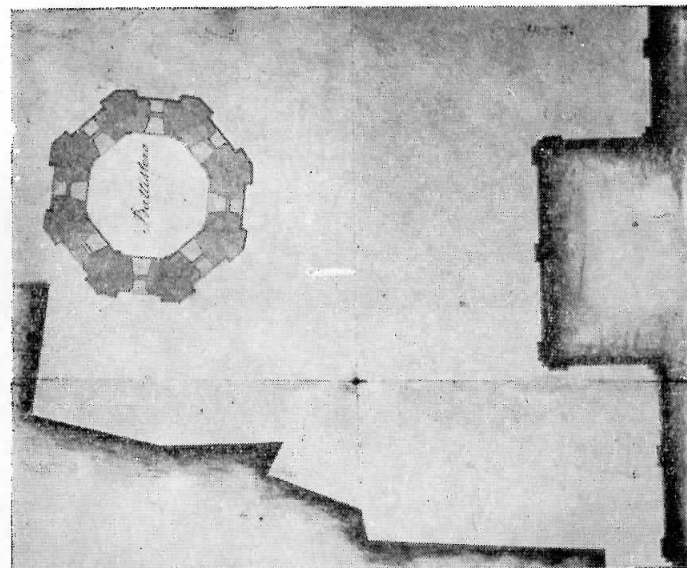
Jednostavna vanjština crkve je usklađena sa njenom jednobrodnom, prostranom ponutricom natkritom drvenim krovom vidljive gredne konstrukcije. Svaka od velikih poprečnih greda poduprta je raščlanjenom i dugom drvenom konzolom, a gotički motiv svinutog užeta rubi uzdužne zidne grede.

[304] Div. canc. 21, 185'.

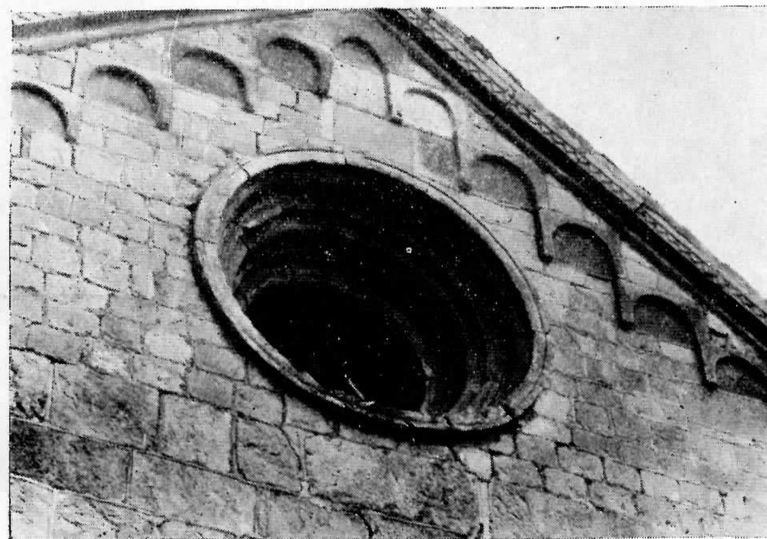
[305] J. Tadić, Litterae et commissiones Ragusinae I, 241, Beograd 1935.

Crkvena apsida četvrtastog tlorisa ima gotički trijumfalni luk, dok su vrata sakristije u njoj romanička. Romanički su vjerojatno bili i ostali ukrasni dijelovi crkvenog namještaja, ali je taj, osim glavice sa romaničkim lišćem zabačenim u dvorištu, propao. Dobro je bar, da je crkva u svojoj osnovi sačuvana, jer pokazuje, kako je u dubrovačkom kraju još u sredini 14. stoljeća ipak prevladavala romanika i kako se kroz njene teške oblike mučno probijala gotika, koja se ipak već u drugom desetljeću bila potpuno očitovala, barem u graditeljstvu, u velikom poligonalnom svetištu dominikanske crkve. Možda bismo doduše u tom mogli vidjeti udio stranog naprednijeg majstora, dok bi u Stonu mogli primjećivati zaostalost domaće sredine. Sjetimo li se, da je Mlečanin Nikola Corvo u sredini 1325. godine davao upute u gradnji dominikanske crkve, mogli bismo pomisliti, da je on sagradio i to gotičko svetište, ali, kako se prema spomenutom Crijevićevu grobu čini, svetište je podignuto ranije od 1315. godine, pa se može pretpostaviti, da Corvo, koji je tek 1318. godine došao u Dubrovnik, nije u tome sudjelovao. I doista loša izvedba gotičkih glavica u svetištu odaje ruku domaćih majstora. Nije međutim vjerojatno Karamanovo nejasno izražno mišljenje, da se dominikanska crkva »vremenom mijenjala«, jer se u osnovnom rasporedu crkve to ne primjećuje, pa stoga se vjerojatno nije mijenjalo ni svetište, jer je ono organski povezano sa crkvenom lađom i u njemu nema dijelova koji imaju oznake dubrovačke gotike 15. stoljeća.

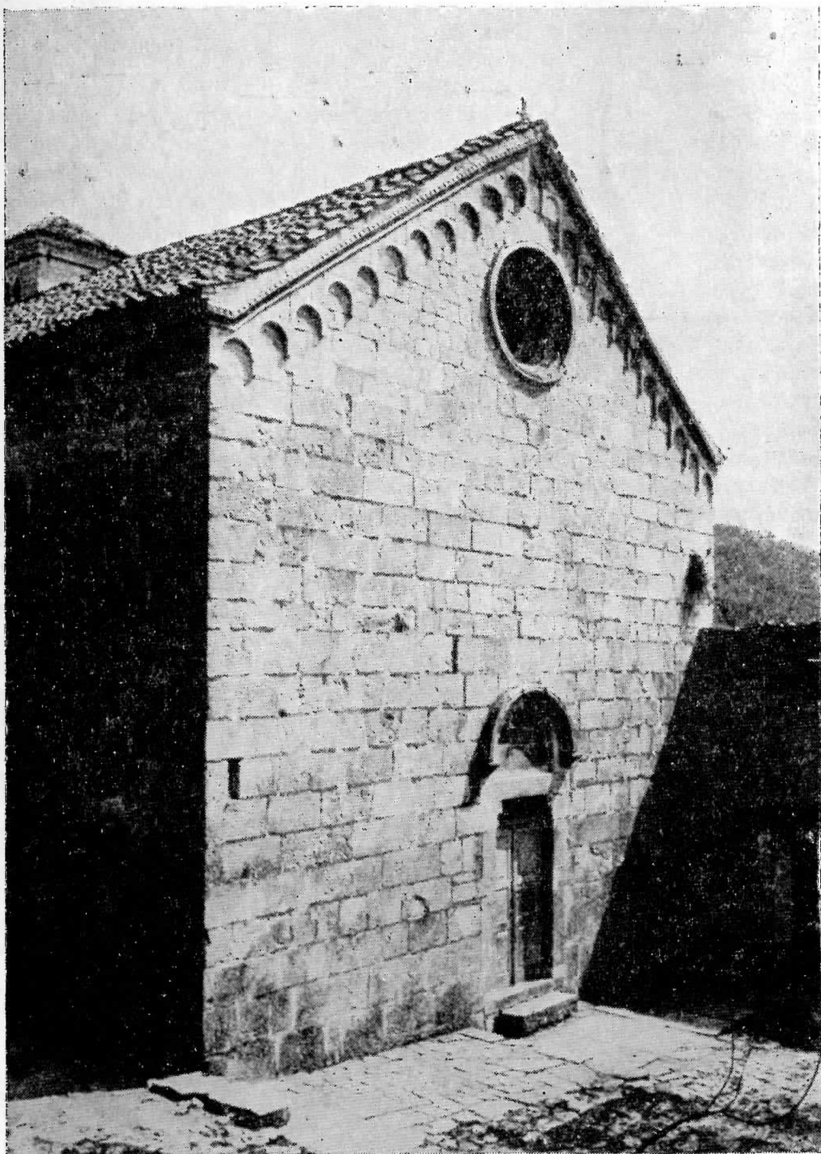
Gotičke primjese u stonskoj franjevačkoj crkvi bile bi, dakle, poslije svetišta dominikanske crkve drugi po redu približno datirani crkveni spomenik tog stila u dubrovačkom kraju. Iz istog vremena kao izduženi gotički prozori stonskog svetog Nikole bit će i slični gotički prozor u podanku franjevačkog zvonika u Dubrovniku, ali sve to nisu prve pojave gotičkog prelomljenog luka u Dubrovniku; naći ćemo ga i u sredini 13. stoljeća na nedavno otkrivenim zapadnim gradskim vratima.

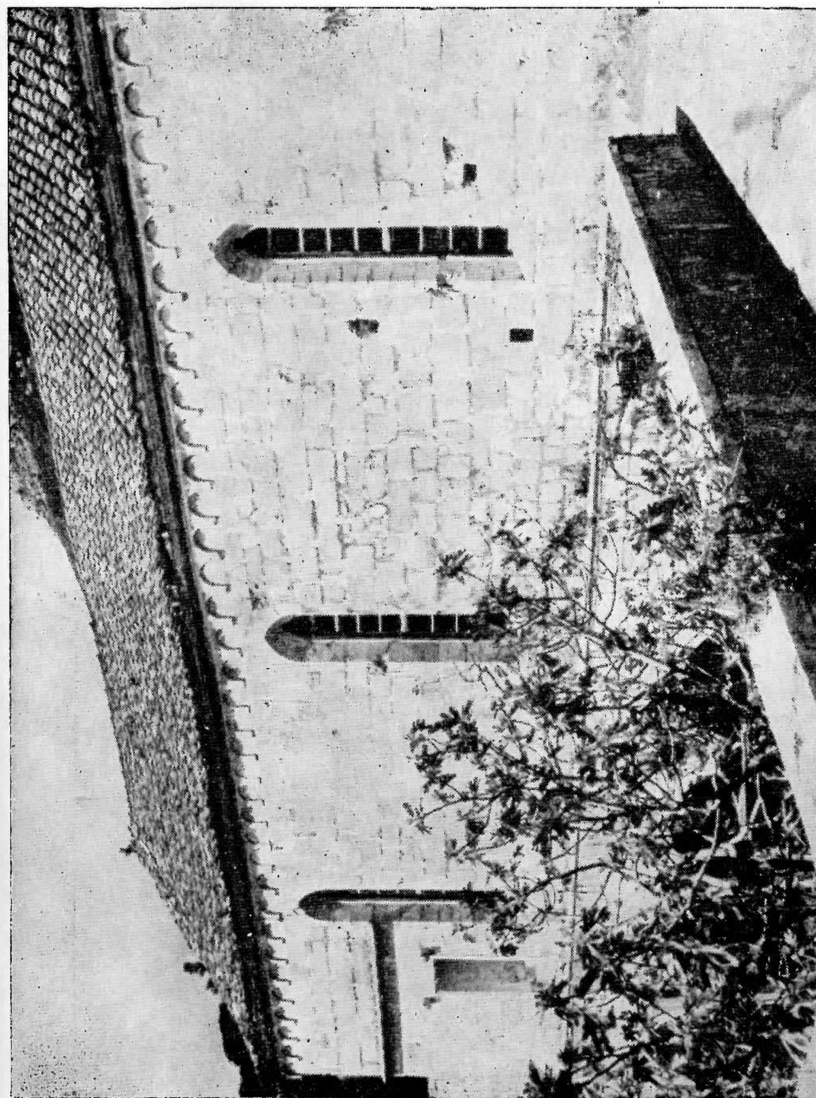
Sl. 14. — Tloris srušene dubrovačke krstionice iz 1830. god.

Sl. 15. — Prozor vrh pročelja franjevačke crkve u Stonu

Sl. 16. — Pročelje franjevačke crkve u Stonu

Sl. 17. — Pobočni zid franjevačke crkve u Stonu

Sl. 18. — Glavna vrata stonske franjevačke crkve

Sl. 19 — Reljef na pobočnim vratima franjevačke crkve u Stonu

CRKVA SV. STJEPANA

Među najstarije gotičke svodove može se ubrojiti i srušeni svod crkve sv. Stjepana, koja je podignuta nad preromaničkom crkvicom, koju u 10. stoljeću spominje bizantinski car-pisac Konstantin VII. Porfirogenet.

Već u početku 1348. godine trebalo je popraviti krov te drevne i poznate crkve u južnom starom dijelu grada, pa je Anđeo Ljutica ostavio za to u svojoj oporuci prilično veliku svotu od dvjesta perpera,[306] ali je i pored toga ljeti iduće godine vlada zaključila, da se u crkvi izvrše neki popravci. Izabrana su dva nadstojnika tih radova,[307] ali nam nisu poznati majstori, koji su ih izvršili. U srušenoj romaničkoj crkvi danas se vide tragovi svodova, koji su bili krstati i imali rebra sastavljena od snopa triju polustupića. Po njihovim ostacima u sjeveroistočnom uglu i na južnom zidu lađe vidi se, da bijahu gotički, a upirali su se o zidne polustupove koji su postepeno u tri pregiba bili povučeni prema zidu, a pri vrhu završavahu razvijenim profiliranim nadglavcima. Taj svod stražnjih traveja, čini se, da je bio veći od prednjih, kojima se na unutrašnjoj strani pročelnog zida vidi polukružni trag, ukoliko to nije ostatak još ranijeg svoda, što će tek utvrditi potanja istraživanja. Tek nakon arhitektonskog snimanja moći će se utvrditi, da li je ta lijepa romanička crkva[308] nastala u doba prelaznog romaničko-gotičkog stila ili je naknadno presvođena gotičkim svodom možda baš spomenute godine.

Crkva je inače već ranije bila islikana figurativnim freskama koje je naslikao 1324. godine Mihajlo Bolonjac, slikar dubrovačke katedrale. On se obavezao u rujnu te godine, da će na zidovima naslikati trideset svetačkih likova, te prema tome se doznaje, da je on doista izrađivao figurativne kompozicije, a ne samo cvjetne ili geometrijske ukrase.[309]

[306] Testamenta 5, 2—4.
[307] Libri reformat. II, 76.
[308] C. Fisković o. c. (201), 133.
[309] Die Jovis XX septembris (1324).

Pored tog rada na većim crkvama i samostanima dubrovački graditelji su zidali i manje crkve i kapele u gradu i izvan zidina ponajviše za privatnike. Tada se već začeo običaj građenja crkvice na imanjima vlastele i bogatih građana, koji će kasnije postati pravilo; kapelu će imati u svom perivoju gotovo svaki renesansni i barokni ljetnikovac. a taj običaj će se proširiti i u ostaloj Dalmaciji.

Marchus de Lucaro ex parte una et magister Michael pintor de Bononia ex parte altera faciunt manifestum quod tale pactum et concordium faciunt inter se videlicet quod dictus magister Michael promisit et se obligavit eidem Marcho pingere cappellam in tutum Sancti Stephani usque XXX figuris de talibus coloribus sicut sunt illi sancte Marie omnibus expensis dicti magistri Micheli, exceptis quod dictus Marchus teneatur sibi dare totam calcinam necessariam dicto operi, ad quod opus exercendum idem magister Michel teneatur venire hinc ad festum omnium Sanctorum proxime vel post ipsum festum uno mense, quod opus teneatur continue laborare donec completum fuerit et pro dicto opere idem Marcus teneatur sibi dare yperperos sexaginta quinque soluendo sibi dictos yperperos XII omni mense donec completa erit solutio . . . Div. not. 4, 42'.

Jireček o. c. (150), 263 davno je upozorio na taj dokumenat, ali njegov sadržaj nije bio dosada objelodanjen.

MANJE CRKVE

Iste godine, kad je pripremao kamen za benediktinski samostan u Pakljenom, obećao je graditelj Vita Visine poznatom darovatelju tog samostana Draži Barbaro, da će mu na Lopudu, i to na položaju sv. Spasa sagraditi kuću i crkvu.[310] Danas je teško odrediti, koja je to crkvica, ali se sv. Spas spominje na tom otoku još i u 17. stoljeću[311] Nije jasno, da li je Dražina kapela bila posvećena sv. Spasu, jer se u ugovoru za njenu gradnju tim imenom označuje sam položaj.[312]

U rujnu 1347. godine obvezao se Vlahota Grubojević iz Kupara, da će sagraditi istaknutom dubrovačkom nadbiskupu Iliji Saračiću, poznatom neprijatelju Mlečića i spretnom političaru, u Kuparima crkvicu dugu tri sežnja sa apsidom širokom i visokom dva sežnja, svodom od sedre, vratima i prozorom[313] Šipanjac Vlahota Grubonić je u listopadu sklopio ugovor sa zidarom Petrom Lucijanovim, da mu na Šipanu sasida crkvu unutar zidova široku dva sežnja, dugu tri, a visoku dva sežnja, sa svodom i krovom prekrivenim crijepovima.[314] Petar Lucijanov je zidao za nadbiskupa Saračića i njegovu grušku crkvicu 1349. godine.[315]

310 Die mercurij XIII julij (1323).

Magister Vita de Vissi petrarius facit manifestum quod promictit et se obligat Drase de Barbaro de murando ei unam domum et unam ecclesiam in Dalafota loco dicto Sancto Salvatore, omnibus suis expensis, salvo quod dictus Drase teneatur sibi dare calcinam spentam, necessariam pro dictis domo et ecclesia facienda et armate et pro quolibet miliarum lapidum quos muraverit yperperos quinque et pro quolibet centenarium lapidum spuntarum quos laboraverit extra in muro grossos VII in ecclesia. Et pro parte solutionis recepit ad presens yperperos X. Item recepit die XI marçij yperperos X. Div. canc. 7, 10.

311 V. Lisičar, Lopud, 60, Dubrovnik 1931.

312 M. Medini (o. c. [149], 151) piše, da se crkve sv. Spasa javljaju u Dalmaciji tek u 13. stoljeću. Međutim Sv. Spas na Vrelu Cetine potieče već iz 9.—10. stoljeća, kako to potvrđuje natpis, koji je nedavno u njoj nađen.

313 Div. canc. 15, 33.

314 Ibid. 41', 315; Div. canc. 16, 70.

315 Div. canc. 16, 70.

Tu je u Gružu, gdje je na svom imanju uz obalu Bene Gundulić već 1348. godine dao sagraditi kapelu sv. Vlaha sa stanom za dva pustinjaka,[316] bilo u 14. stoljeću nekoliko crkvica, koje su gradili ili popravljali dubrovački majstori. Graditelj Nikola Padovanac pokrio je svodom 1342. godine Menčetićevu crkvicu na obali.[317] Gružanin Maroje Prvečić, koji je već 1315. godine imao radionicu sa učenicima,[318] popravljao je 1349. godine prema narudžbi Điva Parmezano lapadsku crkvu sv. Fuske, ožbukavši joj i vanjske zidove,[319] kao što to bijaše običaj već u preromaničkim crkvicama sitne kamene građe. Bogati dubrovački brodovlasnik i već spominjani donator Anđeo Ljutica ostavio je 1348. godine u svojoj oporuci određenu svotu novaca, da se podigne na brdu Krstacu iznad Gruža, a na putu prema dubrovačkoj Rijeci, crkva Blagovijesti,[320] pa su dvije godine zatim graditelji Ivan i Raça ugovorili sa izvršiocima njegove oporuke, da će dovršiti tu crkvu, i to tako, da bude slična onoj sv. Stjepana de Debeç[321] Napravit će joj tri kamena stupa, možda za potrijemak pred pročeljem, koji je tipičan za kasnije seoske crkvice osobito na južnom primorju, i učiniti dva kamena sjedala uz crkvu, vrata, oltarnu ploču dugu šest, a široku četiri pedlja, te će pripremiti sedru za svod,[322] kojom su se osobito u 15.—16. stoljeću u Dubrovniku zidali skoro svi svodovi, ne samo u crkvama već u kućama i ljetnikovcima, što je dalo i posebnu oznaku dubrovačkom civilnom graditeljstvu.

316 Testamenta 3, 77'.
317 Div. canc. 13, 114'.
318 Div. not. 2, 63'.
319 Die XIII mensis junij (1349).

Maroe Perveçich de Gravosio facit manifestum quod promittit et se obligat Çive de Parmessano de incalcinando et cartam calcine faciendo intus et extra ecclesie Sancte Fosche de Gravosio ac etiam ipsam reaptando et coperiendo de tegulis novis et de faciendo omnia neccessaria ad reaptandi ipsam ecclesiam . . . . Div. canc. 16, 95.

Crkvica sv. Fuske više ne postoji, ali je I. M. Matijašević (o. c. II, 261, 262) zabilježio u 18 stoljeću njen naziv u predjelu »Suposka« u Gradićevu lapadskom perivoju, blizu crkve sv. Pankracija. Obje crkvice su srušene u velikoj trešnji 1667. godine, a Nikola Sorkočević je srušio ruševine sv. Fuske, da sagradi kapelu sv. Brigide. O tome i Đ. Krečak, O razvalinama starih crkava na Lapadu, Jadranski dnevnik 25. XII. 1936. Split.

320 Testamenta 5, 2—4 Jireček o. c. (10) 7. U prvoj polovici 14. stoljeća spominje se i crkvica sv. Mihajla de Chresta 1325. g. (Testamenta 3, 14) i de Chresteç, uz koju su bile 1349. godine i koludrice (Distributiones testam. 1, 9, retro). Neke ruševine se vide uz obronak Srđa, koji se u Srednjem vijeku zvao Krstec, uz Hercegovački put, podno kuće konzervatora Lukše Beritića, a iznad gimnazije.

321 Možda je to Sv. Stjepan na Dupcu, čije se ime sačuvalo u ruševini male crkvice, kojoj je ruševina široka 2,14 m, a ima veoma malenu apsidu široku jedva 0,78 m i duboku 0,29 m. Položena je na južnom obronku uz cestu na Dupcu. Na oštećenom natpisu koji počinje . . . ANNO S(ALUTIS) MCCCXXXVI DIE XII INTRANTE MENSE MADII . . . ., a koji je sačuvan u kući Macanovih na Dupcu, čini se, da se također spominje mučenik Stjepan. Na ploči su i dva grba, koji se mogu ubrojiti među najstarije dubrovačke.

322 Div. canc. 12, 295'.

Crkva Blagovijesti nad Gružom, a uz staru cestu, kojom se nekoć prilazilo k Rijeci, gotička je kapela usmjerena prema istoku, polukružne apside, prelomljena svoda i dugog gotičkog prozora, koja prema tim oblicima može potjecati iz 14. stoljeća. Mali zvonik na preslicu je renesansan, ali je postavljen na ranije podnožje, te se može zaključiti, da je crkva imala ranije veći i rustičniji zvonik istog tipa vrh pročelja. Isto tako su zamijenjeni kasnije okviri vrata i prozora na pročelju, uz koje su kamena sjedala, a sačuvala se i stopa i tragovi trijema, vjerojatno onog, koji se spominje u ugovoru. Pred crkvom je nekoliko rustičnih nadgrobnih ploča. Na ulomku jedne je jednostavni štit sa natpisnom tablicom bez slova, a tu je nađena i ploča, koja je bila okomito zabodena nad uzglavljem groba sa reljefnim gotičkim križem, klesanim sa obje strane prema metalnim križevima na dršku za naticanje vrh koplja. Sličnih ploča ima na starim grobljima čitavog dubrovačkog kraja od Konavala do Orebića, pa i u gradu. Sačuvan je još pred crkvom sv. Đurđa u Pilama. Na kraju 15. ili u 16. stoljeću nadodana je staroj crkvi Sorkočevićeva crkva sa grbom te obitelji na vratima i gotičkim prozorima. Renesansni oltar sa stupovima i Sorkočevićevim grbom prenesen je kasnije iz te crkve u stariju crkvu. Iz kasnijeg je vremena i nadgrobna ploča sa uklesanim mačem i čekićem, na kojoj je natpis:

S^A DE ZOR
ZI DE FLO
RIO

U crkvi je sačuvana jako premazana duguljasta oltarna slika Marije sa djetetom na prijestolju. Po stavu, odjeći i licima, a i po tragovima pozlate i crteža može se razabrati, da je to slika dubrovačke domaće škole 15. stoljeća, ali je gustim premazom to djelo potpuno uništeno.

Crkvu sv. Andrije dovršio je prema obavezi u studenome 1349. godine već spomenuti zidar Nikola Padovanac,[323] a majstor Butko popravljao je na kraju 1365. godine zidove i napravio oltar u crkvici sv. Ursule u Višnjici prema narudžbi nekog svećenika Lovra.[324] Ta crkvica još postoji i po njoj se i danas zove rt i padina Orsola, na kojoj rastu čempresi i cvjeta žuka iznad samostana sv. Jakova. To je obična četvorna kapela bez apside, okrenuta prema istoku sa prozorom četvrtasta oblika i ukošena okvira, koji podsjeća na gotičke prozore 15. stoljeća. Portal joj je srušen, a nema ni drugih izrazitih dijelova. Uzdiže se uz stari popločani dubrovački drum, kraj kojeg je i francuska vlast sagradila na početku prošlog stoljeća novu cestu. Između kapele i samostana sv. Jakova vide se ruševine sredovječnog sela Višnjice, ostaci kuća, zdenaca i zidova, od kojih oni dugi podsjećaju na utvrđenja i skladišta.

[323] Div. canc. 16, 136'.
[324] Div. canc. 20, 73.

JAVNO I OBRANBENO GRADITELJSTVO

Od istaknutijih zgrada svjetovnog graditeljstva, koje su dubrovački majstori zidali u prvoj polovici 14. stoljeća, treba spomenuti državno skladište za žito i ostalu trgovačku robu i hranu, t. zv. fontik, koji je već postojao u 13. stoljeću.[325]

U svibnju 1306. godine obavezali su se graditelji Kalenda i Mato predstavnicima kneza i poznatim dubrovačkim građanima Tefli Vitalisovu i Marinu Magdaleni, da će podignuti zid i vrata te korisne zgrade,[326] a u srpnju je majstor Martul preuzeo gradnju sedam pilastara i to netom završi neki rad Marinu Menčetiću.[327] To bijahu vjerojatno početni radovi na fontiku, koji se uređivao i proširivao u unutrašnjosti tek u drugoj polovici 14. stoljeća, kada su u ožujku 1366. godine općinski nadstojnici te gradnje Nikola Palmotić, Martinusij Pruglović i Petar Crijević ugovorili sa graditeljem Nižom Radomirčićem, da im podigne unutrašnje lukove, obećavši mu za svaki luk dukat.[328] Čini se, da je tih lukova bilo više, stoga im se i ne spominje broj, već se u ugovoru traži od zidara, da ih učini onoliko koliko ih bude trebalo, po čemu bi se moglo zaključiti, da je stari fontik, možda, bio sličan kasnijem državnom skladištu, t. zv. »Rupama«[329] i da je bio prostran, kad je imao sedam pilastara, što je uostalom i zahtijevala onda već razgranata dubrovačka trgovina.

Dubrovački graditelji su bili zaposleni u toku prve polovice 14. stoljeća na gradskim zidinama, kulama i utvrdama, koje je vlada baš u to doba vrlo često zidala i nadziđivala.[330]

U to vrijeme se počeo ograđivati velikim zidovima i novostečeni poluotok Pelješac i zidati dva utvrđena naselja Veliki i Mali Ston,

[325] G. Čremošnik o. c. (118), 131; V. Bogišić — K. Jireček, Liber statutorum civitatis Ragusii, 195, Zagreb 1904.
[326] Div. canc. '4, 92'.
[327] Ibid. 113'.
[328] Div. canc. 20, 103.
[329] D. Živanović—D. Vuković, Dubrovačka žitnica »Rupe«, Časopis Urbanizam i arhitektura br. 3—4, Zagreb 1950.
[330] Libri reformat. I.

koji su smješteni u tom tvrđavnom sklopu, što se prostire preko stonske prevlake od Velikog do t. zv. Malog ili Neretvanskog mora, tako da nitko bez nadzora ne može pješke prijeći sa susjednog kopna na poluotok. Ne zna se tačno početak tih gradnja, jer su zapisnici Vijeća iz 1333.—1334. godine izgubljeni, ali su radovi svakako tih godina počeli, jer je na kraju svibnja 1335. godine Veliko vijeće donijelo odluku o pojačanju i nadogradnji velikog zida preko prevlake,[331] o gradnji kula i utemeljenju gradića Malog Stona, a u siječnju 1336. godine i Velikog Stona, o rasporedu i širini njihovih ulica i sklopova kuća, kojima nije samo propisan smještaj, već i veličina, pa i o uređenju solana.[332]

Te odredbe dubrovačke vlade, iako su prvotno nastale zbog obrambenih razloga, sadržavaju u sebi jedinstveno rješenje triju pitanja, vojničkog, urbanističkog i privrednog i mogu se ubrojiti među najstarije zahvate te vrsti kod nas, a u njima se očituje skupno i skladno rješavanje različitih, a donekle suprotnih zadataka, koji su se nametali dubrovačkoj državi u njenoj borbi za osamostaljenje i napredak.

Dubrovački su graditelji, dakle, u to doba bili prezaposleni. Na Pelješcu su među ostalima tada radili majstori Obrad Hvalenović, Beroje, Drusa i Bogoje, pa tri Gružanina, braća Radosta i Vidoje Rusić i Radovan Radenović. Oni bijahu napustili u listopadu 1333. godine radove, pa su zbog toga bili zatvoreni i zatim pušteni uz uvjet, da plate globu.[333]

Kod svih većih radova na utvrđenju grada zidale su grupe domaćih graditelja. Tako je na primjer Veliko vijeće 1345.—1346. zaključilo, da se utvrdi kula sv. Luke u luci i sazida kula na gatu luke, na čemu su morali raditi svi gradski zidari.[334] Grupe tih marljivih zanatlija ostavljahu grad jutrom odmah, netom se otvarahu gradska vrata, čitav dan su ostajali u kamenolomima i na gradilištima, i vraćahu se bijeli od kamene prašine u sumraku, kad se uzdizahu gradski mostovi i kad se zatvarao grad.[335]

Kod smještaja, veličine, a ponekad i oblika državnih novogradnja odlučivali su plemići, članovi vlade i Velikog vijeća, pa i sam knez. Među plemstvom su se birali i nadstojnici ili nadglednici novogradnja,

[331] Ibid. II, 359.
[332] Ibid. 364.
[333] Die predicta (13 listopada 1333).
Scepan de Bincola constituit se plecium et proprium pagatorem pro Radosta Rusich de Gravosio et pro Vidoe eius fratre et pro Radoan Radenovich de Gravosio magistris petraris qui erant detenti in carceribus eo quod et . . . noluerunt suprastare terarum Punte, secesserunt ab opere dicte Puncte et venerunt Ragusium de presentando eos domino comiti ad omnem eius voluntatem vel de solvendo condempnationem que fieret de eis et quolibet eorum ad omnes se tenentes etc. Milcus de Qualen simili modo est plecius et pagator pro Obrat eius frater. Radoe de Belmus simili modo est plecius et pagator pro dicto Beroe petraro. Stai Radovich petrer simili modo est plecius et pagator pro Drusa. Raticho bogtaro simili modo est plecius et pagator pro Bogoe petraro.
Div. canc. 10, 94.
[334] Libri reformat. I, 185, 225.
[335] Div. canc. 11, 197'.

koji su neposredno upravljali radom i troškovima, polažući o tome račune vladi. To su officiales i provisores, koji su vrlo rijetko na primjer na Spasu, na česmi i na jednoj slanici u Stonu, te na Kneževu dvoru u Šipanu uklesavali svoja imena,[336] obratno od mletačkih gradskih knezova i providura, koji su laskavim natpisima i nametljivim grbovima isticali svoje nastojanje pri novogradnjama, toliko često i bahato, da je sama mletačka vlast bila prisiljena u 17. stoljeću otući mnoge natpise. Dubrovački nadglednici novogradnja morali su bdjeti nad radovima prema odluci vlade od izlaza do zalaza sunca, vjerojatno naizmjenice.[337] Nije dakle čudno, da je između plemića bilo projektanata, koji su izrađivali nacrte.

Među njima se ističu Nikifor Ranjina u 14. stoljeću i Župan Bunić, koji je prvi zidao na dubrovačkom zemljištu okrugle kule, kad je njegova vlada u strahu zbog pada Carigrada pojačala svoju obranu u 15. stoljeću.[338] Obojica su se bavili tvrđavnim graditeljstvom. Nikiforu je u srpnju 1319. godine država povjerila, da učini i sazida, »ad designandum et ad faciendum«, najistaknutiju dubrovačku kulu Minčetu.[339] Ta kula je međutim u sredini 15. stoljeća potpuno izmijenila svoj raniji oblik, i to prema odredbi vlade od 1455. godine, kada joj je firentinski arhitekt Michelozzi dodao predziđe i donju platformu sa kazamatama. Nakon Michelozzijeva odlaska Juraj Dalmatinac je zaokružio još jedan dio kule, davši joj ljepotu obline i dovršio njeno zidanje u visinu, presvodivši je i okrunivši slikovitim kruništem na čvrstim zupcima. I nakon tih uspjelih preinaka ipak se još na Minčeti primjećuje najstarija Nikiforova jezgra, koju sačinjavaju donji, unutrašnji dijelovi kule četvrtastog oblika. Zaposlen tom izgradnjom Ranjina je odbio, da bude državni rizničar, zaprijetivši, da će napustiti zavičaj i otići u Split, ako mu se nametne ta služba, nakon čega ga je vlada oslobodila te nove dužnosti, samo da bi dovršio zidanje Minčete. Ta popustljivost vlade prema Nikiforovom prkosu očituje njegovu sposobnost i potrebu, koju je grad od njega imao. On je vjerojatno zidao i kulu sv. Jakova, jer se ta po njemu nazivlje.[340] Isticao se inače u različitim službama, koje je vršio kao plemić. Godine 1324. bio je upućen kao poslanik bosanskom banu Stjepanu.[341]

Zbog manjih ali čestih sukoba Dubrovčana sa okolnim stanovnicima i pojedina vlastela, vlasnici imanja, zidali su utvrde na svojim posjedima. Godine 1325. već onda moćni Gučetići imali su kulu, koja je branila njihove zemlje.[342] Godine 1343. zidali su graditelji Dragi Dobrojević i Radosta Milošev dvije kule Marinu Luke Bunića: jednu visoku šest sežanja kod crkve sv. Križa,[343] a drugu visoku pet, a široku

[336] C. Fisković o. c. (119), 86.
[337] Libri reformat. IV, 77.
[338] L. Beritić, Stonske utvrde, rukopis.
[339] Libri reformat. V, 143.
[340] Ibid. II, 340.
[341] Ibid. I, 115.
[342] Ibid. V, 177.
[343] Jireček o. c. (150), 275, smatra, da se ta kula dizala iza predjela »Tri crkve«.

tri sežnja na ušću dubrovačke Rijeke pri moru.[344] Maroje Prvečić i Petroje Gružanin učvršćivali su i uspostavljali prozore na kuli, koja je branila imanje lokrumskih benediktinaca u Gružu 1347. godine.[345] Krajmir i Hranoje obavezali su se u studenome 1350. godine Marinu Junija Menčetiću, da će obrubiti zupcima njegovu utvrdu (castrum) onako, kao što je bila obrubljena utvrda Điva Sorento, i da će u njoj sa jedne strane podignuti kuću, a s druge strane podići stupove, napraviti zupce i prozore.[346]

[344] Div. canc. 14, 59'.

[345] Div. canc. 15, 46'.

[346] Die XXIII mensis novembris (1350).

Craymir petrer, Cranoe petrer faciunt manifestum quod promittunt et se obligant Marino Junyj de Mençe de merlando totum suum castrum sicut est illum Çive de Sorento circumcirca et intra castrum facere chasamentum ab uno latere sicut est, ab alio faciendo pillastros, fenestras et dentes tot quot sunt in dicto latere . . . Et hoc facere promisserunt pro yperperos XXX . . .

Div. canc. 12, 298.

STANBENO GRADITELJSTVO

Mjesni graditelji i klesari bijahu ponajviše zaposleni na izgradnji kamenih romaničko-gotičkih kuća dubrovačke države, vlastele i građana.

Podaci koji se ovdje iznose neće doduše zadovoljiti potpuno čitaoca, koji bi želio vidjeti nekoliko rekonstrukcija različitih izgleda tih dubrovačkih romaničko-gotičkih kuća, ali ovdje se, kao i kad je riječ o sličnim pitanjima i konačnim riješenjima pa i zaključcima, ostaje za sada samo u granicama naučnih ispitivanja, koje smatramo dozvoljenim. Rekonstrukcije su posao arhitekata u suradnji sa povjesničarom umjetnosti, a ta suradnja je, nažalost, otežana i rijetka u našoj literaturi ove vrsti. Stoga se ovi podatci i nude u prvom redu arhitektima, koji žele ilustrirati uspjeli posao njihovih davnih drugova, dubrovačkih i uopće primorskih zidara, koji su nam ostavili veliku kulturnu baštinu, koja je sačuvana baš u Dalmaciji: neizvještačena, skladna urbanistička ostvarenja.

Postoji niz ugovora, u kojima su se oni obavezali sagraditi pojedine domove u gradu, gdje je kamenih kuća pored drvenih već u drugoj polovici 13. stoljeća bilo mnogo,[347] jer je vlada, da spriječi česte požare u vjetrovitom gradu, zabranila već na kraju 13. stoljeća izgradnju drvenih kuća. Ta naredba, iako je bila ponovljena 1320. godine[348] pa i kasnije, nije se mogla potpuno izvršiti zbog bijede pučanstva, ali je ipak nastojanjem države, da se zida u kamenu, sve više uspijevala. Prema pisanju kroničara Ranjine počele su se 1309. godine graditi i kamene općinske kuće u gradu.[349]

Godine 1312. zidali su Marin Goge i Mato Kasolčev kuću Gosti Gostišinu,[350] a iduće godine obojica se obavezuju skupa sa Matom Goge, da će potpuno sagraditi i dovršiti kuću Lovru Menčetiću.[351] Godine

[347] G. Čremošnik o. c. (28).

[348] R. Jeremić—J. Tadić o. c. 6.

[349] O. c. 224.

[350] Div. canc. 5, 12'.

[351] Die ultimo marcij (1313).

1319. Obrad i Vito sinovi Visine grade kuću Stjepanu Silvestrovu.[352] a sam Vito zida kuću Anđelu Ljutici sa zidovima od hrapavog kamenja (ismaratis) i ljepšim većim kamenjem (cum cantonibus) na uglovima.[353] Takve kuće, koje su imale lošije obrađeni kamen zidnih ploha, a ljepši kamen na uglovima, vide se i danas u Splitu i u Trogiru.[354] U ožujku 1335. godine Vlaho sin Kalendin, Stanoje i Obrad Radunov Gružanin poduzimaju gradnju dvokatnice Điva Sorento,[355] a u lipnju Vlaho Kalendin sa Branislavom Sirakovim obećava gradnju kuće Krizu de Bergo.[356] Majstori Radoje, Jakov i Stepo zidaju 1334. godinu kuću Đonu Vukasoviću,[357] koji je svoje bogatstvo bio stekao trgujući po Levantu i u Srbiji,[358] a na početku iduće godine Bazilije se obavezao, da će sazidati dom Gundulića.[359] Godine 1340. Hranislav gradi trokatnicu Petru Bobaljeviću[360] i kuću Petru Bučinčiću,[361] a iduće godine Jake Gogelov zida kuću sa majstorom Petrom i jednim svojim pomoćnikom Stjepanu Rastiću,[362] a zatim u travnju iduće godine također sa svojim djetićem poduzima gradnju kuće Paska Rastića, obećavajući mu, da će je sasvim dovršiti.[363] Dikoje je 1345. godine zidao kuću nekom Priboju iz dubrovačke Rijeke.[364] Šibenski majstor Radoje, nastanjen u Dubrovniku, radio je 1347. godine skupa sa Petrom Lucijanovim na kući Scepa Sorkočevića, koja se nalazila kraj crkve sv. Bartula.[365] Gojislav i Martin iz Apulije, klesari nastanjeni u Stonu, bili su 1350.

Marinus de Goghe, Matheus de Goghe, Matheus de Casaç faciunt manifestum quod promictunt et se obligant laborare Laurencio de Mençe totam domum ipsius Laurencij usque ad opus finitum et debent habere suis expensis manipulos, et dictus Laurentius tenetur dare dictis magistris yperperos VI et grossos IIII pro quolibet miliari computando vacuum pro pleno et omnia alia necessaria ad dictum laborerium . . . . Div. canc. 5, 44.

[352] Di-- not. 3, 99'.

[353] Div. canc. 9, 113'. Još i danas brački kamenari nazivlju kresano hrapavo kamenje žmarano, odakle i glagol žmarat.

[354] C. Fisković, Romaničke kuće u Splitu i u Trogiru, Starohrvatska prosvjeta Ser. III, sv. 2, Zagreb 1952. Poslije objelodanjivanja te radnje otkriveno je, kao što sam i pretpostavio još nekoliko romaničkih kuća n. pr. u Splitu sučelice sv. Duha; u Zadru, od kojih ona u ulici Kraj sv. Ilije ima veliki luk sa dućanom u prizemlju poput onog u Poreču. Tragova romaničkih kuća ima i u Ulcinju, a na jednoj u južnom dijelu starog grada ističe se veliki prozor i vrata srpasta luka.

[355] Div. canc. 12, 68.

[356] Ibid. 114'.

[357] Div. canc. 10, 210'.

[358] M. Medini o. c. (271), 47.

[359] Div. canc. 12, 21'.

[360] Div. not. 6, 105.

[361] Ibid. 121'.

[362] Div. canc. 13, 4.

[363] Die XXV aprilis (1342).

Jache de Ghoghel facit manifestum quod ipse promictit et se obligat Pasche de Rasti de laborando de arte sua in domo ipsi Pasche in Ragusio donec fuit completa . . . . . . .ad voluntatem ipsi Pasche et debeat habere secum unum eius famulum . . . . Pasche promisit sibi dare omni die qua laborat cum famulo suo grossos IIII . . . . Ibid. 81.

[364] Div. canc. 14. 173.

[365] Div. canc. 15, 13.

godine zaposleni na izgradnji neke kuće.[366] Nije li, možda, Martin istovjetan sa onim »majstorom iz Bari-ja« koji je Tomi Pavla Tomina zidao oko 1329. g. kuću i kojeg Toma spominje u svojoj oporuci?

Tih nekoliko primjera bit će dovoljno, da se vidi, kako su dubrovačko svjetovno graditeljstvo unutar gradskih zidina stvarali domaći graditelji, ali oni se ne ograničavahu samo na grad, već bijahu zaposleni u to vrijeme i na izgradnji kuća u čitavom zemljištu Republike, a osobito u Gružu i u Stonu. U Gružu su godine 1333. zidali kuću Ursu Crijeviću majstori Vito Visine i Radoje,[367] a 1347. majstor Dragi Dobrojević, koji je te godine zidao temelje Ranjinine kuće u gradu,[368] gradio je u Gružu kuću Đivu Crijeviću,[369] istaknutom dubrovačkom plemiću, koji je sudjelovao u mnogim dubrovačkim poslanstvima kod srpskih vladara i Ljudevita Ugarskoga, a zatim postao i knez.

U novoosnovanom Stonu 1343. godine gradili su Ivan Brakijević iz Konavala,[370] a zatim 1347. Dikoje dvije kuće Pasku Rastiću,[371] obavezavši se, da će mu neki luk sagraditi u sedri. Hranoje Oplava zidao je 1351. godine kuću Vlaha Menčetića na stonskoj obali.[372]

Godine 1339. Milen Milojević i Rusin Radunov gradili su na Brgatu kuću Klimu Gučetiću,[373] koji se bio istaknuo nekoliko godina ranije u zauzimanju, da Dubrovnik dobije poluotok Pelješac. Klime i Milče Radostin podigli su 1344. godine kuću Nika Volčetića u njegovu vinogradu.[374] Milgost Drugojević i Radoslav zvan Tuttasancta podigli su kuću Đivu i Vitu Rastiću 1348. godine na otoku Lopudu.[375]

Nažalost, veći dio tih romaničnih i ranogotičkih kuća iz 14. stoljeća bio je kasnije, osobito u toku 15. i 16. stoljeća u doba naglog porasta privredne moći i razvitka svjetovnog graditeljstva, proširen i pregrađen, a zatim porušen u velikom potresu 17. stoljeća. Ostalo je samo par ulomaka, dijelova zida, nekoliko prozora i vrata, koji nam škrto i nedovoljno prikazuju tip dubrovačke kuće tog vremena. Tek uporedbom sa bolje sačuvanim romaničkim i romaničko-gotičkim kućama u ostalim dalmatinskim gradovima možemo sebi predočiti njihov izgled.

Jednako kao i u toku 15.—16. stoljeća, u 14. stoljeću klesari za te kuće i palače posebno, a ponekad i odijeljeno, posebnom narudžbom, klešu njihove kamene građevinske dijelove: vrata, obične, dvojne i trojne prozore sa rubovima i ukrasima, zidne vijence i konzole, kamene zidne umivaonike i ormare, stepeništa, trijemove, krune zdenaca pa i poneki grb. Budući da su ti dijelovi bili ukrašeni i profilirani, naručivali su se poimence kod klesara posebnim ugovorom, a zatim ih zidari uziđavahu u kućne zidove.

[366] Div. canc. 16, 162.

[367] Div. canc. 10, 101.

[368] Div. canc. 15, 48.

[369] Ibid. 69'.

[370] Div. canc. 14, 20.

[371] Div. canc. 15, 61.

[372] Div. canc. 12, 336.

[373] Div. not. 6, 40.

[374] Div. canc. 14, 93.

[375] Div. canc. 15, 79.

Broj klesara i česte narudžbe tih kamenih dijelova i sitnog klesarskog ukrasa jasno očituju bogastvo dubrovačkog svjetovnog graditeljstva, predočuju nam ukrašena i raskošna pročelja drevnih, davno nestalih domova. Stoga nam je i ovo suhoparno nabrajanje narudžbi ipak važno, jer su ti ugovori sklopljeni između majstora i vlasnika novogradnja danas, nažalost, jedino jamstvo za postojanje kasnoromaničkih i gotičkih kuća i palača sa lijepim ukrašenim otvorima, a ponegdje i sa dvorištima, jedino svjedočanstvo rada i vještine dubrovačkih klesara u toku prve polovice 14. stoljeća.

Na pročeljima se isticala »balkonata«. Pojam balkonate nije određen u mnogim ugovorima, ali zastalno ponajviše označuje dvodijelni ili trodijelni prozor, biforu ili kvadriforu, jer se pored nje često spominju obični prozori. Ista riječ se upotrebljava i onda, kada je očito, da je to bifora ili trifora, kad se naime označuje broj njenih stupova. Često se upotrebljava i riječ balkoncel, pa se i to može smatrati kao poveći prozor, koji je također podijeljen sa jednim ili sa dva stupića. Odmah su na početku stoljeća postojali i zupci, koji su stršili uz donji dio prozora i služili, da se na njih nasloni kamena ploča ili daska za držanje cvijeća i izlaganje predmeta suncu. Tako je klesar Martul klesao 1306. godine »misulas de balchonatas«.[376] Marin Goge i Matij Kasolčev klesali su 1313. godine četiri balkonate Martulu Tudisiću, kasnijem dubrovačkom poslaniku kod cara Dušana, i Andriji Gervasijevu Feliksovu, koje su imale prema želji obojice naručitelja biti slične onima na kući Ivana de Celipa na Placi. Pored njih majstori su imali isklesati i zidne vijence poput onih na kući Marina Crijevića, koja se također zidala na Placi.[377] Iz te narudžbe, kao i iz još nekih, doznaje se ujedno, da su i kuće u glavnoj dubrovačkoj ulici, Placi, koje su u potresu 17. stoljeća porušene, bile raznolike i imale u pročelju bifore i trifore. Placa je dakle imala mnogo življi i raznolikiji oblik negoli što ga ima danas zbog jednoličnosti[378] i jednostavnosti oblika njena sklopa. Marin Gogelov je zatim, ovaj put skupa sa klesarom Lonom Njegoslavovim, klesao 1318. godine pet dvodijelnih prozora za kuću Vita Sorkočevića, a za njegova brata Andriju Sorkočevića drugih pet, koji su imali biti slični triforama kuće plemića Poborića iznad Sponze.[379] Lone je na početku 1320. godine skupa sa Grgurom Grbenicom izrađivao za kuću Marina Šimunova Binčulića dvije balkonate i dvije bifore.[380]

Da su svi ti prozori bili uokvireni reljefnim vijencima, vidi se iz ugovora za izradu trifora i kvadrifora, koje je Lone klesao 1328 godine,[381] i iz pogodbe, koju su sklopili klesar Vlaho Tomadov i Feliks Mata Feliksova u prosincu 1326. godine. Majstor je obećao Feliksu, da će mu izraditi dvije balkonate, od kojih će jedna biti bifora sa dva luka i sa stupom, a druga sa tri luka i dva stupa, a obje će biti okružene profiliranim vijencima (liste).[382] Iz toga se jasno vidi, kao što se može i inače pretpostaviti, da bifore i trifore nisu imale ravni završetak, već lukove. Bilo ih je međutim i sa četvrtastim otvorom. Kad je dubrovački trgovac, Firentinac Bencio del Buono, kojega vrlo često spominju dokumenti kao poslovnog čovjeka, zidao 1329. godine svoj dom,[383] naručio je u lipnju šezdeset kamena od pet pedalja kod klesara Beroja Radojevića, a zatim je, pošto je postao dubrovački građanin,[384] ugovorio sa klesarima braćom Obradom i Milčom, pa sa Hranislavom sinom Sirakovim iz dubrovačke Župe, da mu isklešu dvije balkonate za dva ugla kuće, kao što su one na općinskoj kući, i jednu manju biforu četvrtasta oblika.[385] Moglo bi se dakle zaključiti, da je Firentinčeva kuća u Dubrovniku bila doista lijepa i prozračna. Jedan od njenih graditelja Hranislav Sirakov je i kasnije, 1335. godine, klesao trifore[386] i balkoncele.[387]

Već spomenuti Mato Kasolčev (de Casaç, de Casolçe) klesao je 1321. godine biforu i ostale kamene dijelove Matu Hvaljenovu.[388] Balkonate sa općinske zgrade poslužile su kao uzor i klesaru Obradu Hvaljenovu. On je klesao dvije slične balkonate za Paska Stilovića za cijenu od dvadeset i četiri perpera na početku 1330. godine. Izradio ih je u kamenu iz korčulanskih Solina. Braća Obrad i Rusin Radunovi iz Gruža klesali su na kraju te godine Andriji Sorkočeviću pet malih bifora četvrtasta otvora sa vijencem izmjeničnih zubaca naokolo (quinque balconcellos unius colone pro quolibet, quadros cum lista intorno et di scachi), a k tome još prozore sa lukom i vrata.[389] Prema tome se vidi, da su dvodijelni prozori imali i četvorni otvor i da

[376] Div. canc. 4, 103'.
[377] Div. canc. 5, 91'.
[378] Glavna razlika pročelja na Placi je u tome, što kuće u istočnom kraju južne strane imaju male prozore u međukatu, dok ih ostale nemaju, te su prema tome prve trokatnice, a druge dvokatnice, iako im je ista visina.
[379] . . . sovra la spungia . . . . Div. not. 3, 71.
[380] Ibid. 228'.

[381] Die martis XXVIIII novembris (1328).
Lone petrer et Obrad petrer faciunt manifestum quod promictunt et se obligant Andree de Sorco de dando et assignando sibi laboratas et aptas in Ragusio in tera tres balconatas de bonis lapidibus de Salinis de Curçola cum duabus colupnis pro unaquaque balconata cum listis intorno et unam aliam balconatam cum tribus columpnis que balconate sint tales et ita bone et bene laborate ut dicet magister Corvus . . . pro quo opere idem Andreas teneatur eis dare yperperos L. Div. canc. 9, 10'.
[382] Div. canc. 8, 138.
[383] Div. canc. 9, 63.
[384] Libri reformat. V, 268.
[385] Die Jovis XIIII septembris (1329).
Obrat et Milçe eius frater et Cranislavus frater Cudelini petrarii promictunt et se obligant Bencio del Bono de dando et assignando sibi . . . duas balconatas bonorum lapidum duarum cantunarum pro qualibet sicut sunt ille communis et unum balconcellum quadrum cum una colona et unam listam passorum III de lapidibus de Salina de Curcola ad festum nativitatis Domini proximum . . Div. canc. 9, 93.
[386] Div. canc. 12, 73.
[387] Ibid. 139.
[388] Div. canc. 6, 103.
[389] Div. canc. 9, 115', 154.

su bili obrubljeni tipičnim gotičkim okvirom izmjeničkih zubaca, koji se baš u ovo doba počeo upotrebljavati u dalmatinskom graditeljstvu i zadržao se, začudo, sve do 18. stoljeća.

Marko sin Marina Goge klesao je također balkonate 1333. godine.[390] Klesar Radoje obavezao se 1336. godine, da će učiniti četiri balkoncela Đivu Sorento,[391] koji je tada stjecao svoja imanja i čiji je dom, sudeći po tome, bio raskošan, što je i dolikovalo bogatom plemiću i posjedniku, kakav je on bio.[392] Balkonate je često izrađivao i klesao Jake Gogelov. On je 1334. godine sa bratom Markom izradio dva takva prozora u kamenu iz korčulanskih Solina za Krizu Bunića,[393] zatim 1340. godine sa majstorima Marinom i Bratojem iz Šumeta za Jurja Kerdevoso prozor i vrata,[394] a iduće godine sa Marinom i Obradom za Klimu Gledića triforu sa tri luka okruženu vijencem, a uz cijenu od deset perpera, biforu sa vijencem za četiri perpera, pa tri manje trifore i jedan obični prozor za lukom,[395] sve to u kamenu iz spomenutog korčulanskog kamenoloma, koji je, kako se vidi, bio veoma podesan za oblikovanje i ukrase.

Beroje Radojević se također isticao u klesanju romaničko-gotičkih prozora. Godine 1336. učinio je Andru Budačiću bifore, obične prozore i vrata,[396] a zatim sa klesarom Radojem trifore prema onima na kući Grube de Çare na Placi.[397] Četiri godine zatim obećao je Radoju Glavatu dva balkoncela poput onih na kući bogatog trgovačkog zakupnika u Srbiji Nika Lukarevića, pa zidne vijence i dva prozora sa lukom iste veličine i vrsnoće »sicut sunt fenestre domus communis«.[398]

[390] Div. canc. 10, 64'.
[391] Div. canc. 12, 245.
[392] M. Medini o. c. (149), 131.
[393] Div. canc. 10, 229.
[394] Div. not. 6, 104.
[935] Die XXII dicti mensis (veljača 1341).

Jachobus de Ghoghel, Marinus petrarius et Obrat petrarius, omnes promiserunt et se obligant Clime de Gleia de faciendo et dando sibi unam balconatam de tribus archis et duabus columpnis furnitam de listis pro yperperos X. Item unam balconatam de una columpna furnitam de listis pro yperperos IIIIor. Item tres balconcellos de duabus columpnis qualibet et intalliatis pro yperperis tribus et dimidio . . . . Item unam fenestram de archu pro yperperis duobus, que omnia promisit dare laborerium de lapidibus de Salinis de Curçola hinc ad Pascam proxime venturam . . . . Div. not. 6, 204.

[396] Div. canc. 12, 279.
[397] Die XXVI augusti (1342).

Radoe et Beroe petrarii faciunt manifestum quod promictunt et se obligant Andree de Bodaça dare et assignare . . . . ad unum mensem et dimidium in Ragusio . . . . unam balconatam cum duabus colopnis sicut est illa Grube de Care in Platea de bonis lapidibus de Curçola et unam portam bonorum lapidum de Curçola que sit ampla palmis VI cum arcu et alta per eodem, et unam aliam portam que sit ampla palmorum IIII quadra . . . .et pro omnibus dictis lapidibus idem Andreas teneatur eis solvere yperperos XXI de quibus receperunt ad presens yperperos X. Div. canc. 13, 115'.

Pored Radoja sa Berojem je radio kamene zidne vijence i ostalo majstor Veseljko Cunçe, koji se inače rijetko spominje. Ibid. 93, 116.

[398] Div. not. 6, 85'.

Marinu Binčuliću izradio je pak tri trifore i biforu i četrdeset zidnih zubaca za drveni strop dvorane.[399] Naručitelj mora da je bio zadovoljan njegovim radom, pa mu je ponovo u prosincu naručio triforu, biforu, jedan četvrtasti prozor i jedan prozor visok u otvoru devet, a širok četiri pedlja.[400] Iduće godine u travnju obavezao se Beroje, da će učiniti Juniju Đurđević sedam trifora sa uobičajenim glavicama na stupovima. Ako se taj broj tih širokih i raprezentativnih prozora imao da postavi samo na jednu kuću, onda je to doista bila velika i raskošna palača.

Majstor Bazilije je sa Bogavčem klesao deset prozora vlastelinu i poslaniku Šimunu Benešiću 1343. godine,[401] iduće godine sa Milaetom dva prozora Mihu Mata Trogiranina.[402] Bogavče je ujedno izrađivao trifore i ostale prozore Tomu Držiću skupa sa Milančom zetom Tuctesante.[403]

Narudžbe za pročelja kuća primio je i Grube Berojev. Godine 1347. izrađivao je za kuću Điva Gundulića triforu, obične prozore, kanale i zupce,[404] a zatim za Vita Rastića lukove, vrata konobe, tri bifore i tri obična prozora. Rastić je tražio, da jedna od tih bifora bude slična onoj sa Menčetićeve kuće na Placi, a dvije manje onima sa kuće Miha Bunića u Gružu, a to znači, da je ne samo u središtu grada nego i u Gružu već u prvoj polovici tog stoljeća bilo romaničko-gotičkih vlasteoskih kuća.[405] Prvih dana iduće godine Grube je obećao Valku Gučetiću dva prozora slična onima na prvom katu općinske palače,[406] a još iste sedmice se obavezao ponovo, da će mu učiniti triforu i biforu sličnu onoj, koju mu ranije bijaše izdjelao majstor Ivan.[407] Godine 1347. Radoslav Radostić je klesao za istaknutog vlastelina i diplomatu Điva N. Gundulića tri bifore, tri jednostavna prozora i jedna vrata.[408]

[399] Ibid. 118.
[400] Ibid. 182.
[401] Div. canc. 14, 31'.
[402] Ibid. 125.
[403] Ibid. 83'.
[404] Div. canc. 15, 1.
[405] Ibid. 71'. U Gružu je na kraju tog stoljeća bilo i terasa. Godine 1393. obavezali su se klesari Bokša Stanjević i Pribislav Gojčinić, da će izraditi brachium unum liste retorte poput one na teraci (teracia) Nika Gundulića u Gružu (Div. canc. 30, 57), te bi se po tome moglo pretpostaviti, da su se gruški ljetnikovci počeli zidati već u drugoj polovici 14. stoljeća. Lista retorta je vjerojatno zidni rub ili pojas u obliku svinuta konopa, koji se vidi na gotičkim kućama 14.—15. stoljeća u Stonu, u Dubrovniku, pa i na jednoj splitskoj kući baš iz 1394. godine (C. Fisković, Izgled splitskog Narodnog trga u prošlosti, Časopis Peristil I, 99, Zagreb 1954. U natpisu tu objelodanjenom potkrala se griješka; godina na kući treba da glasi: M.CCCLXXXXIIII.
[406] MIIIXLVIII die VI januarij.

Grube filius quondam Beroe petrarius promisit et se obligavit Valco de Goçe de dando et hinc ad octos dies duas fenestras de petra laboratas sicut sunt fenestre palacij comunis de primo palmento in platea pro yperperos IIII. Ibid. 77'.

[407] Ibid. 85'.
[408] Ibid. 13'.

Broj prozora, trifora i bifora kod većine tih narudžbi pokazuje prozračnost, ljepotu i prostornost dubrovačkih kuća i palača u prvim desetljećima 14. stoljeća. Nije stoga čudno, da se neke od tih privatnih kuća, kao ona Černeke zovu već na kraju 13. stoljeća »palatium«.[409] Među njima je bila i biskupska palača, kojoj su balkonate izrađivali 1343. godine Marin Radomilić, Rusin Radunov i Petar Lucijanov.[410] Te balkonate im je naručio nadbiskup Ilija Saračić. Taj poduzetni čovjek je imenovan u veljači 1342. godine nadbiskupom,[411] pa je vjerojatno tada pregrađivao svoju palaču, koja se inače spominje u 13. stoljeću, a popravljala se i ljeti 1325. g. pa se za nju dovozila drvena građa iz Mletaka.[412] Dubrovački bezimeni kroničar piše doduše, da je sagrađena u sredini 9. stoljeća,[413] ali je Milorad Medini primjetio, da ta vijest nije pouzdana.[414]

Nažalost od stare palače, koja se dizala sa južne strane Gospe i koja će tokom 15. st. bili bila dobila raskošniji izgled, nema više traga osim starog zida u presvođenom dijelu Stulijeve ulice. Na njenom mjestu uzdiže se sada beznačajna barokna kuća.

Ne mogu se danas utvrditi veličina i omjeri tadašnjih dubrovačkih kuća, koje su potpuno porušene, pa bi možda mogle pomoći mjere prozora. Iz veličine prozora, koja je ponekad zabilježena, vidi se, da prozori bijahu dosta visoki i vitki. Balkonate Binčulićeve palače bijahu visoke i široke u otvoru sedam pedalja, a jednako toliko bijahu i široke.[415] Klesar Milko klesao je Marinu Pavla Sorkočevića na kraju 1334. godine šest trifora visokih šest pedalja, širokih četiri i po pedlja,[416] a Basilije izrađuje za Paska Lascipanca pored ostalih dijelova za kuću biforu široku šest pedalja i jedan prozor širok tri pedlja.[417] Mihoje iz Bara i njegov drug Bokša bijahu izradili 1343. godine »saracenske« prozore visoke deset pedalja, a široke u otvoru četiri pedlja i trifore široke u otvoru trinaest pedalja.[418]

Iz narudžbi višeg broja vrata može se pretpostaviti, da je u prizemlju dubrovačkih kuća bilo mnogo dućana već na kraju 13. stoljeća. U rujnu 1296. god. naručio je Tripo Jurjev klesaru Cibranu, Blažu Mlečaninu i Kalendi sedam vrata za svoju kuću, a Mato Menčetić u siječnju 1297. samom Cibranu dvanaest vrata, od kojih je tražio, da četvora

409 G. Čremošnik o. c. (28), 136.
410 Div. canc. 14, 66'.
411 T. Smičiklas, Codex Diplomaticus X, 654. Zagreb 1912.
412 G. Čremošnik o. c. (28), 110; V. Bogišić—K. Jireček o. c. 4; Makušev o. c. 6.
413 Annales Ragusini Anonymi item N. de Ragnina, izdao N. Nodilo, 19. Zagreb 1883.
414 M. Medini o. c. (149), 11.
415 Div. not. 3, 228'.
416 Div. canc. 10, 231.
417 Ibid. 208.
418 Div. canc. 14, 63', Jeremić—J. Tadić o. c. I, 8, 9, 10 navode neke mjere prozora, ali ih ne datiraju. Pored prozora, koje nazivlju »saracenski«, javljaju se rijetko i naziv »francuski«. Tako na primjer klesar Niža obećava Dobri Menčetiću u svibnju 1367. godine fenestras tres franciscas altas in lumine passum 1. Div. canc. 21, 44'.

budu četvrtasta otvora uz uvjet, da »debent dicte porte esse lixate«.[419] Glatka vrata vjerojatno su imala dovratnike i nadvratnike ravne i neprofilirane, što je uostalom tipično za romaničke i ranogotičke otvore.[420] Ali je u 14. stoljeću bilo naravno i profiliranih vrata. Milko Hvalislavov izradio je godine 1334., a Beroje Radojević 1345. vrata obrubljena gotičkim polustupićem (cum bastonis, cum bastone),[421] koja se vrlo često sretaju na dovratnicima i okvirima vrata, pa i prozora u toku 15. i na početku 16. stoljeća. Vrata su bila obično široka četiri do šest pedalja, ali i više.[422]

Otvaranje vrata u prizemlju uvjetovali su trgovina i zanatstvo, koji u to doba bijahu razvijeni. U prizemlju Cipikove kuće na glavnom trogirskom trgu sačuvan je još niz vrata i izloga, pa ih je zastalno bilo i u Dubrovniku, gdje je trgovina bila jače razvijena nego u Trogiru.

Nadstojnici javnih zgrada naručili su 1. studenoga 1336. godine od grupe klesara Beroja Radojevića, Radoja Bijelimiševića, Bogoja Purčića, Milka Hvalislavova Baranina dvadeset i četvora vrata za općinske kuće na Placi, i to od korčulanskog kamena, kakva su imale i ostale kuće.[423] Možda bi se ta narudžba mogla povezati sa viješću kroničara Ivana Gundulića, koji piše, da su 1331. godine podignute nove kamene kuće na Placi, jer su stare zbog loših temelja bile trošne, a zbog porasta stanovništva osjećala se potreba novih stanova i dućana.[424]

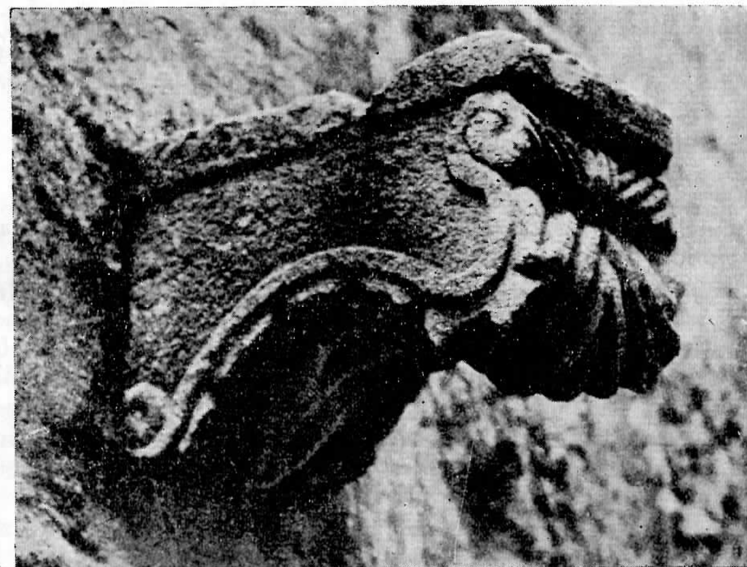
Dućanskih romaničkih vrata je ostalo inače još u sredovječnom dijelu Splita i Trogira, a poneka u Zadru i u Kotoru. Postoje dva tipa, jednostavnog svugdje jednako žirokog otvora, i otvora »na koljeno«. Kasnije, u gotici, je prevladao i ostao sve do 18. st. antički, rimski tip »na koljeno«. U evropskim gradovima ta vrata su inače rijetkost, jer je trgovina izmjenila prizemlja kuća.

Iz narudžbe ostalih građevnih dijelova može se naslutiti, da su pojedine građevine bile razvijene i raščlanjene; imale su stupove, arkade, kamena stepeništa, zdence, odvodne kanale za kišnicu, gajfume, koji su stršili izvan zidova,[425] a unutra zidne umivaonike, kamene kon-

419 Div. canc. 3, 65', 93.
420 C. Fisković o. c. (354).
421 Div. canc. 14, 152.
422 Die predicta (31 svibnja 1342).
Beroe petrerius facit manifestum quod ipse promictit et se obligat Climento de Goçe de dando sibi usque ad festum S. Petri proximi duas portas que sint aperte lumine palmorum VI et altitudinis palmorum X petris Salinarum de Curçola et quod habeant arcum de super et bene furnite luminarum et paristatis omni opere sicut porta Martunissii de Mençe vel sicut porta domus ipsi Clementis . . . . . Div. canc. 13, 90'.
O mjerama vrata vidi također i Ibid. 115'.
423 Div. canc. 12, 278. Taj dokumenat je bio pogrešno tumačen (R. Jeremić—J. Tadić o. c. 8), kao da su svi ti majstori iz Bara, dok se to odnosi samo na posljednjeg u toj grupi.
424 O. c. 390.
425 R. Jeremić—J. Tadić o. c. 26. U Splitu postoji pored onog na kući kraj sv. Ivana (C. Fisković o. c. [354], sl. 13, 144) još jedan gajfum na ranogotičkoj kući na uglu Klaićeve poljane i Bernardova prilaza.

zole pod gredama i niše za spremanje odjeće i raznih predmeta. U dubrovačkim gajfumima u toku 13. stoljeća su bile smještene i kuhinje.[426] Neke se kuće već u 13. stoljeću uzdizahu lukom iznad ulica.[427] što pokazuje zbijenost i napučenost starog grada. Tragovi takvih romaničkih lukova, koji natkriljuju prolaze i ulice, vide se još u starijem južnom dijelu Dubrovnika. Uz pročelja kuća u prizemlju uzdizala su se drvena i kamena stepeništa, vjerojatno do vrata, koja bijahu u prvom katu, kao što se vidi na romaničkim kućama u Trogiru i u Splitu,[428] ali ih je vlast 1335. godine zabranila i tražila da se skinu[429] jer sužavahu i onako uske ulice.

U veljači 1313. godine obavezao se klesar Martul, da će učiniti okrugli stup visok deset pedalja sa glavicom i stopom za četiri perpera,[430] i to za klesare Marina Gogina i Mata Kasolčeva. Niko Lukarević je za svoju kuću dao 1335. godine izraditi stup i glavice, a 1341. naručio je Klement Gledić od Obrada Hvaljenoga i njegovih drugova, pored trifora i ostalih prozora, tri luka sa dva stupa, vjerojatno za neku ložu ili trijem svoje kuće. Majstor Blaž sin Kalendin zidao je stepenište i luk Marinu de Vitana 1319. godine.[431] Radoslav Radostić je obećao Blažu Kabužiću 1341. godine dvadeset lakata kamenog kanala,[432] a i Bogavac ili Bogavče je 1334. godine klesao kanale za vodu i zupce bogatom trgovcu i vlastelinu Đonu Vukasoviću,[433] a zatim na kraju 1347. i na početku 1348. nekom trgovcu Milgostu dva luka.[434] Klesari Beroje i Krestule izrađivali su 1335. godine Matu Ribici svod i stepenište.[435] a Korvo, Vlaho Tomadov i Petar Zadranin zidali su lijepo stepenište, ograđeno kamenom ogradicom sa malim lukovima, a uzdignuto na luk poduprt stupom. Sam pak Vlaho izradio je za kuću Tome Pavla Tomina četiri stupa.[436] Beroje Radojević klesao je za kuću već spomenutog diplomate Điva Nika Gundulića dva zidna umivaonika,[437] jedan takav umivaonik ukrašen nizom zubaca izdjelao je Radoslav Radostić Matu Đurđeviću,[438] a Milko Hvalislavov 1341. godine Šimunu Benešiću.[439] Marin Binčulić imao je u svojoj kući trijem sa dva luka, koja se uzdizahu na četiri konzole.[440] Bokša Radomilović klesao je 1347. i iduće godine tri stupa sa glavicama i stopama sa tri luka obrubljena vijencem za Andriju Petranja.[441]

Sl. 20. — Prozorska konzola

[426] V. Bogišić—K. Jireček o. c. 112. Običaj postavljanja kuhinje u gajfumu ostao je sve do 17.—18. stoljeća. Vidi se na Đurđevićevoj palači na Gundulićevu trgu, u kojoj se danas nalazi hotel »Dubravka«.

[427] Ibid. 123.

[428] C. Fisković o. c. (354), 169, 172, 175, sl. 31.

[429] A. Solovjev o. c. 69.

[430] Die XVIII februarij (1313).
Martulus petrerius facit manifestum quod promictit et se obligat ad laborandum et complendum Marino de Goghe et Matheo de Casaç . . . unam colupnam lungam X palmis rotundam et capitellum et baxam. Et dicti Marinus et Matheus debent dare dicto Martulo perperos III.
Div. canc. 5, 37.

[431] Div. not. 3, 111'.

[432] Div. canc. 13, 57'.

[433] Div. canc. 12, 18'.

[434] Div. canc. 15, 71.

[435] Div. canc. 12, 164.

[436] Ugovor o tome već sam objelodanio o. c. (31) 398.
Die Veneris XXI septembris (1324).
Vlachus filius Thomadi petrarius facit manifestum quod promictit et se obligat Thome filio quondam Pauli de Thoma de dando, conducendo et assignando eidem Thome conductas Ragusium usque domum dicti Thome omnibus expensis dicti Vlachi quactuor colopnas de bonis lapidibus quarum colupnarum III sint longe palmis X pro unaquaque et grosse uno pede et duobus dicitis et quarta lapis sit longa VIIII palmis et grossa unus pes et dimidium hinc ad duos menses . . . . et pro pretio dictorum lapidum idem Thoma teneatur sibi dare yperperos XIII . . . . .
Div. not. 4, 43'.
U svojoj oporuci Toma spominje 1329. g. nekog graditelja iz Bari-ja, koji mu je zidao kuću.
M. Dinić, Krstati groševi. Zbornik radova Vizantiloškog instituta I, 108. Beograd, 1952.

[437] Div. canc. 14, 77. U 14. stoljeću su već postojali umivaonici u glavnoj dvorani i u kuhinji. Godine 1393. klesali su Pribil Radinović i Bogiša Bratulinović unam schafam pro salla et alteram pro quoquina (Div. canc. 30, 182), a taj običaj je ostao sve do 18. stoljeća, jer se i u baroknim kućama nalaze zidni umivaonici u obje spomenute prostorije, čak i u selima dubrovačkim, na pr. u kući Luke Fiskovića u Orebićima, u »Fiškovića selu«.

[438] Div. canc. 12, 157'.

[439] Div. canc. 13, 21'.

[440] Div. canc. 10, 39'.

[441] (1347) primo die octubris).
Bogssa petrarius promisit et se obligavit Andree de Petragna de faciendo eidem hinc ad pasqua Resurexionis tres collonas illius forme et qualitatis proud

Ti nam sitni podatci otkrivaju postojanje trijemova, dvorišta i loža u tim starim i nestalim dubrovačkim kućama, koje su, prema tome, i u tom gustom urbanističkom tkivu srednjovječnog grada bile, dakle, ipak udobne i na razini ondašnje evropske stambene kulture.

Stropovi dvorana i soba bijahu drveni, njihove grede se naslanjahu na kamene zidne zupce, koji su bili profilirani (intaliati), kao u kući Marina Š. Binčulića sagrađenoj 1320. godine,[442] a vjerojatno su bili slični onima, koji su sačuvani u splitskim romaničkim,[443] pa u dubrovačkim gotičko-renesanskim kućama.

Uz poneku kuću bijaše i dvorište, u kojemu je nekad bila galerija, kao uzdignuti prolaz, a dolje naokolo bijahu uzidana kamena sjedala. Majstori Vlaho Tomadov i Zadranin Petar klesali su takva sjedala na kraju 1324. godine u dvorištu Đona Sorkočevića,[444] a pri kraju stoljeća Đore Bokšić je u svom dvorištu imao galeriju.

Spomenusmo, da su gotovo sve dubrovačke kuće 14. stoljeća porušene, pa ipak ćemo navesti nekoliko njihovih ostataka, koje tek po stilu smatramo, da su iz tog vremena.

U Stonu ima nekoliko preinačenih ranogotičkih kuća. Među njima je kuća nekadašnje bolnice i Sorkočevića kuća u glavnoj ulici sa biforom, kojoj lukovi imaju svinuti oblik mletačkog tipa, a glavica i konzole su još romanički stilizirane i sa pobočnim gotičkim vratima srpasta luka i prozorima, kojima je luk polukružan.

Ranogotička su i istočna gradska vrata Malog Stona. Sjevernim gradskim vratima podignutim 1358. godine luk je još romanički, a nad njima je u maloj edikuli reljefni sv. Vlaho lijepo modelirane odjeće. Po ukočenom stavu sveca, koji još ne drži model grada već biskupski štap sa zmijskom glavom, po očima ispunjenim olovom, po konkavnom profilu okvira edikule, reljef se može datirati sredinom 14. stoljeća.

Slična su mu dva svečeva reljefa uzidana na kaštelu sv. Jeronima, oba u stiliziranoj kazuli sa istaknutim manipulom, a bez modela grada, od kojih se ističe onaj veći u sapetom frontalnom stavu lijepo modeliranog lica sa razdijeljenom bradom, te posjeća na reljefnog romaničkog sveca na kapeli Rašićina ljetnikovca u Lapadu. Obadva su naknadno uzidana na današnje mjesto.

sunt colone dicti Andree que sunt ad presens in sala sua, et tres capitellos et tres basse et tres archus et lista de super et he omnia debent illius et stature pro est opus balconate sale dicti Andree . . . . Div. canc. 15, 36'.

[442] Vidi bilješku 588.

[443] C. Fisković o. c. (354), sl. 11.

[444] Die XII novembris (1324).

Item predicti Vlacus et Petrus promiserunt et se obligaverunt dicto Junio facere tantos pigiolos circa curiam suam qui adscendant yperperos II ad rationem folariis XXIIII pro quolibet palmo, quos yperperos contenti et confessi fuerunt se habuisse et recepisse a dicto Junio. (Posebnim znakom je označeno, da se to odnosi na Vlaha Tomadova i Petra Zadranina, čiji je ugovor sa Đonom Đurđevićem o izgradnji stepeništa označen na idućoj stranici, a koji sam već ranije objelodanio O. c. [31]). Div. not. 4, 48'.

U Dubrovniku ima također nekoliko ostataka kuća, koje bi mogle potjecati iz 14. stoljeća po svojim ranogotičkim ukrasima, prozorima i vratima različitima od onih iz 15. stoljeća, ali nam ih je teško tačno datirati, jer zasada ne znamo trajanje naše rane gotike, a pogotovu je teško utvrditi, da li doista potiču iz razdoblja, o kojem pišemo.

Tako na primjer pri vrhu Kovačke ulice je prozor kojemu luk ima vanjski oblik »esel-rücken«, a unutrašnji polukružni. U toj istoj ulici je kuća sa gotičkom biforom, kojoj je srednja glavica još romanički stilizirana, a poluglavice doprozornikâ okićene su motivom žioke na raboš. Pri vrhu Ulice kneza Krvaša je romaničko-gotička kuća, koja ima, pored romaničkog otvora, uska neprofilirana vrata sa lukom u obliku »esel-rücken«, te profilirani gotički prozor i uz njega oštećenu profiliranu biforu. U njenu produženju je gotička bifora, kojoj je glavica još romanički ukrašena, a kameni prstenovi su udaljeni od otvora, što je tipično za dalmatinske romaničke kuće. Izrazitiji ranogotički tip kuće je ona na vrhu Zlatarske ulice sučelice crkvici sv. Jakova na Pelinama sa biforom, kojoj je glavica još romanički stilizirana i kojoj je uništena trifora bila oivičena tordiranim užetom i imala konzole sitno stiliziranog lišća, koje se vide na trečentističkim kućama u Stonu i u Dubrovniku.

Prozori sa lukom u obliku »magarećih leđa«, a unutrašnjim oblim ne moraju biti svi iz 14. stoljeća, jer su se upotrebljavali i u prvoj polovici 15. stoljeća, na pr. na dvoru šipanskog kneza 1450. godine. Prozor okružen tordiranim užetom vidi se ulici Stjepana Gradića.

Ostalo je još nekoliko i ranogotičkih vrata; izrazita i velika vrata srpastog gotičkog luka sa profilacijom glavica u otvoru na kući, koja se diže tik do velike Skočibuha-Bizzarrove palače u Rastićevoj ulici, slična ali mala i uska vrata Sorkočevićeve (biskupske) palače pod četvrtim svodom Ulice Pustijerne, sa srpastim gotičkim lukom i ugaonim rupama za vratnice. Oboja ta vrata imaju ukošeni profil pri unutrašnjem rubu. Jednostavnija od njih su u ulici uz južni zid crkve Karmena, sa profilom u otvoru.

Za datiranje takovih gotičkih vrata mogu nam poslužiti mala gradska vrata, otkrivena nedavno na južnom gradskom zidu u dvorištu starog ubožišta »Domus Christi«. Njihov je luk gotički, a budući se nalaze ravno na kraju ulice, koja je išla u pravcu crkve Svih Svetih (Domino), može se smatrati, da su to baš ona gradska vrata, koja tu godine 1272. spominje Statut. Prema tome bismo mogli pretpostaviti, da je gotički stil već u sredini 13. stoljeća prodro u Dubrovnik, ali se mora primijetiti, da i gradska vrata u luci podignuta u drugoj polovici 14. stoljeća imaju sličan gotički luk srpasta oblika. Gotička su i zazidana gradska vrata u sjevernom gradskom zidu kraj sv. Jakova na Pelinama, a potjecat će iz 14. stoljeća. Ta su sagrađena vjerojatno 1380. g. kad je Vijeće Umoljenih dalo »licentiam officialibus super laboreriis communis quod possint aperire portellum turris Sancti Jacobi et faciendi ibi unam portam, et ponendi ibi unum portarium«.

Prema svim tim sačuvanim ulomcima i dijelovima svjetovnog graditeljstva ne može se još sasma tačno utvrditi, kada je u Dubrovniku započela i koliko je trajala rana gotika, koja se u sredini 15. stoljeća razvila u t. zv. cvjetnu gotiku. Njeni spomenici nisu datirani, te prema tome nam kao glavno uporište još uvijek služi nekoliko pisanih ugovora o gradnjama, u kojima se, kako vidjesmo, spominju dijelovi kuća, koji nam izgledaju gotički, dok se u gradu vidi nekoliko tragova kuća i palača, na kojima se gotički prozori, vrata, vijenci i zidne konzole razlikuju od onih, koji pripadaju cvjetnoj gotici druge polovice 15. stoljeća.

RAD DUBROVAČKIH MAJSTORA IZVAN REPUBLIKE

Pored sve zaposlenosti u svom zavičaju poduzetni dubrovački graditelji, živeći u prometnom trgovačkom gradu, koji bijaše povezan morskim i kopnenim putovima, rano su krenuli u svijet i tu nalazili zarade. Iako je vlada nastojala da ih zbog svojih potreba u doba, kad se grad utvrđivao, kad su se dizale njegove crkve i palače, zidine i utvrde, zadrži i okupi u što većem broju, oni su jednako kao i njihovi sugrađani, trgovci i pomorci bili prodorni i snalazili se u širokom krugu između dalmatinskih, balkanskih i apulskih gradova.

Već je u 13. stoljeću Šimun Dubrovčanin napustio zavičaj i uspio da u apuljskom gradu Barletti, koji je bio povezan trgovačkim vezama sa Dubrovnikom, dobije narudžbu za izradu bogato iskićenih glavnih vrata crkve sv. Andrije, gdje je ispoljio svoj vlastiti izraz, kojim se donekle odvaja od ondašnje talijanske skulpture. Sklapajući ugovore o zajedničkom radu dubrovački graditelj Rabeus tražio je krajem 1296. godine, da ga njegov pomoćnik Ivan sin Petra Dragomane prati na radu i izvan Dubrovnika.[445] Oni dakle već tada putuju udruženi.

Godine 1302. bilo je naređeno svim kamenarima, da se povuku u grad pod prijetnojm kazne od sto perpera.[446] Oni, jednako kao drvodjelje i brodograditelji, morali su na kraju 13. i prvih godina 14. stoljeća često odlaziti izvan Dubrovnika, pa je zbog toga Malo vijeće bilo primorano donijeti u svibnju 1310. godine odluku, da se ne puštaju iz dubrovačkog okružja bez kneževa i vladina dopuštenja. Međutim ta zabrana je opet ponovljena ljeti 1312. godine s tim, da se ne smiju udaljavati bez dozvole konzula i Velikog vijeća.[447] Samo ponavljanje te zabrane, skopčane s kaznom od dvije stotine perpera, pokazuje dakle česti odlazak dubrovačkih majstora izvan granica, iako im je to bilo zabranjivano.

[445] P. Toesca, Storia d'arte italiana I, 906, bilješka 66, Torino 1927; C. Fisković, Radovan, predgovor istoimenoj mapi, str. XXVI, Zagreb 1951. Div. canc. 3, 87.

[446] Libri reformat. V, 31.

[447] A. Solovjev o. c. 33; Reformationes IV, 52; Libri reformat. V, 107.

Da se ta zabrana doista vršila, svjedoči slučaj zidara Olivera. On je bio tužen u siječnju 1314. godine, da je odlazio na rad izvan granica dubrovačkog okružja i protiv dubrovačkih zakona (... quia ipse ibat ad laborandum extra districtu Ragusii, contra ordinem Ragusii.[448]

Vjerojatno će istraživanje arhiva naših, a možda i talijanskih gradova jače osvijetliti rasprostranjenost zahvata dubrovačkih kamenara, nego što to može učiniti sama dubrovačka arhivska građa.

Prema dosadašnjem uvidu u dubrovačke i kotorske arhive, čini nam se, da su najtješnje umjetničke veze Dubrovnika bile sa Kotorom, što nam potvrđuju i slični umjetnički spomenici, sačuvani iz tog vremena u tim gradovima.

Nažalost, kotorski romanički i gotički spomenici su stradali također kao i dubrovački u velikom potresu 1667. godine, koji je zahvatio oba grada, pa nam nije moguće tu usporedbu u cjelini izvršiti. Ktome su i Kotorani kroz stoljeća preinačivali, proširivali i nadograđivali svoje starinske zgrade sve do naših dana, možda i više nego ostali dalmatinski građani, i to zbog posebnih tamošnjih prilika. Omeđen planinom i morem, izvorom Gurdića i koritom Škudre, a zbijen između svojih zidina, pa zadržavajući sve do pada Austro-ugarske monarhije karakter pograničnog utvrđenja, koje je bilo gusto naseljeno, Kotor se još manje širio nego Dubrovnik, pa su Kotorani morali zbog stambenih, a i crkvenih potreba zadovoljiti se time, da preinačuju, a time i uništavaju svoje stare romaničko-gotičke kuće, a djelomično i crkve, te mi ni tu ne možemo danas potpuno ilustrirati podatke, koje nam arhivska građa nudi o djelovanju naših majstora.

I tu je, dakle, lijepa slika sredovječnog grada, sagrađenog smiono podno gudura i na vodi, skrivena i tek fragmentarno sačuvana samo u ovim arhivskim česticama!

Veze Dubrovčana i Kotorana u prvoj polovici 14. stoljeća bile su veoma prisne. To prijateljstvo je bilo pojačano i mnogim rodbinskim vezama, pače zna se iz jednog starog popisa dubrovačkog plemstva,[449] da je i nekoliko dubrovačkih vlasteoskih porodica potjecalo iz Kotora. Dubrovčani su iz Boke Kotorske nabavljali već spominjani otporni ljubičasti kamen, a i u Kotoru se u toku prve polovice 14. stoljeća mnogo zidalo. Sve je to dakle pridonijelo jačem zbliženju dubrovačkih i kotorskih graditelja. Sudeći po romaničkim crkvama i ostacima kuća,[450] vidi se, da je klesarstvo u Kotoru bilo od davnine razvijeno, a u prvoj polovici 14. stoljeća postoji tu klesarsko-graditeljska škola, u kojoj je radilo nekoliko majstora našeg imena. Tu su, pored poznatih,[451] Beroje,[452] Bogdan,[453] Stanoje sa učenikom Radostom

[448] Div. canc. 5, 102.
[449] Annales Ragusini Anonymi, 147—163.
[450] C. Fisković, O umjetničkim spomenicima grada Kotora, Zbornik izvještaja o istraživanjima Boke Kotorske, Spomenik SAN, CIII, Beograd 1953.
[451] Ibid.
[452] Kotorski notarski spisi sv. 2, 151, Državni arhiv u Kotoru.
[453] Ibid. 268.

Purčićem iz Dračevice,[454] Dragoje, koji sa Milčem radi prozore,[455] gradi kuće[456] i općinske kamene mostove,[457] Miloš[458] i Dragoš Ivanov iz Bara,[459] koji skupa sa Petrom, zetom nekog Radoglave, grade 1336. godine benediktinski samostan.[460]

Ali i pored toga dubrovački kamenari su često odlazili u Kotor, jer je djelatnost njihove grupe, čini se, bila jača od kotorske. Oni se naime češće nalaze u Kotoru, negoli Kotorani u Dubrovniku, stoga bi se moglo pretpostaviti, da je Dubrovnik bio jače žarište širenja romaničkog stila u Boku Kotorsku i u zetsko primorje, pa i u Srbiju, negoli Kotor ili Bar, odakle su, kao što će se pokazivati, stizali učenici, da uče klesarstvo kod dubrovačkih majstora. Ni Bar, ni Kotor nisu dosada pokazali toliki broj majstora ni takvih gradnja kao Dubrovnik, iako su i tamošnji graditelji, kao Vid graditelj Dečana i Mihoje graditelj klaustra dubrovačke Male braće, bili vrsni.

Miljen Radomislić ili Radomisilić radi naizmjenice u oba grada, u Dubrovniku i u Kotoru. U kolovozu 1327. godine oženio se u Kotoru Kotorkom Marom, kćerju Bene Stratimirovog, te se s njom vratio u zavičaj, gdje je u rujnu kupio kuću[461] i boravio tu iduće godine.[462] U rujnu 1334. godine radi sa dubrovačkim graditeljima Marinom Radomilovim i Bogojem Purčićem za Junija Vukasovića,[463] ali je nešto ranije, u srpnju, boravio u Kotoru i tu prodao neko svoje zemljište zlataru Milku,[464] a zatim opet u prosincu priznao neki dug.[465] U Kotoru je boravio 1336. godine[466] i u veljači iduće godine primio na osmogodišnji klesarski nauk Viteka Radunova.[467] U kotorskoj romaničkoj crkvi sv. Luke izdubao je 1350. godine sebi i ženi grob,[468] ali je i nakon toga radio u Dubrovniku, i to u franjevačkom klaustru.

[454] Ibid. 381.
[455] Ibid. 189.
[456] Ibid. 129.
[457] Ibid. 330.
[458] Ibid. 96.
[459] Ibid. 385.
[460] Die XVI mensis iunij (1336).
Nos presbyter Base Pascalis Bartholi et Marinus Mechsce, procuratores monasterij sancti Benedicti concordamur cum magistro Petro petrario, genero Radoglavi et Dragosio Ivanni de Antibaro, quod ipsi teneantur laborare monasterium predictum et dare omnes operas suas usque ad unum annum laboratorium proxime venturum et completum, pro quo anno laboratorio obligamur eis solvere pro quolibet eorum perperos nonaginta tali condicione, quod nos demus eis continue ad laborandum quod si eis deficeret ad laborandum nihilo minus eis curat annus predictus, quod si ipsi irent ad laborandum alio, sine licentia nostra, pro quolibet eorum solvant nobis perperum 1 pro qualibet die, pena non obstante . . . .
Ibid. 389.
[461] Div. not. 5, 169.
[462] Ibid. 191'.
[463] Div. canc. 10, 216.
[464] Kotorski notarski spisi sv. 2, 129.
[465] Ibid. 162.
[466] Ibid. 258.
[467] Ibid. 342.
[468] C. Fisković o. c. (450), 80.

Poznatiji je rad dubrovačkog graditelja i klesara Marka Marina Gogelova, koji je u Dubrovniku, kako je već spomenuto, klesao 1333. godine prozore,[469] iduće godine izradio preko osamdeset profiliranih zubaca[470] i sa bratom Jakom izrađivao balkonate.[471] Prešavši u Kotor, gdje ga zovu de Gogo, obavezao se u ožujku 1335. godine vlastelinu Mihu Buči, da će mu skupa sa tri pomoćnika izdjelati četiri trodijelna i četiri dvodijelna, pa nekoliko običnih prozora, i to u korčulanskom kamenu,[472] koji se, kako se iz toga vidi, već izvozio i u Kotor. Iste godine u rujnu poduzeo je gradnju kuće svećenika Luke Palme Benova sa triforom i prozorima sa lukom također u korčulanskom kamenu, a uz uvjet, da mu Luka plati stotinu križnih perpera i dobavi potrebno vapno.[473] Na kraju te godine obavezao se, da će sagraditi prozračnu i lijepu dvokatnicu Tripunu Mata Baske,[474] koja je morala imati, pored dva dvodijelna prozora na prvom i dva trodijelna na drugom katu, još tri lijepa prozora sa lukom.[475] Pored svoja tri pomoćnika, uzeo je na kraju 1336. godine na desetogodišnji nauk i Brateha sina Jurine Stepkova iz Budve.[476]

Već spominjani klesar Radosta zvan Tuctasanta radio je najprije u Kotoru, a zatim u Dubrovniku. U Kotoru se u veljači 1332. godine obavezao, da će sedam godina podučavati Milata Skorojnića,[477] a zatim su majstor i učenik 1334. godine obnovili ugovor za tri dalje godine.[478] Još prije svršetka tog roka Milat se u studenome 1336. godine oženio Radostinom kćerju Stanom.[479]

Protomajstor dubrovačke crkve sv. Vlaha Anđelo Lovrin, Zadranin nastanjen u Dubrovniku, boravio je i radio također u Kotoru. Tu je on prvih dana kolovoza 1335. uzeo pomoćnika Stepana sina Krivošije iz Bara,[480] da ga uči graditeljstvu, a u ožujku iduće godine obavezao se Mihu Buči, da će u njegovu vinogradu na Puču sagraditi crkvu sličnu crkvi sv. Kate, koju je bio dao podignuti Pavao Bolije. Buča je imao platiti Anđelu stotinu dvadeset i pet perpera i dobaviti mu vrata i prozore, temeljno kamenje, vapno, sedru, vjerojatno za svod,

[469] Vidi bilješku 390.

[470] Div. canc. 10, 202.

[471] Vidi bilješku 393.

[472] Kotorski spomenici, prva knjiga kotorskih notara, Uredio A. Mayer, 403, Zagreb 1951. Tu je majstor označen kao sin Markov, a ne Marinov.

[473] Kotarski notarski spisi sv. 2, 290.

[474] I. Kukuljević-Sakcinski, Slovnik umjetnikah jugoslavenskih, 78, Zagreb 1858.

[475] Kotorski notarski spisi, sv. 2, 290.

[476] Ibid. 261.

[477] Kotorski spomenici (472), 311.

[478] Kotorski notarski spisi, sv. 2, 189.

[479] Ibid. 325.

[480] Ibid. 283.

drvo za skele, i kupe za krov.[481] Anđelov brat graditelj Petar, također nastanjen u Dubrovniku, klesao je 1325. godine bifore za Jakanjinu palaču u Kotoru, gdje se zatim naselio i oženio.[482]

U siječnu 1339. godine obavezao se Rasinus sin Radoste iz dubrovačke Župe Petru Tripa Buče »laborare in Cataro omne laborerium de petra«,[483] a i graditelj Barbi, koji je zidao na dubrovačkom sv. Vlahu, boravio je 1350. godine u Kotoru.

Iz Dubrovnika su se izvozili u Kotor i već gotovi građevinski dijelovi. Milko Hvalislavov, Baranin nastanjen u Dubrovniku, prodao je na početku 1335. godine Marku Šimunovu, poznatom kotorskom građaninu i auditoru balkonatu, a Malo vijeće je 1366. dalo neki novčani iznos Marinu Sovrancio, da može izvesti jednu balkonatu u Kotor.[484]

Također i u drugoj polovici 14. stoljeća nastavile su se te veze između dubrovačkih i bokeljsko-zetskih klesara. Kotorski i zetski majstori žive u Dubrovniku. Godine 1367. sreta se tu Milatko Bersajev nastanjen u Dubrovniku, a 1378. godine Tripe Juroslavić, koji uzima tu i pomoćnike, pa braća Grgur i Radun Milinović iz Spiča. Klesar Martin spominje u oporuci 1372. godine svoju kuću u Kotoru, a 1379. umire u Dubrovniku kamenar Andrija iz Spiča. Protomajstor Mihajlo Petrojević uzeo je 1371. godine za pomoćnika Milka Mordojevića iz Budve, a četiri godine zatim Cvjetana Sergenića iz Kotora.[484a]

U ostalim dalmatinskim gradovima sretaju se također u toku 14. stoljeća, a i ranije, dubrovački majstori. Maroje Nikolin zida 1389. godine na zadarskom Sv. Krševanu, i to na samostanu te crkve, sa graditeljem Pavlom iz Ovidijeva zavičaja Sulmone,[485] čija djela su nam se sačuvala u Pagu.

Spomenuti Milko Hvalislavov je bio zaposlen u Splitu, a u svojoj radionici imao je jednog učenika iz Trogira. Inače u Splitu u drugoj polovici 14. st. radi čitava skupina dubrovačkih graditelja: Mikša Rad-

[481] Die XII mensis martii (1336).
Ego Magister Angelus murarius, filius condam magistri Laurentii de Iadra obligor et promitto Micho Buchie laborare et facere in vine's suis de Puteo unam ecclesiam ad similitudinem in omnibus ecclesie Sancte Catharine quam fecit fieri Paulus Bollie omnibus meis expensis preter de calce, fundamentis tuffo inciso per me tamen, lignamine formarum coppis, portis et fenestris. Que omnis michi teneatur ipso Mico dare ad dictum locum et perperos 125, quos ego dictus Micho obligor sibi solvere in quatuor solutionibus, pena non obstante. De quibus ego magister Angelus confiteor me recepisse unam solutionem. Quam ecclesiam obligor dare completam per totum mensem octobris proxime venturum . . . Ibid. 367.

[482] C. Fisković o. c. (31), 399.

[483] Debita not. 2, 237'.

[484] Libri reformat. V, 65.

[484a] Podaci o navedenom u ovoj stavci nalaze se redom u: Vendita canc. 2, 11'; Div. not. 9, 194', 202'; Testamenta 6, 87'; Distributiones testam. 4, 119; Div. not. 9, 41', 105, 194'.

[485] A. Teja, Aspetti della vita economica di Zara dal 1289 al 1409, Parte III, L'esercizio delle arti e mestieri 157, Zadar 1942.

milić, Simko, Cvijeto Radosalić, Draško Perkocalić, Juraj Dobrilović i Đive Radostić. Tu se uvoze iz Dubrovnika i gotove bifore, što je očito značilo umjetničku povezanost obiju gradova.[486]

Berući kamen u Korčuli, mnogi dubrovački majstori bit će vjerojatno i tu zidali, jer se čini, da Korčula na početku 14. stoljeća nije imala mnogo svojih graditelja.

Mnogi dubrovački majstori su već ugovorima sa učenicima predviđali svoja putovanja. Bonifacije, uzimajući 1323. godine za učenika Milgosta Drugojevića, uvjetuje, da ga pomoćnik prati i s njim radi u Korčuli, u Kotoru i u Dubrovniku.[487]

Dubrovački graditelji su jednako kao i njihovi drugovi iz zetskog i bokeljskog primorja često odlazili raditi u susjedne balkanske zemlje.

Biograf Stefana Dečanskog, iguman i jeromonah dečanski Gregorije Camblak, stoga i piše oko 1400. godine, da je car »na skore povelevaaše kamenosečcem priiti i ot pomorskih gradov načelniki zdanija tomu predstaviti«.[488] Već je 1281. godine dubrovački graditelj Desina de Riza sa sinom Blažom otišao u Brodarevo, da zida crkvu, županu Dimitriju, Vukanovu sinu, po čijem se kaluđerskom imenu David crkva prozvala Davidovica. M. Ćorović piše da je crkva bila romaničkog stila, ali se na njenoj fotografiji vide i gotički lukovi. Ako su ti lukovi iz doba gradnje, važni su, jer svjedoče pojavu gotike kod dubrovačkih majstora u drugoj polovici 13. stoljeća,[489] a i njeno prodiranje u Srbiju. Gotički se stil javlja u to vrijeme, možda desetljeće ranije, u raškoj školi i to na crkvi u Gradcu, koju su, vjerojatno posredovanjem Uroševe žene Jelene, koja bijaše katolkinja, gradili također primorski graditelji. Desina se iz Srbije vratio u Dubrovnik 1282. g. Tu je imao zemljišta, obitelj i sina Radoslava, pa se zbog toga i nije zadržao duže vremena u Srbiji. God. 1313. udružila su se četiri dubrovačka majstora i jedan pomoćnik s namjerom, da odu u Srbiju. Bit će da su ti odlasci kamenara učestali u doba, kada su se tamo gradile velike zadužbine, pa je dubrovačka vlada, u želji, da ih zadrži za svoje potrebe, bila primorana, da im zadnjeg siječnja 1314. god. zabrani odlazak »ad aliquas terras

[486] C. Fisković, Umjetnički obrt u XV. i XVI. stoljeću u Splitu, Marulićev zbornik, 128, Zagreb 1950.

[487] Die Veneris XI novembris (1323).

Milgosto Drugoevich de Raugusio facit manifestum quod promictit et se obligat Bonifaço petraro servire sibi in arte petrarie et circumtantibus dicte arti et operi hinc in Ragusio, Cataro et Curçole et in quolibet dictorum locorum ubi dicto Bonifacio placuerit et ubi dictus Bonifacius esset in aliquo dictorum locorum hinc ad IIII annos proxime venturos et pro unoquoque die laborandario, hinc ad dictum terminum IIII annorum dictus Bonifacius teneatur sibi dare pro sua mercede soldos tres de follariis, in fine vero dicti termini dictus Bonifatius teneatur sibi dare ferramenta secundum consuetudinem civitatis ex dono.

Div. canc. 7, 41'.

[488] Glasnik društva srpske slovesnosti, knjiga XI, 69, Beograd 1859.

[489] G. Čremošnik o. c. (118), 65. M. Ćorović, Crkva u Brodarevu. Starinar VII, 77, Beograd 1932. A. Deroko o. c., 60, 84, sl. 99, 140. Vl. Petković vidi u kipu anđela i u zidu te crkve, kojemu su šupljine između vanjskih tesanika ispunjene lomljenim kamenom, zapadne utjecaje. Pregled crkvenih spomenika kroz povesnicu srpskog naroda, 85. Beograd, 1950.

subiectas regnamini Sclavonie«, bez izričite svoje ili kneževe dozvole, a uz kaznu od 50 perpera; pače je odredila, da se kazni svaki građanin, koji bi sklopio ugovor sa dubrovačkim majstorima, stranim ili domaćim, za bilo kakav rad u Srbiji bez spomenutog dopuštenja.[490]

Ali uprkos tom sprečavanju, oni su, željni zarade, i dalje odlazili u susjedne države. Vlaho Kolendin i Lipsa Prvoslavov zidali su 1326. godine u Trebinju crkvu tamošnjem vlastelinu Obradu Vojihniću.[491] Obrad Hvaljenov iz Bara nastanjen u Dubrovniku, Hranislav Sirakov, brat klesara Kudelina iz dubrovačke Župe, Bratoslav Marinović, Milčen Radostin, Juraj Bjelmušević i neki Padovanac sklopili su 11. svibnja 1330. godine sa dubrovačkim vlastelinom Klimentom Držićem ugovor, obavezavši se da će otići zidati dva mjeseca u Zahumlje (in terra Chelmi) k bosanskom banu Stjepanu II. Kotromaniću. Držić im je obećao, da će biti plaćeni na mjesec, i to na početku svakog mjeseca trinaest perpera, a platit će im i za hranu na putu i sve ostale putne troškove na polasku i povratku. Ostanu li pak dulje, dogovorit će se o daljem plaćanju sa samim banom. Majstori su tražili, da im se dopusti povratak kući u slučaju bolesti.[492] Neki od njih su odmah bili isplaćeni za prvi mjesec, što nam jamči, da su oni odista krenuli na put. Ne zna se, koliko su tamo ostali, ali svakako u sredini lipnja 1333. godine Obrad ponovo radi u Dubrovniku.[493] Ban je zastalno tada poduzeo neku veću izgradnju, kada je odjednom pozvao šest majstora da mu rade »de arte eorum«. Ta grupa je vjerojatno pridonijela širenju romaničko-gotičkog stila u Kotromanićevoj zemlji, a vjerojatno su izrađivali i ukrasne klesarske radove, jer smo već ranije spomenuli, da su neki od njih, Hranislav, Sirakov i Obrad Hvaljenov, koji su prvi sklopili ugovor sa Stjepanovim opunomoćenikom, klesali u Dubrovniku trifore i bifore.

Dubrovački zidari su zidali cisterne za Stjepanova nasljednika, bosanskog kralja Tvrtka I. Kotromanića i za vojvodu Pavla Radenovića.[494] Đore Bokšić, istaknuti trgovac i kasniji protovestijar bosanskog kralja Dabiše, sklopio je 23. rujna 1388. godine sa dubrovačkim zidarom Bogoslavom Jugončićem ugovor, po kojemu je trebalo da majstor otputuje skupa sa svojim učenikom k Tvrtku da mu zida zdenac.[495]

Ugled dubrovačkih kamenara u toku 14., a i kasnije u 15. stoljeću, dopro je do albanskog i zetskog primorja.

U veljači 1397. godine sklopili su Đurađ Stratimirović Balšić gospodar Zete i Vale de Zani preko dubrovačkog plemića Mata Đurđe-

[490] A. Solovjev o. c. 38, 39.

[491] C. Fisković o. c. (31), 404.

[492] Div. canc. 9, 176'.

[493] Vidi bilješku 440.

[494] K. Jireček o. c. (150), 136.

[495] Die XXIII septembris (1388).

Bogoslaus Jugoncich petrarius de Ragusio facit manifestum quod ipse promittit et se obligavit domino Çore de Bossa ire cum eo in Bossinam ad laborandum et faciendum unam cisternam ad petitionem domini Regis Bossine et ubi eidem placuerit et ibi ad dictam cisternam faciendam stare et laborare cum Iuano eius discipulo . . . .

Div. canc. 27, 156'.

vića ugovor sa dubrovačkim zidarom Hranislavom Ratkovićem u kojemu se majstor obavezao da će skupa sa svojim pomoćnikom Vukanom otići u Ulcinj i tu »laborare . . . de arte muratorie« uz prehranu i plaću od jednog groša na dan.[496] Što je Hranislav radio u Balšićevoj prijestolnici za Đurđa ili za Valu nije poznato, ali se zna da je Đurađ II. nabavljao tih godina i mnogo kupa, a da su stolna crkva u Ulcinju i Baru krajem 1396. godine bile oštećene i bez krova, možda uslijed potresa ili rata između Đura Balšića i Radića Crnojevića.[496a]

Godine 1399. otišao je Pripko Obradović u Bar da radi mjesec dana za Živka Dukanovića.[497]

Kada se Đurađ Kastriot zvan Skenderbeg spremao na obranu od Turaka, osobito pošto su Turci u proljeću 1463. ugrozili Bosnu, pozvao je u Rodoni na kraju te godine dubrovačke graditelje Vuketu Čenkovića, Ivana Krvavičića, Milovana i Jakova Ostojića, da sa jednim pomoćnikom rade za njega, vjerojatno na utvrdama. Krvavičić je zatim na početku 1465. godine odveo sa sobom iz Dubrovnika graditelja Matka Radoljevića i Paskoja Markovića, iz čega se vidi, da je rad te grupe u Albaniji bio zamašan.[498]

Gotovi građevinski dijelovi izvožahu se iz Dubrovnika, a i preko dubrovačkih majstora i u ostale krajeve. Protomajstor sv. Vlaha Ivan iz Vienne klesao je za zadarskog plemića Bartula de Qualis 1382. godine ukrasne dijelove za njegovu palaču u Zadru.[499] Ne zna se međutim, da li je Kata udovica Jurja Radohnića iz Bijelog Brda naručila 3. siječnja 1504. godine u Dubrovniku građevne dijelove svoje kuće za Bijelo Brdo ili, što je vjerojatnije, za svoju palaču u Dubrovniku. Korčulanski klesar Ivan Karlić obavezao se, da će joj tu građu donijeti »in portu Ragusij«.[500] Već u 14. stoljeću izvozili su dubrovački graditelji pojedine dijelove u glavnu luku papinske države Jakin. Ankonac Petrello Masselli sklopio je naime u ožujku 1375. godine sa klesarom Jurekom Miljanovićem u Dubrovniku ugovor, u kojem mu je majstor obećao, da će predati Petrellu ili njegovu zastupniku zidne kanale za odvod kišnice sa zupcima i stepenice.[501] U lipnju 1393. godine sklopio je Ivan iz Sijene, protomajstor Sv. Vlaha, pogodbu sa Veljkom Hrankovićem, da mu preveze u Jakin neku količinu kamena iz korčulanskih kamenoloma.[502] Možda je Ivan i u Jakinu, nešto ranije od toga, bio poduzeo neki posao, jer je od siječnja do kraja svibnja 1392. godine tražio od dubrovačke vlade, da mu produlji dopust i dozvoli da ostane izvan Dubrovnika,[503] nakon čega se ponovo vratio i radio u Dubrovniku.

[496] Div. canc. 32, 23'.
[496a] Gelcich, La Zedda e la dinastia dei Balšidi, str. 193. Zadar 1899.
[497] Div. canc. 32, 238'.
[498] J. Radonić, Đurađ Kastriot Skenderbeg i Arbanija u XV veku. Spomenik SAN XCV, 153, 167, Beograd 1942.
[499] C. Fisković o. c. (31), 407.
[500] Div. not. 83, 62'.
[501] Div. canc. 24, 15.
[502] Div. canc. 30, 35.
[503] Reformationes 29, 31.

U rujnu 1383. godine tražila je dubrovačka vlada iz Jakina jednog majstora za šest mjeseci, a uz stalnu plaću.[503a] Jaču vezu između graditeljstva u Jakinu i u Dubrovniku mora da je uspostavio Ivan Stjepanov iz Pistoje. On se spominje kao protomajstor Sv. Vlaha u drugoj polovici 14. stoljeća, i to ranije od 1393. godine, a zatim i poslije smrti u podjeli njegove ostavštine 1399. godine. Sasma slučajno u jednoj punomoći štitara Frana Bolonjca, nastanjenog u Dubrovniku, spomenut je kao graditelj i glavni protomajstor kora jakinske stolne crkve sv. Cirijaka, u sredini veljače 1394. Štitar ga je bio ovlastio, da može kao njegov opunomoćenik primiti od Jakinca Nikole Sabatinija novac, koji mu je taj dugovao, a koji je već 1392. godine preko drugog svog punomoćenika tražio.

Prema tome se vidi, da je kor jakinske stolne crkve, koji se inače dosada datirao 15. stoljećem i kojega graditelj nije bio poznat, započet već u 14. stoljeću od Ivana iz Pistoje.

Ivan je vjerojatno već ljeti 1393. bio tamo otišao, pošto je zidao na crkvi sv. Vlaha, jer mjesto njega u Dubrovniku isplaćuje njegov zastupnik kamenarima Bokši Stanjeviću i Pribislavu Gojčiniću osam stupova u njegovo ime. U listopadu iduće godine on je ponovo u Dubrovniku, gdje je uzeo za pomoćnika mladog Dubrovčanina Radića Bratorada, da ga uči klesarstvu, a uz uvjet, da ga prati u toku iduće godine u Dubrovnik, Zadar i u Jakin, po čemu bi se moglo pretpostaviti, da je Ivan htio raditi te iste godine u tim gradovima. Radić međutim nije bio početnik u klesarstvu; on je naime već ranije bio započeo učiti taj zanat dok dubrovačkog majstora Mihajla Petrojevića.[503b]

Prema tome postojali su već tada putovanja majstora i prijevoz kamena između Jakinske marke i naših gradova, što je pomoglo i međusobnim umjetničkim vezama između dvije obale, koje su vidljive u sličnosti romaničkih pročelja jakinske Sv. Marije di Piazza i zadarske Sv. Stošije, a istakle su se zatim u djelima Jurja Dalmatinca i njegovih pomagača, koji su u Jakinu podigli najljepše kasnogotičke spomenike.

[503a] Ibid. 25, 104.

[503b] Podaci navedeni u ove tri stavke nalaze se u idućim knjigama redom, kako su spomenuti: Div. canc. 30, 57; Distributiones testam. 6, 37; Div. canc. 31, 14, 116; Die XXV februarij MCCCXCIIII. Indictione secunda.

Magister Franciscus quondam Iohanis de Bononia pavesarius habitator Ragusii constituit suum legitimum procuratorem, actorem etc. magistrum Johanem Stephani de Pistorio archimagistrum cori qui construitur in ecclesia Sancti Quiriaci de Ancona, absentem tam quam presentem ad petendum, exigendum et recipiendum omnem quantitatem res et bona debenda dicto constituenti in civitate Ancone et generaliter ubique locorum a Nicolao Sabbanti de Ancona seu a quocunque alia persona . . . . Div. canc. 31, 99'.

Div. canc. 30, 57;

Die VIII mensis septembris 1394.

Radich filius Bratorad sponte et ex sui certa scientia . . . locat se ad standum cum magistro Johane Stepani. lapicide ad adiscendum artem petrarie hinc ad unum annum proxime venturum in civitate Ragusii, Jadre, Ancone et ubicumque dictus magister Johanes eidem comissit laborandum . . .

Div. canc. 31, 116.

STRANI MAJSTORI

Pored velikog broja mjesnih majstora i njihove stalne djelatnosti u Dubrovniku se u prvoj polovici 14. stoljeća mnogo gradilo, te su tu nalazili zarade i useljavali se i graditelji iz Mletaka i dalmatinskih gradova.

Dubrovnik je bio čitavo stoljeće i po pod mletačkom vlasti (1205—1358), pa je i prirodno, da su iz velikog kulturnog središta na lagunama stizali ovamo graditelji.

Već 1296. radi sa dubrovačkim klesarima Blaž Mlečanin,[504] a prvih godina 14. stoljeća uzet je u državnu službu mletački ingeniarius Homobono Bulli. Vlada je u kolovozu 1301. godine odredila trojicu svojih predstavnika, da s njim pregovaraju o stupanju u dubrovačku službu za pet godina,[505] a zatim je i preuzet kao državni činovnik za čitavo kneževanje Marka Dandola sa stalnom plaćom i dodatkom za stanarinu.[506] U rujnu 1303. godine obnovljen je s njim ugovor uz iste uvjete i jednaku plaću za još jednu godinu.[507] Prema tome Homobono je boravio u Dubrovniku gotovo četiri godine.

Jače od njih se istaknuo Nikola zvan Korvo,[508] koji je čitavo desetljeće zidao na dubrovačkoj stolnoj crkvi, od 1318. do kraja 1328.[509] godine, a zatim se obavezao, da će nastaviti rad još deset godina[510] U toku tog vremena, i to 1325. godine davao je upute mletačkom klesaru Vitalu iz kontrade sv. Sofije, koji je, pored ostalih majstora, klesao kamen za dominikance. Korvo je ponekad ocjenjivao klesarske[511] i zidarske radove[512] pojedinih majstora i davao im upute. Na kraju 1336. godine obavezao se zidar Nikola Niku Gučetiću, da će zidati na nekoj crkvi na otočiću Koločepu »secundum quod dixerit magister Corvus«.[513] Godine 1333. bio je i općinski protomajstor,[514] ali i da nije posebno vršio tu dužnost, on je morao ponekad raditi i na općinskim gradnjama, jer je već u 13. stoljeću bilo određeno u zakoniku, da se protomajstor stolne crkve, ako bude pozvan na neki posao, treba odazvati općini i davati savjete kod gradnja privatnicima.[515] Umro je 1338. godine, ostavivši svoju oporuku, u kojoj se sjeća velebne zgrade, na kojoj je dugo radio. Namjenio joj je stotinu perpera za kamen, kojim se ima još zidati. Sjetio se i mletačke Markove crkve, na kojoj je njegov otac Ivan bio protomajstor, te joj ostavio trideset perpera i k tome još deset perpera za njenu gradnju, a za spas duše svoje majke.[516] U oporuci je spomenuo i svoga sina kipara Ivanča, koji je nosio ime svog djeda, za kojega sada doznajemo, da je bio protomajstor glavne mletačke bazilike. Tim su mletačka i dubrovačka stolna crkva bile povezane neposredno preko svojih graditelja, i da potres nije uništio Gospu, bila bi se vjerojatno primijetila ta veza.

Uloga i rad Nikole Korva nisu potanje poznati, pa time ni utjecaj, koji je on mogao prenijeti na dubrovačke majstore iz svog zavičaja, kao sin mletačkog protomajstora Ivana. Svakako, iako njegov dugogodišnji rad nije tačnije zabilježen, kao ni mnogih protomajstora, koji su bili u državnoj službi, ipak je on vjerojatno odigrao u Dubrovniku važnu ulogu. Nekoliko kiparskih ulomaka romaničko-gotičkog

[504] Div. canc. 3, 65'.

[505] Reformationes 1, 3. U Libri reformationum V. 3, pogrešno je pročitan i tiskan taj zaključak. Mjesto ad mercandum hic in Ragusio ad sallem comunis, treba čitati ad morandum hic in Ragusio ad sallaria comunis, jer je očito i iz idućih zaključaka, da Homobono nije — trgovao solju!

[506] Reformationes 1, 4.

[507] Reformationes 2, 5'; Libri reformat., 59.

[508] Div. canc. 12, 74.

[509] K. Jireček — pogrešno datira taj razmak po prilici između 1326. i 1336. g O. c. (150), 263.

[510] Div. canc. 9, 13.

[511] Ibid. 10'; Div. canc. 10, 75.

[512] Div. not. 4, 22.

[513] Div. canc. 12, 278'.

[514] Div. canc. 10, 32.

[515] V. Bogišić — K. Jireček o. c., 20.

[516] 16. kolovoza 1338.

Nicolaus Corvo de Venetiis protomagister eclesie sancte Marie Maioris de Ragusio . . . Ego Nicolaus Corbo protomagister predicte ecclesie . . . Item relinquo ecclesie Sancte Marie maioris yperperos C pro opere lapideo, qui poni debeat in dicta ecclesia . . . . Item relinquo yperperos XXX ecclesie Sancti Marchi de Veneciis pro opere ipsius ecclesie pro anima patris mei magistri Yvani olim prothomagistri dicte ecclesie... Item predicte ecclesie sancti Marchi opere ipsius ecclesie pro anima matris mee yperperos X . . . Testamenta 3, 60.

Iz Korvove oporuke se dakle indirektno doznaje za jednoga od mnogih protomajstora mletačke bazilike sv. Marka, Ivana Korva. On je vjerojatno radio na toj crkvi, kada su tu dovršavali reljefe lukova glavnih vrata u drugoj polovici 13. stoljeća, koji su značajni za povijest umjetnosti, jer se u njima prepliću oznake romaničkog, bizantskog i ranogotičkog stila. Graditelj i kipar tih vrata je nepoznat, a vrijeme postanka im nije određeno; dovršavahu se u drugoj polovici 13. stoljeća (G. Musolino, La basilica di San Marco in Venezia, 77, Venezia 1955). Nije isključeno, da je Ivan sudjelovao dakle u velikom napretku mletačkog kiparstva u 13. stoljeću, pa i na vratima sv. Marka, što nas zanima zbog poneke sličnosti, koju mletački reljefi pokazuju sa Radovanovim vratima u Trogiru. Ranije je pogrešno navedeno, da se Nikolina oporuka nalazi u 4. svesku oporuka. Iste godine, 1338., Nikola Korvo se spominje kao mrtav (Debita not. 2, 234).

stila iz 13.—14. stoljeća, koji su se u Dubrovniku sačuvali, pa ni dijelovi ili slike stolne crkve i ostalih građevina ne pokazuju međutim izrazitiji mletački utjecaj, kao što se vidi na nekim trogirskim ili splitskim spomenicima onog vremena. Tek gotički dvodjelni prozor na kući sučelice romaničkoj crkvici sv. Jakova na Pelinama iz 14. stoljeća i četvorni prozor Gučetićeve palače[517] vjerojatno iz 15. stoljeća imaju oblik mletačkih lukova.

Mletci nisu ni mogli jače utjecati u 13. st. na razvoj dubrovačke romanike, jer taj stil na lagunama ne bijaše osobito razvijen. Mletački kipari tog vremena nisu poznati, pa je spomen Ivana protomajstora mletačke bazilike sv. Marka, koji se ovdje navodi, značajan, jer je to prvi poznati graditelj te čuvene crkve. Iz oporuke njegova sina Nikole Korva napisane 1338. godine vidi se da je on te godine bio mrtav, pa je prema tome on mogao zidati na Markovoj crkvi krajem 13. stoljeća ili prvih godina 14. stoljeća.

Živeći dugo u Dubrovniku, gdje je imao vinograde,[518] Korvo se vjerojatno i ponašio, pa mu sina zvahu Ivanče.[519] On se spominje u Dubrovniku već 1338. godine.[520] Budući da je bio kipar, nije isključeno, da je njegov dug nadstojnicima stolne crkve 1347. godine imao veze sa njegovim sudjelovanjem u njenoj izgradnji.[521] U lipnju 1349. godine naručio je nešto vapna, vjerojatno za neku gradnju,[522] a zatim u rujnu ugovorio sa Đivom Tudizićem, da će isklesati kameni sarkofag Andriji Budačiću, na kojem će biti uklesana tri sveca i dva štita sa grbom Budačićeve obitelji.[523] Raka je trebalo da bude bojadisana i pozlaćena prema ondašnjem običaju bojadisanja skulpture, imati dvostruki vijenac pri vrhu i naličiti na sarkofag mletačkog vojskovođe Petra Morosinija, koji je bio podignut 1344. godine u dominikanskoj crkvi. Vjerojatno je bila položena na konzolama onako kao i Gučetićev sarkofag u klaustru

[517] C. Fisković, O vremenu i jedinstvenosti gradnje dubrovačke Divone, Prilozi za povijest umjetnosti Dalmacije, VII, sl. 23, Split 1953.

[518] Testamenta 3, 60.

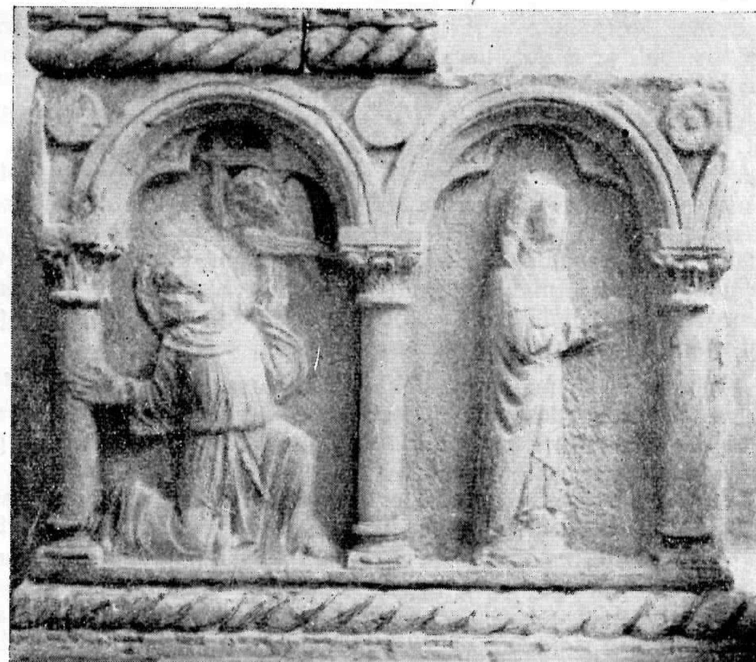
[519] Die III mensis Januarij 1349 . . . ab Ivance filio quondam Corve petrarii . . . . Div. canc. 16, 28.

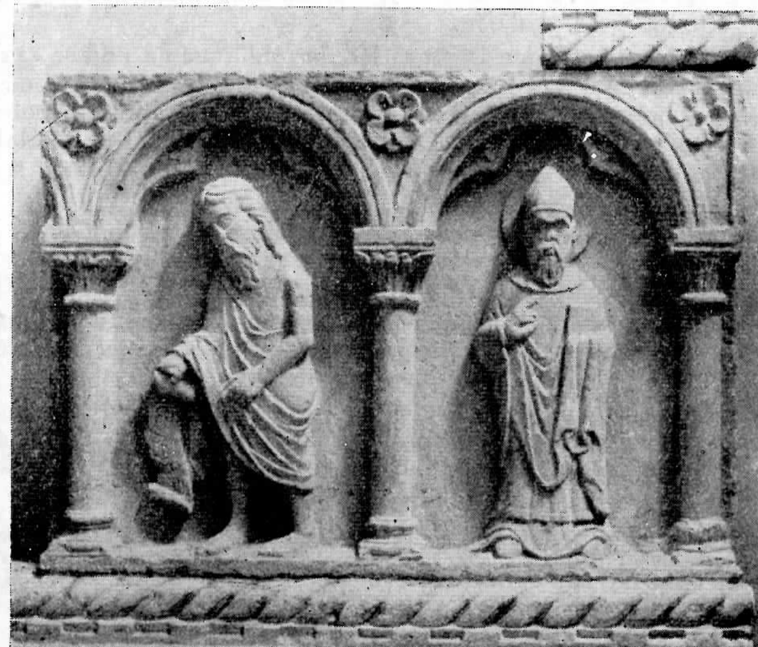
[520] Debita. not. 2, 234.

[521] Libri reformat. I, 285.

[522] Div. canc. 16, 110'.

[523] Die XXIII mensis septembris (1349).
Ivance quondam Corvi petrarius facit manifestum quod promitit et se obligat Çive de Tudisio de faciendo sibi unam archam super III dentes ad similitudinem arche domini Petri Moraceni que est in ecclesia fratrum predicatorum et tam magnam et tantum plus, ila habere debeat unam listam de pluri in parte superiori, omnibus suis expensis ipsam ponere in opus similiter auro et colore et similiter fero plumbo et calce. Item facere debeat tres sanctos in petra incisos et clipeos duos ad capita arche cum armis Andre de Bodaça et facere teneatur hoc in hinc per totum mensem marcij proxime venturis pro yperperis LXXXX. Qui recepit ad presens pro parte solutionis ducatos XV. Item recepit ducatos XV et dictus Çive promissit solvere eidem Yvançe in festo nativitatis proxime venturi alios ducatos XV. Et ressiduum in kalendis mensis marcij.
Div. canc. 16, 121.

Sl. 21. i 22. — Ulomci franjevačkog poliptiha sa naknadno postavljenim vijencem

Male braće. Morosinijeva raka, koja je poslužila Ivanču za uzor, ne postoji više, ali je u dominikanskoj crkvi sačuvan Morosinijev natpis, koji je bio vjerojatno uz nju uzidan.[524]

Ugovor za izradu Budačićeva sarkofaga je jedna od rijetkih narudžbi figurativne skulpture ovog vremena u Dubrovniku, ali se ipak zbog njena nedostatka nebi moglo zaključiti, da je tu tokom 14. stoljeća nije bilo. Nekoliko romaničkih ulomaka koje sam objelodanio u »Archeologia Jugoslavica«, te da Diversiejev opis katedrale i crkvu sv. Vlaha svjedoče, da je u Dubrovniku bilo figurativne plastike. Ovdje se objelodanjuje i kameni poliptih iz stare franjevačke crkve, koji je nedavno sastavljen i izložen u zbirci umjetnina, otvorenoj ove godine u obnovljenoj dvorani franjevačkog kapitula.

Na poliptihu su pod romaničkim arkadama u visokom reljefu prikazani sv. Frano u prizoru Stigmatizacije, Marija, sv. Ivan i dva sveca, od kojih je onaj biskup sv. Vlaho, koji još u 14. stoljeću nije prikazivan sa modelom Dubrovnika. Srednji lik je otućen, jer je poliptih razbijen po sredini u dva dijela, ali po Mariji okrenutoj prema sredini u stavu obožavanja i molitve pred sinom i po Ivanu koji drži svitak sa uobićajenim nadpisom EC̄E.AGN.D̄I kojim najavljuje Krista, može se zaključiti, da je između njih bio prikazan Krist. Prema tome ovdje bi bila prikazana Deesis, stari i rijetki motiv Krista između Marije i Ivana. Taj motiv slova na svitku, jednako kao i izrada trošnih svetačkih likova u ukočenom stavu, prekritih teškom odjećom, pa pojava gotičkih glavica na stupićima ovog romaničkog djela upućuju nas da reljef datiramo u 14. stoljeće.

Bit će to rad dvojice kipara, jer je oblikovanje odjeće različito. Svojim rasporedom podsjeća na slikarske oltarske pale, pa je očito da je bio na kamenom oltaru. Takvi kameni reljefni oltarski poliptisi i triptisi su poznati u Trogiru i u Hvaru. Bonin Milanac i Juraj Dalmatinac vješto su ih uklopili u svetačke rake uzdignute na oltare splitske stolne crkve.

U franjevačkoj dubrovačkoj crkvi postoje i reljefni sveci ljepše oblikovani nego li oni na poliptihu, koji su vjerojatno također iz 14. stoljeća, a naknadno su uklopljeni u propovjedaonicu.

Mnogi kipovi i figurativni reljefi ne spominju se u ugovorima 14. stoljeća, jer su bili sastavni dio građevina i po običaju romaničkog i gotičkog stila ponajviše podređeni graditeljstvu.

Ivanče je vrijedio kao osoba povjerenja, pa je u listopadu 1349. bio izvršilac oporuke Petre kćerke Luke Chagaso,[525] a 1350. godine Anice kćerke zlatara Anđela[526] Umro je 1354. godine. Iz oporuke do-

[524] Bullettino di archeologia e storia dalmata IV, 137, Split 1881. Tu je označeno, da se natpis nalazi uz oltar sv. Magdalene. Međutim taj oltar je prenesen na sjeverni zid crkve, a Morosinijev natpis je ostao na istom mjestu i nalazi se sada uz istočnu stranu oltara sv. Vicka, pri dnu južnog zida crkve.

[525] Div. canc. 16, 130.

[526] Distributiones testam. 1, 73'.

znajemo, da je imao očuha Marina iz Ulcinja, što znači, da se njegova majka Mara, udovica protomajstora Nikole Korva, bila preudala. U oporuci se sjetio i svog učenika Bogavca, kojemu je ostavio alat i nešto novaca.[527] Njegova udovica Ana umrla je godinu dana poslije njegove smrti.[528]

Na kraju 1315. godine boravio je u Dubrovniku i mletački graditelj Nikola Ivanov,[529] a 1338. godine Çaninus Ivanov iz kontrate sv. Giminijana, koji je dolazio u dodir sa Ivančom Korvom.[530] Kao što je spomenuti Mlečanin Vitale klesao kamen za dominikance, isto tako je njegov sugrađanin Menegus Çovenino iz kontrate sv. Panteleona 1340. godine sa sinovima Nikolom i Markom lomio kamen za stolnu crkvu. Petar Mlečanin nastupio je pak kao pomoćnik kod Bokše Radomilovića.[531]

Prema tome s vidi, da su iz Mletaka stizali protomajstori, ali i obični klesari i pomoćnici, koji očito nisu mnogo značili za rasprostiranje gotičkog stila iz Mletaka u Dubrovnik, kao što u tome vjerojatno nije igrao osobitu ulogu ni zaostali majstor Nikola Dente, koji je u 14. stoljeću klesao loši reljef u luneti vrata trogirske dominikanske crkve.[532]

Među strancima je i Nikola iz Padove, koji je boravio oko dvadesetak godina u Dubrovniku, gdje se već 1333. godine spominje kao ha-

[527] Ibid. 155'.

[528] Ibid. 156.

[529] Div. not. 2, 46. Spominje se kao sin magistri Johanis de Veneciis, pa mu je možda i otac bio graditelj, iako to nije označeno, jer je u 14. stoljeću, osobito kod graditelja, sin nasljeđivao očev zanat.

[530] Debita not. 2, 219.

[531] MIIIXLVIII Die septimo januarij.
Petrus talliapiera de Veneciis promisit et se obligavit Bosse petrario et sociis laborare cum ipso de arte sua hinc per totum mensem madij, cui Petro dictus Bossa promisit dare pro mense et ad rationem mensis yperperos V, conputando dies XXX operarios pro mense qui Petrus promisit et se obligavit usque ad dictum terminum sibi servire et ab eo non recedere aliqua ratione vel causa proeundo laborando alteri persone sub pena yperperorum V. Et completo termino mensi madij supradicto teneatur dictus Petrus laborare cum Bossa modo quo supradictum est usque per totum mensem septembris sequentis ad rationem de yperperis sex pro mense laborenti sub pena predicta.
Div. canc. 15, 78.

[532] Natpis majstora, koji je dosada nejasno objelodanjen (T. G. Jackson, Dalmatia The Quarnero and Istria II 146, Oxford 1887) glasi:

MAISTE NICOLA
DĒTE . DITO CERUO
D̄ VENECIA . FECIT
HOC . OPUS.
(MAISTER NICOLA
DENTE . DITO CERVO
DE VENECIA . FECIT.
HOC OPUS)

bitator.[533] Popravljao je crkvu sv. Andrije i nasvodio Menčetićevu kapelu u Gružu. Sa Petrom Lucijanovim sagradio je 1350. godine dimnjake na kući Điva M. Đurđevića.[534] Jedini Florentinac, koji je u 14. stoljeću radio u Dubrovniku, bio je Leonard Stjepanov. On je izradio nekoliko svodova u franjevačkom samostanu, a 1383. godine spominje se kao protomajstor crkve sv. Vlaha.[535] Spominju se i dva Apuljca; Loter iz Kume i Martin. Rad triju stranaca iz druge polovice 14. st., Ivana iz Vienne, Ivana iz Siene i Ivana Stjepanova iz Pistoje već smo uglavnom spomenuli.

[533] Div. canc. 10, 20.

[534] Div. canc. 16, 159'.

[535] 19. III. 1383. . . . . ad petitionem magistri Leonardi quondam Stephani de Florencia protomagistri ecclesie Sancti Blasii de Platea . . .
Div. canc. 25, 194.

DALMATINSKI I ZETSKI MAJSTORI

Pored tih stranaca dolazili su u Dubrovnik i majstori iz Dalmacije. Tu je grupa Zadrana, koji su vjerojatno zbog nemirnih prilika u Zadru i zbog sukoba i borba sa Mlečanima u toku prve polovice 14. stoljeća tražili zaposlenje u Dubrovniku. Nikola i Juraj, Petar i Anđeo, sinovi zadarskog protomajstora Lovra rade na dominikanskom samostanu, izrađuju kamene dijelove kuća, izvoze svoje radove u Kotor, imaju radionice i učenike. Najistaknutiji među njima je Anđeo, jedan od prvih protomajstora crkve sv. Vlaha.[536] Blaž Zadranin je iz Dubrovnika sa grupom dubrovačkih majstora otišao raditi u Srbiju.[537] Boravak te grupe u Dubrovniku vjerojatno je djelovao i na povezanost međusobnih stilskih utjecaja između ta dva naša primorska grada, u kojima je romanika bila razvijena. Damjan Rabljanin, koji je 1279. i kasnije zidao na stolnoj crkvi, mogao je također doprinijeti vezama između Raba, gdje je bilo romaničkih spomenika, i Dubrovnika.

Jednako tako je graditelj Antun iz Pule (Antonius petrarius de Pulla), koji se spominje početkom veljače 1300. g. u Dubrovniku, mogao doprinijeti umjetničkim vezama sa Istrom. I doista dalmatinske romaničke kuće 13.—14. st. sliče na istarske.

Spominju se i dva Šibenčanina. Nikola Šibenčanin je radio u Dubrovniku 1306. godine, a nalazi se tu sa sinom Jakovom i 1325. godine,[538] te je vjerojatno, da je bio već postao dubrovački stanovnik. Ra-

[536] O njima je posebno pisano. C. Fisković o. c. (31), 395—409, zato se ovdje ne osvrćem na njih opširnije.

[537] On se spominje kao »Blasius de Jara«. Zadar se u obliku Jara inače javlja u 14. stoljeću. G. Praga, L'itinerario dalmata di Amedeo VI di Savoia, Archivio storico per la Dalmazia, sv. 19, Rim 1935.

[538] Anno Domini millesimo trecentesimo vigesimo quinto. Indictione octava, die XIIII madij.

Beroe preco comunis de mandato domini comitis et de voluntate partium gridavit in locis sollitis quod Perva uxor quondam Nicchole petrarii de Sibenico de consensu et voluntate Jacobi filii sui presentis et consiententis vendidit Yelene filie quondam Mathei de Çanni unum suum casale . . .
Div. not. 4, 172.

doje Šibenčanin zidao je 1347. godine kuću Scepa Sorkočevića.[539] Godine 1362. boravio je u Dubrovniku i kotorski majstor Dražoje,[540] a primjećuje se, da u 14. stoljću nema tu zaposlenih korčulanskih kamenara, iako je na Korčuli, kako vidjesmo, bilo kamenoloma, odakle su Dubrovčani neprekidno uzimali građu. Oni su svoju djelatnost na dubrovačkom zemljištu razvili tek kasnije, u toku 15. stoljeća, dok se u 14 stoljeću sreta tu mnogo Barana.

Sa Barom su Dubrovčani imali stalne trgovačke veze, i u toku prve polovice 14. stoljeća mnogi su Barani preselili u Dubrovnik i tu trgovali, jednako kao što su dubrovački trgovci živjeli u Baru.[541] Neki su postali s odobrenjem vlade i dubrovački građani.[542] Iz Bara su Dubrovčani dobavljali ponekad čvrsti ljubičasti i rumeni kamen, koji se upotrebljavao kao i bokeljski u romaničkim građevinama i još češće kao pločnik kućnih prizemlja, ulica i trgova.

Ta povezanost obiju luka olakšala je i stvorila njihove umjetničke veze. Iz Bara su stizali u Dubrovnik mladići, da uče zlatarski[543] i klesarski nauk, a i već gotovi majstori klesari i graditelji razviše tu svoj zanat..

Možda su ih na seljenje iz zavičaja prisilile tamošnje nemirne prilike, o kojima je pisao neki anonimni albanski svećenik oko 1308. god.: »Dicitur autem hec provincia regio maritima, quia civitates et castra sunt vel supra mare inmediate vel satis prope [sita], et est regio satis amena et apulenta, in ea metropolis est civitas antibarensis que dicitur antibarum... ...In hac maritima regione habitatores [eiusdem] sunt puri catholici et quasi latini. Ceteri autem eiusdem regni et rex sunt scimatici perfidi et ideo nimium persequntur dictos katholicos, et permaxime ecclesias latinorum destruunt, disipant et inuadunt prelatos et captivant et plura inexquisita mala faciunt et ideo dicte ecclesie sunt pauperes; preter hoc eciam, quod [sunt] scimatici sunt et heretici pessimi, infecti ab hereticis . . .« Taj spis je sastavljen da potakne Karla Anžuinskog i Karla Valois, da skupa sa Carigradom, osvoje »krivovjernu i barbarsku« Albaniju, Bugarsku i Srbiju, zbog toga je pisac i prožet mržnjom prema njima. Videći tu mržnju, njegov izraz da su stanovnici oko Bara »quasi latini« nas uvjerava, da je tu doista bilo mnogo slavena. Inače on nebi rekao »quasi«.[543a] Stoga i majstori iz tih krajeva imaju u Dubrovniku, skoro svi, slavenska imena.

Ističe se među njima Milko sin Hvalislavov. On je dospio mlad u Dubrovnik, gdje se odgojio i postao vrijedan majstor, koji je često dobijao narudžbe ponajviše građevinskog ukrasa. God. 1323. stupio je na desetogodišnji nauk kod graditelja Blaža.[544] U listopadu 1334. godine

[539] Div. canc. 15, 13.

[540] Libri reformat. III, 239, Zagreb 1895; Jireček o. c. (133), 84 spominje, da su i kamenari iz Perasta radili u Dubrovniku.

[541] Libri reformat. V, 35, 134, 174, 186, 189.

[542] Libri reformat. I, 58, 75, 109, Ibid. V, 142.

[543] C. Fisković o. c. (13), 166.

[543a] Archivio storico per la Dalmazia XV. Rim 1933.

[544] Div. not. 5, 81.

obavezao se da će isklesati šest malih bifora sa stupićima i glavicama, koje će biti slične, ali bolje rezane nego one na nekoj palači Đurđevića,[545] iz čega se vidi, da se od njega tražilo i da je on mogao jamčiti vrsnoću svojih radova. U prosincu klesao je Nikoli Lukarevīću tri gotička prozora i vrata obrubljena poluoblim štapom poput onih na državnoj kancelariji u Dvoru, koju su tada nazivali novom, te bi se moglo zaključiti, da je tek tada bila uređena.[546] Lukareviću je on ponovo u lipnju 1335. godine obećao triforu, biforu i dva gotička prozora.[547] Najviše je bio zaposlen baš te godine: u veljači je klesao balkonatu okruženu vijencem i visoku šest pedalja za kuću Marka Šimunova, auditora iz Kotora,[548] u lipnju je izrađivao četiri balkoncela i zidni vijenac,[549] a u rujnu je za Anđela Ljuticu spremao dvoja vrata, jedna četvrtasta, a druga sa lukom i triforu, koja je imala naličiti na one sa općinskih kuća,[550] pa u listopadu dvije bifore Iliji Savini.[551] Iduće godine klesao je luk za dvorište Mata Đurđevića i kameni štit (scutum de petra) grba,[552] koji su se tada počeli upotrebljavati na plemićkim kućama. Skupa sa ostalim majstorima prihvatio je već spomenutu narudžbu za općinske kuće. Godine 1339. klesao je dvadeset i četiri kamena zupca za Điva Tudizića,[553] a dvije godine zatim obećao je Šimunu Benešiću dvije balkonate, osam sežanja zidanog vijenca i kameni zidni umivaonik,[554] a Niku Volčeviću balkoncel.[555] Godine 1342. otišao je u Split i tu radio sa svojim pomoćnicima.

Milkov brat Obrad Hvaljenov stigao je također iz Bara, vjerojatno vrlo mlad, jer je neko vrieme bio djetić kod franjevaca. U studenome 1326. godine obavezao se Tomi Pavla Tomina, da će učiniti petoro vrata visoka osam, a široka četiri pedlja prema uputi protomajstora Nikole Korva, a uz cijenu od osamnaest perpera.[556] Godine 1329. kle-

[545] Div. canc. 10, 231.

[546] Div. canc. 12, 9'. Može se pretpostaviti, da se državna kancelarija nalazila u prizemlju Kneževa dvora, jer se g. 1394. spominje »cancellaria comunis posita sub palatio residencie domini Rectoris«. (Div. canc 31, 99'). Inače o izgledu Kneževa dvora u toku 14. stoljeća nema mnogo podataka. Zna se, da je već 1329. godine imao balkonate (Div. canc. 9, 93), 1340. g. spominju mu se prozori sa lukom (Div. not. 6, 85'), a 1348. g. prvi kat, što znači, da je bio dvokatnica (Div. canc. 15, 77'). Nazivlju ga »domus comunis« i »palacium comunis«, ali to može biti i palaća Velikog vijeća. Na kraju stoljeća mu se spominje trijem, u kojem se okuplja vlada: 25. svibnja 1394. . . . . . In loco ubi congregatur minus consilium dicte civitatis posito sub atrio residencie domini Rectoris Ragusii... (Div. canc. 31, 105'); 1. lipnja 1394..... Ragusii ante atrium residencie.... (Ibid. 108). God. 1369. vodile su iz donjeg u gornji kat kamene stepenice, a u Dvoru su bili i zatvori. (Div. canc. 22, 25).

[547] Div. canc. 12, 116.

[548] Ibid. 36.

[549] Ibid. 133'.

[550] Ibid. 158.

[551] Ibid. 169.

[552] Ibid. 222'.

[553] Div. not. 6, 77'.

[554] Div. canc. 13, 21'.

[555] Ibid. 54'.

[556] Div. canc. 8, 116.

sao je sa bratom Milkom, koji tek bijaše završio nauk, balkonate za palaču Bencia del Buono.[557] U siječnju 1330. godine obavezao se, da će izdjelati Pasku Stiloviću dvije balkonate u korčulanskom kamenu sa Solina, a po uzoru općinskih prozora,[558] a u svibnju se, kao što je spomenuto, obavezao sa Hranislavom Sirakovim, da će otići Stjepanu II. Kotromaniću u Zahumlje, odakle se poslije tri godine vratio u Dubrovnik, gdje se skupa sa majstorom Bogojem obavezao izraditi Marinu Binčuliću,[559] dva luka sa četiri odgovarajuće konzole i sa okolnim zidom, vjerojatno za neki trijem. Đive Sorento ugovorio je s njim u kolovozu 1334. godine, da mu pribavi kamen za kuću i izradi šestora vrata sa lukom, isto toliko bifora kao što su one na Divoni i jednaki broj prozora, koji će biti slični onima na općinskim kućama sred Place.[560] Iz te velike narudžbe, za koju ga je Đive isplaćivao sve do 1337. godine, doznaje se dakle, da je stara zgrada Divone imala dvodjelne prozore. Skupa sa Jakovom i Marinom Gogelovim klesao je 1341. godine tri luka i dva stupa neke lože, biforu, tri male trifore i ostale prozore sa lukom za kuću Klementa Gledića.[561]

Klesar Bokša Radomilović ili Radomistić, također je bio Baranin. Izgrađivao je arkade dvorana, građevne dijelove i ukrase kuća. U svoju radionu primio 1335. godine Radoslava Radogostova, da ga u toku godine dana uči klesarstvu, a zatim plaćenog pomoćnika Petra iz Mletaka za nekoliko mjeseci.[562] Radoslav Radogostić se brzo osamostalio i 1345. godine klesao je po Bokšinoj uputi Domu Maskanja zidni umivaonik i zupce.[563] Bokša je surađivao 1343. godine sa graditeljem klaustra male braće Mihojem Brajkovim, kojega je vjerojatno već poznavao u njihovu zavičaju Baru. Možda i nije zaostao za njim u izradi skulpture, jer u ugovoru sa Klemom Gučetićem za izradu trifora Bokša prvi nastupa, te se čini, da je on glavni u toj obavezi, ukoliko, naravno, nije samo stariji. Da je Bokša bio vješt, vidi se svakako po tome, što su njegovi prozori, koje bijaše izradio na kući Đive Gundulića, poslužili kao uzor klesaru Grubi Berkovu 1347. godine.[564] Te godine je u kolovozu bio zauzet klesanjem; izrađivao je triforu i zupce

[557] Vidi bilješku 385.

[558] Die Domenico VII januarij (1330).

Obrat de Qualen petrarius facit manifestum quod promictit et se obligat Pasque de Stilo de faciendo et construendo domus sue in tera de lapidibus de Salinis duas balconatas sicut sunt ille comunis hinc pro totum mensum aprilis proxime venturis . . . .et hoc pro yperperos XXIIII de quibus recepit ad presens yperperos XIIII (Ugovor je prekrižen, a da se ne navodi zašto, ali vjerojatno zbog toga, što je posao dovršen). Ibid. 115'.

[559] Vidi bilješku 440.

[560] Div. canc. 10, 197.

[561] Div. not. 6, 204.

[562] Vidi bilješku 531.

[563] Div. canc. 14, 143'.

[564] Die VIII. Junij (1347).

Grube quondam Berchi petrarius promisit et se obligavit Moretto de Lucari de faciendo eidem unam balconatam cum duabus colompnis et duas fenestras saracineschas ad illam formam et sexstum sicut sunt balconate et

za dvoranu jedne privatne kuće,[565] a ujedno se udružio sa braćom Grubom i Palom Berkovim, da skupa beru i izvoze kamen sa Korčule u Dubrovnik i u ostala mjesta,[566] pa ponovo u studenome s Milošem Milčevićem Stonjaninom, Prvojem Radostićem Konavljaninom i jednim pomoćnikom, da svi skupa rade,[567] što se i ostvarilo, jer on i Miloš dobijaju nekoliko dana zatim narudžbu od Grube ili Moreta Lukarevića za triforu i ostale prozore, pa preko četrdeset kamenih zubaca za strop dvorane,[568] a zatim u listopadu 1348. godine za pet balkoncela, triforu, prozore, vrata stubišta i pedeset zubaca, i to sve iz korčulanskog kamena.[569] Premda Bokša nije spomenut u ugovoru, ipak je i on u toj izradi vjerojatno sudjelovao kao član njihove zajednice, jer prije toga skupa s njima i sa Petrom Markovićem kleše balkonate i vrata dvorišta i kuće braći Bunićima.[570] Bokšin sin, već spominjani Đore Bokšić, bio je poznat u Dubrovniku kao trgovac bosanskim robljem. Stalno je trgovao po Bosni i pokušavao prigrabiti monopol za izvoz bosanskog olova. Dubrovačka vlada ga je cijenila i jednom po službenom poslu uputila u Madžarsku, a 1392. godine bio je on protovestijar kralja Dabiše,[571] Ranije od toga vremena imao je on u Dubrovniku lijepu palaču, koju mu je zidao protomajstor crkve sv. Vlaha Ivan iz Sijene. On je stoga naručio u rujnu 1388. godine u Bokšino ime kod majstora Ivana iz francuskog grada Vienne, koji bijaše nastanjen u Dubrovniku, kamenu ogradicu hodnika uzdignutog u dvorištu Đorine kuće. Ogradica se sastojala od uobičajenih stupića i pilastrića sa završnom češaricom. Osim toga Ivan iz Vienne izradio je za Đoru stepenice i svod stepeništa, dva gotička prozora, balkonatu, konzole i kamene ploče pločnika.[572]

Bokšin život i njegova kuća otkrivaju, kako su iz redova dubrovačkih graditelja potekle ponekad i kulturne ličnosti. Iako bijahu pučkog porijekla, oni su, netom bi se obogatili, dizali sebi raskošni dvor,

fenestre Give Pauli de Gondola pro quibus dictus Morettus dicto Grube promisit et convenit dare et solvere eidem tantum pro qualibet balconata et fenestra quantum habuit Bossa a dicto Give de balconatis et fenestris suis . . . Item promissit facere dicto Moretto dentes XLVIII ad formam illorum dicti Give. Item dentes XXIIII a grossos 1½ pro quolibet. Item passuum XVII de canali a grossos XI pro passu . . . Div. canc. 15, 1.

[565] Ibid. 22'.

[566] Ibid. 23'.

[567] Ibid. 49.

[568] Ibid. 53'.

[569] Ibid. 164'.

[570] Ibid. 62.

[571] V. Vinaver, Trgovina bosanskim robljem tokom XIV veka u Dubrovniku. Anali Historijskog instituta Jugoslavenske akademije u Dubrovniku II, 129, 130.

[572] V. Foretić o. c. (201), 89. Godine 1393. klesao je kamenar Ratko Milihnić (Milićević?) za Đoru lukove kamene ograde na stubištu, pilastre i glavice i ostale dijelove prema mjerama graditelja Cecchia iz Monopola (Div. canc. 30, 193), nastanjenog u Dubrovniku. Pored toga Cecchio je izrađivao te iste godine za Đorinu kuću kvadriforu i ostale prozore (Ibid. 34'). Prema tome se vidi, da je Dabišin protovestijar imao ukusa, pa je možda svoju sklonost prema lijepim građevinama prenio i na bosanski dvor.

te su tako, pored vlastele, pridonosili razvoju svjetovnog građevinarstva. Njihovu ulogu u tome najbolje su pokazivali u 16. stoljeću mecene Tomo i Vice Stjepović Skočibuha, trgovci i brodovlasnici, koji bijahu vlasnici raprezentativnih palača i ljetnikovaca.

Ostali klesari iz Bara nastanjeni u Dubrovniku radili su sličan posao kao Milko i Bokša. Menče je 1333. godine skupa sa majstorom Stepom klesao triforu i tri bifore za vlastelina Miha Držića,[573] a Rađoje, koji je radio sa svojim pomoćnikom Jonecom[574] i ostalim majstorima, zidao je kuće, a 1335. godine Niku Lukareviću klesao vrata, zidni umivaonik, stup, glavice i zupce,[575] možda za istu onu kuću, kojoj je ostale dijelove ranije klesao majstor Milko Hvalislavov.

Tri mlada Baranina došla su u Dubrovnik da uče klesarstvo kod majstora Bonifacija; Barnabas sin Mihajla Balle u svibnju 1325. godine pet godina,[576] Petar 1326. godine za devet godina, a iduće godine Dragaš Ivana Jurjeva za šest godina.[577] Dragaš je 1333. godine otišao brati crveni kamen kraj svog zavičaja (lapidos rubeos iuxta Antibaro) po mjerama općinskog protomajstora Korva,[578] a za vlastelina Junija Vukasovića. Taj kamen, kojim bi se postizala polihromija zidova, upotrebljavao se dakle i u svjetovnom graditeljstvu.

Rad svih tih Barana nije sačuvan i teško je danas utvrditi vrsnoću njihova dlijeta, kao i svih spomenutih majstora tog razdoblja. Njihova djela su nestala u kasnijim pregradnjama i u velikom zemljotresu 17. stoljeća, koji nas je zauvijek lišio mnogih lijepih umjetnina i značajnih spomenika sredovječnog Dubrovnika, koji bi nam bili razjasnili mnoga pitanja povijesti primorske umjetnosti, a osobito pitanje njenog prodiranja u nutrašnjost naše zemlje.

Ostalo je tek djelo jednog kipara tog barsko-dubrovačkog klesarskog skupa iz prve polovice 14. stoljeća, klaustar franjevačkog samostana, koji je podigao Mihajlo Brajkov, Baranin nastanjen u Dubrovniku.

573 Div. canc. 10, 75. Da je Menče bio iz Bara svjedoči 1348. godine i oporuka njegove žene, koja počinje: Ego Francha uxor de Mençe de Antivaro petrero faço meo testamento.... Testamenta V, 128.

574 Div. canc. 11, 181'.

575 Div. canc. 12, 152.

576 Div. not. 5, 72.

577 Ibid. 113', 170'.

578 Div. canc. 10, 32.

MIHOJE BRAJKOV

Prvi franjevački samostan bio je u Dubrovniku sagrađen prema starom običaju toga reda izvan gradskih zidina; skupa sa crkvom sv. Tome dizao se između vinograda[579] na Pilama već oko 1235.[580] godine. Škurla[581] i Gelcich pišu, da je bio sagrađen 1250. godine,[582] ali su franjevci na njemu zidali još u prvom desetljeću 14. stoljeća. U siječnju 1306. godine ugovorio je graditelj Vita brat Cibrana sa zastupnicima franjevačkog reda Mihom de Gerdussiis i Januarom Deodati, da će prema narudžbi franjevca Daniela otići brati kamen u korčulanskim kamenolomima, a isti dan su uz slične uvjete prihvatili taj posao majstori Grgur Grbenica, Jakov pomoćnik kamenara Bonifacija i Nikola Šibenčanin sa svojim pomoćnikom. On se osim toga 13. travnja posebno obavezao da će prenijeti na Pile preko dvjesta kamenova, koje je franjevac Danijel bio ubrao u Korčuli. Očito je, da se tada radilo na većoj gradnji, kojom je upravljao, možda i kao graditelj, fra Danijel, jer su se, i dva klesara Martin Ungarus i Margarit Radimirov obavezali u veljači 1306. godine, da će izrađivati kamen po njegovim uputama.[583] On bi dakle, ako se ne varamo, pored Vita Kotoranina, graditelja Dečana, bio drugi naš franjevac, koji se bavio u Srednjem vijeku graditeljstvom.

Na tom prvom samostanu zidalo se i kasnije, pa su franjevci u srpnju 1312. godine uzeli u službu majstora Lotera de Cumis, da im zida u toku jedne godine, a uz uvjet da ga mogu poslati u tom poslu i izvan Dubrovnika.[584] O tom graditelju zasada ne znamo ništa više,

579 20. prosinca 1313.... vineam que est extra murum civitatis super ecclesiam Sancti Felicis prope fratres minores.... Div. canc. 5, 205.

580 V. Bogišić — K. Jireček o. c., str. LXV, bilješka 2.

581 O. c. (169), 103.

582 O. c. (107), 17.

583 Div. canc. 4, 56', 59, 59', 83.

584 Die XXV julij (1312).

Magister Loterus de Cumis petrerius facit manifestum quod promictit et se obligat stare cum fratribus minoribus de Ragusio et eis fideliter servire et laborare de arte sua usque ad unum annum proxime ad dies laboratorios in

ali budući da bijaše iz drevne Kume kraj Napulja, moglo bi se pretpostaviti, da je on, pored Apuljca Eustahija Bernardova, koji je zidao na kraju 12. stoljeća na Gospi, mogao unijeti apuljske utjecaje u dubrovačko romaničko graditeljstvo, koji su tu, kako se već istaklo, vidljivi.

Kada su godine 1317.—1318. Dubrovčani ratovali sa srpskim kraljem Urošem II. Milutinom, dali su srušiti franjevački samostan na Pilama, da ga njegovi vojnici ne bi iskoristili u opsadi, a premjestili su franjevce u grad, da budu sigurniji među zidinama. To se vidi iz jednog naknadnog zaključka Velikog Vijeća mjeseca ožujka 1319. godine u kojemu između ostalog stoji: »Cum tempore nobilis viri domini Pauli Moreceni olim comitis Ragusii destructus et discipatus fuit locus fratrum minorum qui erat extra portam de Pille, pro defensione et custodia civitatis, quia si dictus locus devenisset ad manus hostium, de levi civitas Ragusii poterat offendi, et reformatum fuisset in maiori conscilio, quod pro reparatione dicti loci donaretur eisdem infra muros civitatis alius locus, qua de causa acceptum fuit per comune quoddam terrenum, qui erat Marini filii Michaelis de Sclavi....« Knez Pavle Morozini koji se tu spominje kneževao je u Dubrovniku od 1316. do 1318. godine, prema tome može se tačno datirati preseljenje franjevaca u grad. Papa Ivan XXII. im je taj premještaj odobrio bulom od 15. listopada 1318.[585] godine. Slično se povlačenje franjevaca među gradske zidine zbilo u istom stoljeću u Šibeniku[586] i u Trogiru, i to iz istih strateških razloga, u borbi tih gradova sa banom Mladenom Šubićem, a zatim mnogo kasnije, u drugoj polovici 17. stoljeća i u Kotoru, kad je mletačka vlast dala porušiti samostan i crkvu sv. Frane, da ih Turci ne bi iskoristili kao utvrdu.

U papinom dopuštenju preseljenja spominje se samo rušenje samostana,[587] a i inače se čini, da samostanska crkva nije sasma porušena, jer je vlastelin Marin Šima Binčulić tražio još u siječnju 1320. godine, da mu klesari Grgur Grbenica i Lone Njegoslavov isklešu zupce, koji će biti profilirani kao oni na zidnom vijencu te crkve, »qui sint intaliati sicut sunt illi de lista fratrum minorum ecclesie veteris«.[588] Možda je dakle ta crkva tek sasvim srušena naredbom vlade 1463. godine, a zbog istih obrambenih razloga kao i ranije, taj put zbog straha od turskih napadaja, kad su Dubrovčani odredili, da se struši pet crkvica u blizini grada, a među njima i crkvica sv. Tome.[589]

Ragusio et alibi ubi ipsi fratres vellent eum mittere ad laborandum de arte ipsa. Et dicti fratres debent dare dicto Loterio bibere et comedere convenienter et soldos XX grossos et hospicium. Et dicti fratres debent habere credentiam de denaros quos dabunt dicto Loterio de suo salario. Div. canc. 5, 2.

585 T. Smičiklas, Codex Diplomaticus VIII, 512, Zagreb 1910. Libri reformationum V, 136. Zagreb 1897.

586 Ibid. 556.

587 Kroničar Nikola Ranjina o. c. (413), 224 piše, da je franjevcima bilo naređeno, da se 22. rujna 1317. presele u grad.

588 Div. not. 3, 228'.

589 Ć. Truhelka, Dubrovačke vijesti o godini 1463, Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini XXII., 16—17. Sarajevo 1910.

Novčanom pomoću vlade i milodarima građana započe se graditi na današnjem mjestu unutar gradskih zidina nova crkva i samostan. U ožujku 1319. godine graditelj Mato sin Kasolčev obavezao se sindiku Male braće »de faciendo, construendo et murando super terram quoddam dicti conventus ex parte levantis dicte ecclesie, videlicet incipiendo ex parte pellagi eundo versus montem«.[590] Odatle se vidi, da je nova crkva bila već u gradnji i da je Mato zidao istočno samostansko krilo. Idućih se godina gradnja nastavila, pa je na kraju 1320. i početku iduće godine klesar Pobrat iz dubrovačke Rijeke četiri mjeseca klesao na gradilištu kamen za franjevce, a oni su zatim u veljači 1321. godine unaprijed unajmili klesara Todora, da im radi počevši od travnja[591] Spremali su i građu za krovove, pa su u srpnju 1324. godine naručili kuparima Tvrdoju i Maroju, da im u dubrovačkoj Župi, vjerojatno u današnjim Kuparima, ispeku dva miljara kupa,[592] a na kraju te godine uzeli su Ivana Radmilova, da im tri mjeseca kleše kamen.[593] Ali gradnja samostana vjerojatno nije puno napredovala, pa stoga nije čudno, što ga ne spominje u svom kratkom opisu Dubrovnika Šimun Irac, koji je 1323. godine proboravio u gradu nekoliko dana.[594] U toku 1326. godine zidao je crkvu graditelj Vlaho Tomadov,[595] a već 1329. godine Kotoranin Toma Pavla Tomina ostavlja novac za gradnju njenoga oltara sv. Nikole,[596] ali zgrada nije dovršena ni 1340. godine, jer tada je na njoj zaposlen Radosta Tuctasancta, i to od sredine veljače do

590 Div. not. 3, 142.

591 Die domenica VIII mensis februarij (1321).

Theodorus petrer posuit se et opera sua fratribus minoribus de Raugusio de serviendo eis et dicto conventui de arte sua a ultimo marcij proxime venturi ad unum annum subseguentem. Et dicti fratres seu conventus ipsorum teneatur et debeat dare et solvere ipsi Theodoro pro suo salario et mercede dicti anni perperos XVIII in tribus pagis videlicet in quibuslibet IIII mensibus perperos VI et victu convenientem. Et si dictum Toderus infirmaretur infra dictum tantum quod de tanto quanto steterit infirmus et non servire dicto conventui tantum teneatur serviret postea in alio anno, de quo precio recepit ad presens perperos VI. Div. canc. 6, 85'.

592 Div. not. 4, 25.

593 Die martis XVIII decembris (1324).

Juanne de Rademil de Gravosio facit manifestum quod promictit et se obligat Andree de Grade recipienti et stipulanti nomine et vice conventus fratrum minorum de Ragusio laborare et servire fratribus dicti conventui in taliando lapides tribus mensibus continuis diebus XXX pro quolibet mense . . . Et pro suo salario et mercede dictorum III mensorum recipere ab ipso Andrea yperperos novem . . . In quo opere dictus Juane teneatur habere unum mallium magnum, 1 palancam et IIII malios parvos. Div. not. 4, 74.

594 J. Tadić, Promet putnika u starom Dubrovniku, 204, Dubrovnik 1939.

595 Die Sabbati quinto aprilis (1326).

Vlacus petrer filius Thomasi promisit et se obligat Andree de Grade recipienti et stipulanti nomine et vice fratrum minorum de Ragusio de murando in servitio dictorum fratrum in opere dicte ecclesie omnibus expensis dicti conventus miliarum 2, et centum III hinc ad festum sancti Michaelis proximi . . . . Div. canc. 8, 62.

596 Testamenta 3, 40.

kraja rujna.[597] Radosta je bio poput većine dubrovačkih kamenara zidar i klesar. Godine 1335. klesao je Iliji Savinu triforu i dvije bifore,[598] a zatim je sa Milgostom Drugojevićem gradio Rastićima kuću na Lopudu.[599] Mogao je dakle klesati građevinske ukrase i na novoj franjevačkoj crkvi, kojoj su se vjerojatno 1342. godine dovršavali zidovi, iako je u unutrašnjosti već bio podignut glavni oltar,[600] pa se u siječnju klesar Boroje obavezao, da će joj isklesati završni zidni vijenac sa nizom slijepih arkadica.[601] Na zvoniku se još vidi niz tih lukova romaničkog oblika. Takvi su se vjerojatno nastavljali i na crkvi, ali ih u barokno doba nisu obnovili. Taj motiv arkadica bio je u Dubrovniku čest u toku 13. i 14. stoljeća, imaju ga crkve sv. Jakova na Pelinama, lokrumska i dominikanska, pa se stoga češće i ponavljao na crkvicama dvaju idućih stoljeća u gradu i u okolici.

Ljeti 1343. godine zaključilo je Vijeće umoljenih, da se ispred dvoja vrata na zapadnoj strani (ponentis) crkve postave stepenice, da vjernici lakše ulaze. Premda to bijaše sitnica, predstavljaše za vijećnike urbanističko-prometno pitanje. Postojali su u zakoniku posebni propisi za zidanje stepenica pred kućama,[602] pa stoga je i Vijeće zaključilo, da ih i franjevci mogu postaviti samo onako, kako odrede knez i vlada.[603] Taj zaključak pokazuje, kako su stari Dubrovčani raspravljali i o sitnim urbanističkim pitanjima. Vlada je prvih godina 14. stoljeća čak posebno izdavala dopuštenja pojedincima, da mogu popločati prostor pred svojom kućom.[604]

Prema tome se čini, da su vrata stare franjevačke crkve bila na njenu pročelnom zapadnom zidu, kao što je i uobičajeno. Tu je bio, prije nego što je Petar Andrijić podigao crkvu Spasa, slobodan prostor,

[597] Die predicta (12. veljače 1340).

Radosta Tuctasanta facit manifestum quod ipse promictit e se obligat Nicole de Mençe recipienti et stipulanti vice et nomine operarie ecclesie fratrum minorum de Ragusio de laborare laborerium dicte ecclesie hinc ad Sanctum Michaelem proxime venturum et non secedere a dicto labore usque ad dictum terminum .... Dictus Nicola promisit ei dare qualibet die qua laboravit grossos IIII .... Div. not. 6, 94'.

[598] Div. canc. 12, 161.

[599] Vidi bilješku 375.

[600] Testamenta 3, 68.

[601] Die XIII dicti mensis (siječanj 1342).

Boroe petrarius promisit et se obligavit Michaeli de Mençio de dando sibi totum lapidem de bonis lapidibus de Salinis de Curçola totum quod necessarium fuerit pro lista et archetis ecclesie fratrum minorum usque ad pasca resurectionis domini proximum, et quelibet lapis esse debet altitudinis palme unius de canna et amplitudinis duorum palmorum et longitudinis ad numerum palmorum trium, de quibus habere debet quantum constiterit naulum ipsarum ad aducendum. quos si non daret ut dictum est usque ad dictum terminum quod de omni dampno et interesse credatur et stetur simplici verbo dicti Michaelis secundum sacramentum vel alia probata. Renunciando. Qui recepit ad presens pro parte solutionis yperperos X. Div. canc. 13. 61'.

[602] V. Bogišić — K. Jireček o. c. 110, 123.

[603] Liber reformat. I, 139.

[604] Ibid. V, 89.

na kojemu je ranije bilo franjevačko dvorište.[605] Međutim se u reljefnom modelu grada na kipu sv. Vlaha u njegovoj crkvi skovanom na kraju prve polovice 15. stoljeća,[606] ne može razabrati nikakav pročelni ulaz na zapadnom zidu. Možda ih zlatar nije unio, jer je u njegovu reljefu taj zid odveć sužen. Označio je međutim dvoja vrata na južnom pobočnom zidu, gdje se otprilike nalaze i sada. Nisu li možda i velebna Petrovićeva vrata[607] nekoć bila na pročelnoj strani, i tek su nakon gradnje Spasa, kad se pred njima suzio prostor, bila premještena na južni zid? Na današnjem pročelju se to ne da primjetiti, pa je na to pitanje teško odgovoriti, utoliko više, što je crkva bez portala na glavnom pročelju veoma rijetka.

Godine 1345. zaključilo je Veliko vijeće, da se gradnja crkve pomogne sa stotinu i pedeset perpera.[608] Iako su se u crkvi vršili vjerski obredi, ipak ne bijaše ni s tom svotom u cjelini gotova, premda su je građani pomagali svojim ostavštinama, osobito u četvrtom i petom desetljeću tog stoljeća. Godine 1330. vlastelin Andrija P. Sorkočević u svojoj oporuci ostavlja joj dvjesta perpera;[609] godine 1334. Prokul Menčetić trista;[610] godine 1337. Rade Petronja[611] i Stepe Silvestrov po stotinu,[612] a Ane Sorkočević deset,[613] jednako kao i Hranislav Lucijin iduće godine,[614] godine 1340. Ratka Saračić stotinu,[615] a 1342. godine Apaga žena Dobre Barabe iz Bara stotinu i pedeset perpera.[616] Izvršioci oporuke Franke Nika Đurđevića predali su 1348. godine franjevcima dvjesta perpera »in laborerio« crkve,[617] kojoj je i vlastelinka Marija Menčetić tada ostavila pedeset perpera,[618] pa su oni nakon toga uzeli majstora Miluna, da gradi u toku godine dana i da odlazi po kamen u Korčulu.[619] Te godine su već postojali propovjedaonica i dva

[605] Ibid. 118.

[606] C. Fisković, Dokumenti o radu naših graditelja i klesara XV—XVI st. u Dubrovniku, 7, Split 1947. P. Sebastiano a Rhagusio (o. c. str. 17) piše da vrata crkvena bijahu okrenuta od occidentem.

[607] Ibid. 7, 18. Treba napomenuti, da bi unutrašnji dovratnici sa velikim dijamantnim vrškom pri dnu mogli baš zbog tog motiva, uobičajenog u 17.—18. stoljeću, potjecati iz doba baroka. Vjerojatno su tada zamijenili ranije Petrovićeve dovratnike 15. stoljeća, koji bijahu trošni. Slični dijamantni vršak vidi se na susjednim baroknim vratima iste crkve, na baroknoj palači sred ulice Miha Pracata i na još nekim vratima palača iz 18. stoljeća, te na vratima gornjih dvorana Kneževa Dvora. Poznat je u to vrijeme diljem Dalmacije.

[608] Libri reformat. I, 177.

[609] Testamenta 3, 72.

[610] Ibid. 73.

[611] Ibid. 53.

[612] Ibid. 54'.

[613] Debita not. 2, 145'.

[614] Testamenta 3, 60'.

[615] Ibid. 65.

[616] Ibid. 71.

[617] Div. canc. 15, 82'.

[618] Ibid. 103.

[619] Die predicta (11. rujna 1348.).

Milun petrarius facit manifestum quod ipse promictit et se obligat procuratoribus laborerii conventus fratrum minorum pro ipsa ecclesia, recipienti de

kora,[620] te je Decha Sorkočević u oporuci ostavila neki iznos, da se sagradi i jedan oltar pod propovjedaonicom (in pulpedus), a između oba kora. Čini se, da je stara crkva imala u unutrašnjosti pilastre, koji su dijelili kao i danas svetište od lađe, jer Draže udovica Anđela Ljutice veli u svojoj oporuci u svibnju 1348. godine: »ancora vollio che sia fatto altare in la clexia deli frati menori allo pilastro la ve la sepultura nostra . . .«[621]

Pored ostalih bit će u unutrašnjosti postojao i oltar svetice franjevačkog reda Agneze, kojega je gradnju zavještao 1342. Martul Tudizić.[622]

Međutim su se i ranije u crkvi i oko nje okupljale grobnice. Toma Pavla Tomina izrazio je želju, u svojoj oporuci napisanoj 1329. g. na dvoru Stevana Dečanskog u Štimlji, da mu tijelo poslije smrti prenesu u Dubrovnik, gdje bijaše nastanjen, i pokopaju u crkvi Male braće. Zidar Boroje je 1339. godine zidao grob Pali Testi,[623] a kamenar Borana Radovanić Dražoju i Tvrdoju Pagnutoviću dva groba.[624]

Uporedo sa crkvom diže se i samostan. U veljači 1349. godine pristupio je tom radu graditelj Ivan uz obavezu, da će raditi čitavu godinu, izuzevši one dane, kad ode u Srbiju da požanje svoje žito.[625] O tom graditelju, koji je prema Jirečekovoj pretpostavci bio iz Trebinja,[626] ne zna se mnogo. Majstor Ivan »petrer« spominje se inače u Dubrovniku 1358.—1360. godine,[627] te se prema tome vidi, da je on bio tu nastanjen, pa mu se i ne bilježi podrijetlo. Možda je istovjetan sa onim Ivanom, koji je 1344. godine zidao u Zatonu sa gruškim majstorima

laborerio ad dictum laborerium usque ad unum annum proximum de omni opere quod ei imposuerit de arte sua et non secedere ad dicto laborerio usque ad dictum annum laborerii, qui si secederet aut non serviret quod cadat dictis procuratoribus quali die de grossis VI. Et dicti procuratores promiserunt ei dare grossos IIII omni die laborerii usque ad annum laborerii. Qui recepit ad presens pro parte solutionis ypperperos XXX et ire Curçola (!) ad incidendum lapides et alibi ubi expedierit. Renunciando. Div. canc. 15, 155.

[620] Liber dotium not. 1, 84'.

[621] Testamenta 5, 5.

[622] Testamenta 3, 69.

[623] Die XXIII novembris (1339).
Boroe petrerius promisit et se obligavit Pale de Testi de facere sibi ad locum fratrum minorum . . . . unam sepulturam magnam . . . .
Div. not. 6, 76'.

[624] Div. canc. 16, 135.

[625] Die XXII mensis februarij (1349).
Jvanus petrarius facit manifestum quod promittit et se obligat Maroe Çugni de Mençio procuratori ordinis fratrum minorum de Ragusio de laborando uno anno laboratorio in laborerio dicti conventus et non possit alteri laborare. Et si iret ad laborandum alicui aliquo die quod pro illo die teneatur laborare duobus diebus in dicto laborerio et non computentur in dicto anno. Sed tempore quo metitur possit ire in Sclavoniam ad colligendum bladum suum qui dies non debent conputari in anno supradicto. Et hoc facere promissit pro ypperperis nonagintaquinque, quos dictus procurator sibi dare promissit in quatuor pagis. Renunciantes. Quidem Yvanus recepit pro prima paga viginta quatuor ypperperos minus grossis tribus. Div. canc. 16, 45.

[626] O. c. (150), 204.

[627] Debita not. 4, 40, 72', 100'.

Stanojem Milenovićem i Rakojem neki zid Ivanu Gunduliću,[628] a ranije od 1348. godine bio isklesao biforu Valjku Gučetiću,[629] te 1350. godine gradio sa Raçom crkvu Blagovijesti nad Gružom. U Dubrovniku se pored već spomenutog Ivana Radimilova spominju još u to vrijeme klesari Ivanko Davidović[630] i Ivan Brajkojević, ali ovaj bijaše Konavljanin nastanjen u gradu[631] Na početku druge polovice 14. stoljeća na samostanu radi i graditelj Nise.[631a]

Zna se, da je u sredini 14. stoljeća u samostanu postojala i posebna kapela za bolesne franjevce. Godine 1354. ostavio je za gradnju njena oltara sa slikom Pasko Sorkočević stotinu i pedeset perpera.[632] Od tog starijeg samostana romaničkog stila ostali su samo neki manji dijelovi, zapadnog i sjevernog krila, jer je veći dio sklopa bio pregrađen u toku 15. i kasnijih stoljeća.

Na njegovu zapadnom zidu, okrenutom u sjenoviti i uski prostor prema gradskim zidinama i sagrađenom na romanski način od duguljastog i uskog kamenja, vide se zazidani romanički prozori, koji su slični prozorima dalmatinskih kuća istog stila. Njihovi doprozornici nisu u jednom okomitom komadu, već su zidani kamenjem, koje se produžuje i nastavlja u nizove okolnog zida, dok im je samo natprozornik dug, bez profila i obrubljen uglačanom vrpcom. Četvrti prozor, jedini koji je još ostao otvoren, uduben je u zid, te ima pred natprozornikom ugaone rupe za uvlačenje ugaonih drvenih kapaka. Te okrugle rupe su inače gotovo redovite na romaničkim vratima i prozorima, ali tu nisu sa unutrašnje strane već sa prednje strane otvora, budući da je prozor uduben, te prema tome su rijedak motiv. Na istočnom zidu tog zapadnog krila, koji je okrenut terasi nad klaustrom, ostali su također tragovi sličnih, kasnije zazidanih prozora. Prema tome se može zaključiti, da je zapadno krilo, koje je kasnije u doba baroka uzdignuto drugim katom, bilo jednako široko kao i danas. Na južnom zidu istočnog samostanskog krila uz terasu klaustra vide se također ostaci sličnih romaničkih prozora. Ti dosada neuočeni ulomci ipak pokazuju jedan od najvećih ostataka romaničkih zgrada u Dubrovniku, a i inače su rijedak primjerak naših romaničkih samostana, koji su većim dijelom bili preinačeni. U dubrovačkom kraju vide se još izrazitiji ostaci dvaju

[628] Div. canc. 14, 105'.

[629] Div. canc. 15, 85'.

[630] Div. canc. 14, 156'.

[631] Div. canc. 16, 129'.

[631a] U njegovoj oporuci učinjenoj prosinca 1362. se čita: Item teneatur mihi dare Marinus de Bona pro laborerio quod sibi feci fratrum minorum tantum quantum extimabunt magistri quod valeant labores et de hoc labore habeo ducatos XV. Testamenta 4, 55. Iako nije određeno, da li je radio u crkvi ili na samostanu, njegov rad s obzirom na svotu, koju spominje, bio je vjerojatno zamašan.

[632] J. Tadić o. c. (5), 15. Autor smatra, da je infirmaria bolesnička soba, ali se čini nevjerojatnim, da bi tu, gdje leže bolesnici, dizali oltar. Danas u istočnom krilu samostana postoji kapelica, u kojoj govore misu stariji i bolesni franjevci, možda se to odnosilo na nju.

samostana tog stila, oni nedavno otkriveni na Mljetu[633] i oni ovdje spomenuti u Pakljenom. Budući da se ne mogu datirati prije 1317. godine, svjedoče o duljem zadržavanju romaničkog načina građenja u ovom gradu.

O gradnji najljepšeg samostanskog dijela, o klaustru, ne zna se dosada mnogo.

Na jugoistočnom ugaonom stupu, koji kao i ostali drži lukove heksafora i svodove klaustra, uklesan je gotičkim slovima poznati nadgrobni natpis:

† S DE MAGIST
ER MICHA PETRAR
DANTIUAR QUI FE
CIT CLAUSTRUM
CUM OMNIB, SUIS

koji otkriva ime graditelja i kipara klaustra Mihoja iz Bara. Natpis se po stilu slova[634] može datirati prvom polovicom 14. stoljeća, a tome pomažu dva nadgrobna natpisa uzidana u jugozapadnom uglu južnog zidića pod heksaforama. Uklesani su gotičkim slovima u dvije pločice, koje su se obično postavljale nad srednjovječnim grobovima uzduž čitavog našeg primorja. Jedna je otučena, ali se pri njenu dnu ipak čita godina MCCCLXIII, a druga se može pročitati u cjelini

† S DE GINO FILI
O . DE ALEXIO : CV
M OMNIBUS SU
IS : MCCCLXIII : —

Uporedili se stil slova te ploče sa nadgrobnim natpisom Mihoja iz Bara, vidjet će se, da su slova, osobito Đivova i susjednog natpisa razvijenija i jače svinuta, te se prema tome čini, da je Mihojev nešto stariji. Može se uporediti sa dva nadgrobna trogirska natpisa Ciprijana Buble i Petra Grgurova Susi iz 1325. godine sred južnog zida dominikanske crkve, pa će se vidjeti, da između njih nema, osim u slovu U, velike razlike, dok su slova nadgrobnog natpisa brijača Markula Cvitanova s kraja 1363. godine u klaustru splitskih konventualaca već razvijenija. Prema tome Mihojev natpis se može datirati sa prva četiri desetljeća 14. stoljeća.

Baš je u to vrijeme, prema svjedočanstvu ovdje objelodanjenih arhivskih dokumenata, on živio u Dubrovniku.

Najčešće ga nazivahu samo Mihoje (Micoe),[635] što znači, da se tu bio udomaćio. Ponekad ga bilježe po imenu žene Mirne, koja je bila

[633] C. Fisković, Zaštita i popravak spomenika u Dalmaciji 1950.—1951., Zbornik zaštite spomenika kulture II, sv. I, 153, Beograd 1952.

[634] T. Jackson, o. c. II, 373 objelodanio je tačan natpis, ali su njegova slova kićenija i razvijenija. Slovo F u riječi fecit odveć se zatvara i sliči slovu P, čega nema na kamenom natpisu.

[635] Oblik Mihoje imaju baš Slaveni u Dubrovniku u toku 14. stoljeća; na pr. Michoe Caçic (Debita notar. 2, 208), Michoe Radomilić (Ibid. 38, 1), Michoe Ra-

Sl. 23. — Kameni natpis Mihoja Brajkova

krčmarica, jednako kao što i nju poslije njegove smrti spominju kao udovicu petrara Mihoja.[636] Oboje su, ona i on, često posuđivali novac i potraživali ih od svojih dužnika, tražeći od njih, da im vrate dug u određenom roku, a inače su ih prisiljavali da polože svoje stvari u zalog, a eventualno da ih prodadu na dražbi.

Raduša žena Marina Gupsa i njena kći Mare jamčili su 4. ožujka 1327. godine Mihoju zalogom svoje drvene kuće, da će mu vratiti četiri posuđena perpera.[637] U sredini siječnja 1340. godine dao je Mihoje zaplijeniti odjeću i dugmad Ivanu sinu istaknutog vlastelina i dugogodišnjeg suca Martola Crijevića kao zalog za dug od deset perpera uz uvjet, da mu ih isplati za osam dana, inače će mu se stvari prodati.[638]

Svugdje je tu on nazvan Michoe petrarius, ali na potvrdi napisanoj na posebnoj pergameni 28. siječnja 1341. godine zabilježeno je ime njegova oca i njegovo porijeklo Michoe petrarius filius Braichi de An-

doslavig (Ibid. 68). Ego Radiça filia quondam Chossutte et olim uxor quondam Bogoe Schoretich cum voluntate et expresso consensu Michoe filii mei . . . .
Div. canc. 31, 157'.

Od tog imena oblikovalo se tada i prezime Mihojević (M. Dinić o. c. 131, 145, 161, 163).

[636] Div. canc. 16, 63', 166.

[637] Div. canc. 8, 153'.

[638] Die XI januarii (1340).

Cricoe rivarius comunis de mandato domini comitis presentasse ad petitionem Michoe petrarii Çanne filio quondam Martoli della Cera duos tunices (!) unius vestitis et unam lançetam pro pignore ypperperorum X. Et eidem precipisse quatenus hinc ad VIII dies debeat rescactare alias a dicto termino in antea vendentur etc.
Div. not. 6, 86'.

tibaro, koje jasno otkriva njegovu slavensku narodnost, a pobija Gelcichevu[639] i Jacksonovu[640] tvrdnju, da je Albanac, a i Tamarovu, nastalu iz providnih ciljeva potalijančivanja, da je Latin.[641] Možda je i na drugim dokumentima bio tako nazivan, ali mu je notar pri prepisivanju u svoju knjigu skratio ime, znajući, koga se tiče odnosna bilješka ili ugovor. Međutim i bez toga, samo po slavenskom obliku njegova krsnog imena Mihoje vidi se, da je bio Slaven, isto tako kao i većina barskih kamenara, što je uostalom i prirodno, jer je stanovništvo Bara na početku 14. stoljeća slavensko.[642] U tom aktu, zabilježenom po ondašnjem običaju na listiću pergamene, obavezuje se već spominjani zadarski graditelj Anđeo Lovrin, protomajstor crkve sv. Vlaha, da će vratiti Mihoju deset perpera, koje mu je posudio do idućeg Uskrsa. Ne vrati li mu taj dug u spomenutom roku, bit ću mu dužan vratiti kamate »od pet na šest godišnje«.

Očito je, da je Mihoje Brajkov bio imućan, kad je mogao svom drugu, a i ostalima, posuđivati novac. Anđelo mu međutim do 7. svibnja te godine nije vratio navedeni iznos i oni su se tog dana sporazumjeli pred sucima.[643] Konačno mu je u srpnju povratio novac, pa je to potvrđeno i u notarijatu.[644] Iz te se bilješke ujedno doznaje, da je Mihoje bio oženjen Mirnom, koja je bila imućna, posuđivala novac[645] te imala u gradu posjeda, pa je već na kraju 1329. godine unajmila jednu svoju drvenu kuću.[646] Ona je u prosincu 1341. godine tražila uime svog muža u državnoj kancelariji, da joj klobučar Radomil vrati dvanaest perpera, koje mu je Mihoje bio posudio 14. prosinca 1340. godine.[647]

U veljači 1347. godine pošto je općinski glasnik po ustaljenom običaju javno oglasio, da se prijave svi, koji nešto potražuju od Leona Surmana, Mihoje se odmah javio.[648] U ožujku iste godine imenovala ga je vlada skrbnikom neke djevojke,[649] što pokazuje, da je bio cijenjen i pouzdan među svojim sugrađanima.

Mirna se spominje 26.[650] i dva puta 28. kolovoza 1347. godine[651] U prvom od tih zapisa 28. kolovoza notar ju je označio kao udovicu, uxor quondam Micoe, ali je kratica quondam prekrižena. Očito je to bila griješka, jer Mihoje zadnjeg dana studenoga te godine zakupljuje

[639] O. c.
[640] O. c. 22.
[641] A. Tamaro o. c., 354. Vasić je pretpostavljao, da je Mihoje Srbin (o. c. 245—248), pokazujući na činjenicu, da je Bar u njegovo vrijeme bio u sklopu srpske države. L. Vojnović ga je također smatrao Slavenom (Histoire de Dalmatie 807, Pariz 1934).
[642] P. Skok, Dolazak Slavena na Mediteran 194, Split 1934.
[643] C. Fisković o. c. (31), 400.
[644] Ibid.
[645] Div. not. 6, 92.
[646] Div. canc. 9, 105.
[647] Div. canc. 13, 54.
[648] Libri reformat. I, 214.
[649] Reformationes 13, 77'.
[650] Div. canc. 15, 24'.
[651] Ibid. 26, 27'. Vidi bilješku 296.

vino sa iduće jematve kod Obrada Prvojevića, zemljoradnika na biskupovim vinogradima i za to mu plaća unaprijed.[652] Isto tako 14. i 15. prosinca zakupljuje vino Bratana Radišćevića iz dubrovačke Župe, dajući mu unaprijed na račun dva perpera,[653] i Dražene i Milata Gojslavova, dajući im sedam perpera.[654] Župljanin Miloje Miličić predao mu je 6. siječnja 1348. unaprijed svoje vino, primivši od Mihoja tri perpera, a prepustivši da mu ostatak plati prema onoj cijeni, koja će biti, kad mu ga donese.[655] Najvjerojatnije je, da je Mihoju vino trebalo za krčmu njegove žene.

Ona je međutim vjerojatno primila sama te narudžbe, jer je on u međuvremenu umro. Mirna je naime 25. i 28. kolovoza 1348. zabilježena kao udovica[656] i kasnije je redovito tako spominju. Prema tome nije tačna tvrdnja, da je Mihoje umro oko 1360. godine, što se prepostavlja prema ranijem datiranju natpisa,[657] već u prvoj polovici 1348. godine. Tada je u Dubrovniku harala strašna kuga,[658] od koje je umrlo prema pisanju Anala oko hiljadu i pet stotina ljudi, pa je možda pokosila i ovog darovitog čovjeka.

Mihoje je imao i sina Maroja, koji je u svibnju 1345. godine stupio u trogodišnju službu plemiću Juniju Đurđeviću uz hranu, plaću i odijevanje.[659] Majstor je dakle ostavio nasljednike, ženu i sina, stoga je na nadgrobnoj ploči i spomenuto, da taj grob pripada i njima.

Prema svemu tome se vidi, da je živio, bar koliko se dosada može doznati, od 1327. do 1348. godine u Dubrovniku, gdje je bio oženjen, imao gotovine i imovine.

O njegovu umjetničko-obrtnom radu ne zna se zasada mnogo, ali nekoliko podataka ipak jamče, da je on pored klaustra zidao i klesao građevinske kamene ukrase, udružujući se kao i većina njegovih drugova i suvremenika sa ostalim majstorima.

Dana 6. siječnja 1342. godine udružio se sa Jakovom Gogelovim i Bratojem iz Šumeta u zajednički rad za godinu dana. U taj posao je uložio trideset perpera, pa je stoga i ugovoreno, da će on sam primiti od dobitka dva dijela, dok će treći podijeliti na troje.[660] Odmah su po-

[652] Ibid. 61'.
[653] Ibid. 68'.
[654] Ibid. 69.
[655] Ibid. 77'. To upotpunjuje Cremošnikove podatke, Vinogradastvo i vino u Dalmaciji srednjega veka, Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini XLV, Sarajevo 1933.
[656] Die XXV mensis augusti (1348). Mirna uxor quondam Micoe petrarii.... Div. canc. 15, 148'. XXVIII augusti (1348) .... ad petitionem Mirne uxoris quondam Micoe ..... ibid. 149.
[657] M. Vasić o. c. 247.
[658] R. Jeremić—J. Tadić o. c. 66.
[659] Div. canc. 14, 171.
[660] Die predicta (6. siječnja 1342).
Jache de Goghel, Micoe de Antibar et Bratoe petrarius fecerunt simul societatem de omni labore quod ipsi interim facerent usque ad unum annum proximum in qua quidem societate Micoe ponit et mictit ypperperos XXX et de omni labore facta ratione simul due partes sint dicti Micoe et terçia pars divi-

čeli zajednički raditi, pa su nekoliko dana zatim, 10. siječnja, ugovorili sa Šipanjcem Marojem Cvetanovićem, da im sa Korčule preveze u Dubrovnik tri lađe kamena, koji će mu oni pripremiti.[661] Ne može se tačno znati, koliko je trajalo njihovo udruženje, možda je pojedinac radio neki posao odijeljeno ili je valjda nastupao sam uime sve trojice kod ugovaranja sa naručiteljima. Tako je Jake Gogelov sklopio 24. travnja ugovor sa Paskom Rastićem, da će mu sa svojim djetićem sazidati kuću,[662] ali 3. svibnja sva tri druga, Jake, Bratoje i Mihoje obećavaju Šimu Paskovu Rastiću, da će mu isklesati dvije dobro i potpuno izrađene trifore, četvora vrata i kamene zupce u kamenu iz korčulanskih Solina.[663]

Godine 1343., kad više nije bio obavezan raditi sa Jakovom i Bratojem, Mihoje se udružio sa svojim Baraninom Bokšom Radomilovićem. Oni su se 21. studenoga obavezali isklesati Klementu Gučetiću do Uskrsa iduće godine tri trifore visoke u otvorima dvanaest pedalja sa rastvorenim kružištima u zidu, za koje će im platiti četrdeset perpera, zatim četiri gotička prozora visoka deset pedalja, a široka u otvoru četiri pedlja, pa tri prozora nalik na ona u kući Nikole Lukarevića, za koje će im posebno dati dvadeset i osam perpera. Narudžba je dakle bila velika i, ako se odnosila samo na jednu zgradu, može se reći, da je palača tog utjecajnog vlastelina, koji se uspješno zalagao kod kralja Dušana, da Dubrovčani dobiju Pelješac, bila raskošna.[664] Navlastito su ukras i glavice stupova njenih prozora vjerojatno bili lijepi, kad ih je klesao klesar, čija nam se vrsnost prikazuje u franjevačkom klaustru.

datur inter ipsos tres donec omnes ypperperos triginta fuerunt excepti et exemti et exemtis ypperperis XXX totum laborem quod facerent in dicto termino unius anni debeat dividi pro rato. Div. canc. 13, 60'.

[661] Die predicta (10 siječnja 1342).

Maroe Çvetanovich de Juppana facit manifestum quod ipse promictit et se obligat Jacobo de Goghel, Micoe petrero et Bratoe petraro de aducendo eis de Curçola cum sua barca omnibus suis expensis Ragusium tres barcatas lapidum quas ipsi predicti dabunt et honorabunt et hoc debet facere ad omnem voluntatem dictorum Jache, Micoe et Bratoe.

[662] Div. canc. 13, 61.

[663] Die III Madii (1342).

Jacobus de Ghoghel petrer, Bratoe de Juncheto, Micoe de Antibaro maritus Mirne omnes soçii promiserunt et se obligaverunt Syme Pasque de Resti de faciendo sibi duas balconatas cum duabus colupnis qualibet bene furnitas et quatuor portas altitudinis qualibet palmorum VII et largitutidinis III bene furnitas et dentes de lapidibus tres de longitudinis palmorum VI pro quolibet bonos et largos et similiter tres dentes longitudinis palmorum IIII bonos, omnia predicta laboreria de lapidibus bonis de Salinis de Curçola totum istud laborerium promisit facere pro ypperperis XXIIII . . Item recepit dictus Jacobus in duabus vicibus ypperperos XII. Div. canc. 13, 82'.

[664] Die XXI novembris (1343).

Bocssa et Micoe faciunt manifestum quod promitunt et se obligant Clemento de Goçe de faciendo eidem quatuor fenestras saracineschas altas palmis X et latas in lumine palmis quatuor et fenestras tres saracineschas ut ille Nicole de Lucari, pro quibus fenestris dictus Clemens promisit eis dare et solvere ypperperos XXVIII. Item promiserunt praedicti Bossa et Micoe dicto Clementi facere dicto Clementi tres fenestras de duabus colupnis pro qualibet altas in

On nije dovršio klaustar u cjelini,[665] ali svakako veći dio bit će njegovo djelo, jer natpis određeno i na samom mjestu veli: fecit claustrum. Vjerojatno je prije 1363. godine bio podignut bitni dio dvorišta, heksafore, jer je na njihovu zidiću, u spomenutoj nadgrobnoj ploči Đina Aleksijeva, urezana ta godina.

U sredini 1367. godine, dakle gotovo dvadeset godina nakon Mihojeve smrti, ipak još ne bijaše dovršen, jer se 23. lipnja te godine majstor Miljen Radomislić obavezao, da će godinu dana raditi u klaustru uz priličnu svotu od šest groša na dna. Primio je za to unaprijed deset zlatnih dukata, a Đore Bokšić je pri ugovaranju jamčio franjevcima, da će majstor za tu svotu izvršiti obavezu.[666] Ali ni Miljen nije dovršio klaustar i hodnici su oko heksafora još dugo vremena ostali nepokriveni. Tek na kraju 1376. godine obavezao se graditelj Leonardo Stjepanov iz Firenze, da će za godinu dana podignuti pet lukova sa križnim svodovima,[667] a pristao je da naknadno uzdigne i ostale, ako franjevci

lumine palmis XIII et debent esse furnite dicte fenestre luminitaribus per totum murum et debent esse aperte in lumine palmis XII pro quibus tribus fenestris dictus Clemens promisit eis ypperperos XL quas omnes fenestras predicti Bossa et Micoe promiserunt dicto Clementi dare completas et factas hinc hodie ad pasqua resuressionis ..... Div. canc. 4, 63'.

[665] Škurla piše bez ikakve osnove, da je Mihoje dovršio samostan 1433. god. O. c. (169), 103.

[666] Die predicto (23 lipnja 1367).

Milien petrarius Radomislich facit manifestum quod ipse locat se et opera sua ser Marino Junii procuratori fratrum minorum ad laborandum in claustro sancti Francisci ad rationem de grossis VI pro quolibet die quo laboraverit in dicto claustro, quos promisit ipse ser Marinus eidem Milieno dare quolibet die quo laboraverit. Et recepit a dicto ser Marino ducatos auri X pro quibus X ducatis laborandis (!) Jure de Boxa constituit se pleçium pro dicto Milieno. Div. canc. 21, 107.

[667] Die XXII dicti mensis (studeni 1376).

Magister Leonardus Stephani de Florencia facit manifestum quod ipse promictit et obligat se fratri Nicolao de Ragusio ordinis minorum guardiano in conventu Ragusino ser Marchelo de Thiodisio et ser Clementi quondam Marini de Goçe, procuratoribus dicti conventus, debere laborare usque ad unum annum proxime futurum, arcus quinque cum voltis cruciatos maraccatos in claustro dicti conventus bene laboratos sine auxilio aliquarum spatularum inter vel extra dictos arcus. Et hoc ideo quia dictus guardianus et procuratores promiserut illi dare ducatos auri ducentum XL et lapides, ligneamen, calcem, ferrum et plumbum necessaria pro laborerio predicto, et totum predictum laborerium debet stare firmum postquam laboratum fuerit et disformatum usque ad sex menses inde proxime futuros. Et si infra dictum spatium prefatum laborerium caderet in parte vel in toto, seu non staret bene firmum ita quod appareret ruinare prefatus magister teneatur illud reficere suis expensis ita quod bene staret vel dimictere illud in terminis in quibus nunc est et denarios quos ipse percepisse debeat restituere. Renunciando. Et si fratres postmodum voluerint complere residuum claustri, dictus magister teneatur illud conplere, videlicet de laborerio supradicto, arcuum et voltarum ferraceatarum. Rennunciando pro simili ratione verumtamen dicti fratres infra dies XV proxime futuros postquam ipse magister Leonardus requisiverit eos in fine complementi dicti laborerii V arcum debeat significare ipsi magistro Leonardo, si voluerint quod laboret residuum aut non, et si voluerint ipse laborabit per rationem supradictam, alioquin quod ipse Leonardus sit apsolutus. Et si dictus magister Leonardus cum suis sociis postquam venerint in Ragusium in mense marcij proxime futuro et ultra non habuerint ad laborandum

budu željeli. Leonardo je bio nastanjen u Dubrovniku, jer se i poslije toga, na početku 1383. godine, spominje kao protomajstor crkve sv. Vlaha,[668] a u rujnu 1394. boravi također u Dubrovniku.[669]

Pojava odugovlačenja pa i prekidanja izgradnje neke veće umjetničke zgrade vrlo je često u oskudnim prilikama dalmatinske prošlosti. Dugo je vremena prošlo dok su trogirani nadsvodili, a šibenčani dovršili svoju stolnu crkvu. Zadrani su tek u 19. st. završili zvonik sv. Stošije započet u 15. st., Trogirani su dugo zidali jedan, a nikada nisu sagradili drugi projektirani zvonik svojoj katedrali. Slično bijaše i u bogatijem Dubrovniku, Gospin zvonik, iako počet na čvrstim temeljima, nije nikad dovršen, a dominikanski klaustar se dizao kroz nekoliko desetljeća.

O stilu heksafora, tom bitnom ukrasnom dijelu klaustra, dosada se vrlo malo pisalo, iako predstavljaju, pored rada Radovanovih učenika na trogirskom portalu, kotorskog ciborija i stilski zaostalih skulptura na zvoniku splitske stolne crkve, po svojoj raznolikosti najznačajnije naše djelo prelaznog romaničko-gotičkog stila. Eitelberger je već 1884. godine istaknuo, da je klaustar po tome najzanimljiviji sredovječni spomenik, koji je ostao u Dubrovniku.

On je prvi uporedio Mihojev nedatirani nadgrobni natpis,[670] koji je krivo pročitao kao i kasnije Villari,[671] sa već spomenutim grobnim natpisom Đina Aleksijeva iz 1363. godine i prema tome dao povoda, da se i Mihojev natpis, a tim i rad, pripiše istom vremenu. Jackson se u toj usporedbi poveo za Eitelbergerom, ali je uočio, da je stil slova raniji od 1363. godine, te je prema tome zaključio, da je klaustar mogao biti sagrađen malo vremena nakon osnivanja novog samostana 1317. godine.[672] Vasić je na temelju epigrafskih uporeðenja sa ostalim natpisima klaustra datirao Mihojevu ploču, a tim i gradnju samostana, oko 1360. godine.[673] To ponavljaju u posljednje vrijeme još neki pisci.[674]

a guardiano et procuratoribus supradictis quod ipsi guardianus et procuratores debeant providere ipsi magistro ex tunc in antea de ducatis XV pro quolibet mense et aliis magistris quos aducet secum per rationem prout fuerint accordati ab ipso magistro Leonardo. Et si dictus magister Leonardus cum suis sociis non haberent ad laborandum in dicto laborerio, debeant laborare aliud laborerium prout illis ordinabunt guardianus et procuratores predicti. Et si dictus magister Leonardus non opservaverit ad complendum dictum laborerium infra terminum supradictum debeat solvere de pena dictis guardiano et procuratoribus ducatos auri. L. Renunciando. Et Colinus Georgij de Florencia constituit se fideiussorem pro ipso.
Div. canc. 24, 191'.

[668] 19. ožujka 1383. . . . ad petitionem magistri Leonardi quondam Stephani de Florencia protomagistri ecclesie Sancti Blasij de platea . . .
Div. canc. 25, 194.

[669] Div. canc. 31, 116.

[670] R. Eitelberger von Edelberg, Die mittelalterlichen Kunstdenkmale Dalmatiens, 342, Wien 1884.

[671] L. Villari o. c. 155.

[672] T. Jackson o. c. 2, 372.

[673] M. Vasić o. c. 245.

[674] J. Stojanović—Maksimović, O sredovjekovnoj skulpturi Boke Kotorske, Spomenik CIII SAN, 109, Beograd 1953.

Karaman je također isprva smatrao taj datum za približno vrijeme podizanja klaustra, ali je u zadnje vrijeme skloniji mišljenju, da je spomenik nastao ranije, i to oko 1317. godine, kada su franjevci preselili na današnje mjesto unutar gradskih zidina.[675] Premda klaustar nije mogao nastati u prvoj godini njihova doseljenja, niti su ga mogli sagraditi u toku jedne godine, ipak po stilu, glavica i po iznesenim podacima moglo bi se reći, da je bio građen u prvoj polovici 14. stoljeća, a budući da smo sada utvrdili, da je njegov graditelj umro 1348. godine, to je utoliko pouzdanije.[676]

Klaustar je smješten prema starom i gotovo redovitom običaju naših, a i ostalih samostanskih dvorišta, između crkve i samostana, tako da se nad njim u daljini slikovito uzdiže crkveni zvonik. Okolni trijemovi oblikuju četvrtasti prostor podijeljen u četiri jednaka i simetrična dijela. Njihovi križni svodovi podijeljeni u šesnaest traveja nose četverokrilnu terasu, a upiru se o dvanaest pilastara i jednaki broj njima odgovarajućih zidnih konzola, između kojih su polukružni lukovi. Glavno težište čitave konstrukcije svodova leži dakle na pilastrima i lukovima, koji se nad njima povezuju držeći svodove. Tako raspoređeno, prebačeno i osigurano težište na pilastre i lukove dopustilo je prošupljivanje zidnih ploha.

Te plohe između pilastara i pod lukovima rastvorene su okruglim prozorima i krhkim i vitkim heksaforama, šesterolučnim otvorima sa pet pari stupića dvojne, lisnate ili figurativne glavice i stope, koje se uzdižu na niskom zidiću. U sredini takvog okvira je otvoreno dvorište sa dvije površine zasađene zelenilom, između kojih je okružen sjedalima kameni hodnik, koji vodi česmici.

Svi ti dijelovi klaustra čine uglavnom stilsku cjelinu. Svodovi i lukovi, pilastri i njima odgovarajuće zidne konzole, stupići sa glavicama i stopama, okrugli prozori i završni vijenci, koji rube terasu, mogu se — osim nekih kasnije izmjenjenih — datirati istim vremenom, prvom polovicom 14. stoljeća.

O perivoju sred klaustra nema starijih podataka, a česmica u sredini potječe iz 15. stoljeća. Iz tog su vremena i kamene ogradice visokih terasa sa kasnogotičkim stupićima i lukovima. Česmica i ogradica se dakle vremenski i stilski dijele od cjeline klaustra, ali su ipak u omjerima i po obliku usklađene sa njegovim romaničko-gotičkim stilom.

Svodovi trijema, koje je podigao Leonard Stjepanov, jesu križni, ali bez istaknutih kamenih rebara. Dijele ih polukružni i uporedni neprofilirani pojasi sastavljeni od kamena. Njihov srpasti oblik tipičan je za

[675] Ranije svoje mišljenje, koje se podudara sa Vasićevim, da je natpis iz 1360. g., naveo je Karaman u studiji Portal majstora Radovana u Trogiru, 46, Zagreb 1938. U Pregledu umjetnosti u Dalmaciji, 35, Zagreb 1952., datira ga »negdje iza« 1317. god., uzevši kao razlog tome doseljenje franjevaca u grad.

[676] S. Bettini i G. Fiocco u svom propagandističkom članku pogrešno su pripisali majstoru Mihoju dominikanski klaustar, a majstora povezali otprilike uz 1315. g. (Italia e Croazia, 288, Rim 1942).

romaniku. Sred križnih svodova vise mali reljefni kameni cvjetovi zrakasti, jednostavni ili podvostručeni, okrugli ili sa četiri kovrčaste latice. Uporede li se sa onima na svodovima dubrovačke Divone ili ostalih dubrovačkih svodova iz 15.—16. stoljeća, među njima će se primijetiti očita razlika. Ti ukrasi međutim slični su načinom izrade i oštrom stilizacijom ostalom biljnom ukrasu klaustra, osobito onom na glavicama prozora u kapitulu, te se može reći, da su i svi svodovi, sred kojih se oni nalaze kao ključni kamen, zidani u isto vrijeme, u toku 14. stoljeća. Oni pak svodovi, koji su kasnije u 15. stoljeću popravljani, kao što ćemo vidjeti iz dokumenata, zadržaše iste ukrase.

Jedinstvo vremena pokazuju i zidne profilirane konzole svodova uzidane u zidove samostana, crkve i kapitula. Ukrašene su reljefnim zupcima i »vučjim zubovima«, tipičnim romaničkim motivom.

Najizrazitiji i najslikovitiji ukras dvorišta su vitki osmerostrani stupići, poredani u dva reda sa zajedničkom glavicom i stopom. Uzdižu se na niskom zidiću obrubljenom izbočenim vijencem konkavna profila. Taj vijenac pojačava vitkost i lakoću kompozicije, jednako kao i pilastri, koji izlaze iz zidne plohe. Majstor je raznolikošću motiva tih glavica osobito obogatio dvorište. U svojim osnovnim crtama glavice su uglavnom jednako zamišljene. Ukras im je međusobno povezan i cjelovito komponiran, osobito onima, koje imaju biljne motive, a nekima se lik životinje ili aždaje provlači jedinstveno u oba dijela.

Na njima je različito lišće raznoliko svinuto, spleteno i okupljeno. Oštro i raščlanjeno lišće akanta je najčešće (sl. 38), ali ima i mekanog debelog lišća (sl. 39), listova koji se pretvaraju u vitice (sl. 62), kojima u sredini rastu bobulje kao na veprini (sl. 40), ili koje naliči na volute jonskih glavica (sl. 45). Lišće, osim nekoliko stiliziranih ruža, ima prirodne oblike (sl. 54), iako nije potanko ni realistički obrađeno.

Čovječje glave su izvajane na mnogim glavicama. Negdje ih ima čak i šest, i one su pored lišća najčešći motiv. Imaju oštro rezane oči, bademasta oblika. Crte su im sumarno urezane, obrazi okrugli, obli i debeli, a usne tanke. Neke su plošne, ali nekima su jagodice i obrazi, očne udubine i izbočine čela toliko istaknute, da poprimaju gotovo barokne obline. Ponajviše su slične maskama. Na nekoj glavici su poredane i same, a na nekoj je uz njih lišće (sl. 85). Ženskim licima glave su prekrivene ili uokvirene velom (sl. 88). Muške glave nose sredovječne kape različitih oblika (sl. 84), pa i sa uhobranima, koji postrance vise (sl. 90). Starci imaju kovrčastu i dugu bradu različito stiliziranih pramenova, a mladići stiliziranu kosu rudih uvojaka. Jedno lice ima kabanicu i tonzuru. Mnoga lica su nasmijana, a jedno je otečeno, kao da ga muči zubobolja, na jednoj glavici starac istaknutih ispupčenih jagodica i čela plazi jezik (sl. 95), drugi kesi svoje krive zube, a treći ih stisnute pokazuje u rastvorenim usnicama, dok je četvrtome istaknut njegov loptasti nos, ali ta glavica možda potječe iz doba baroka, vjerojatno iz 1626. godine, kada su u klaustru izvršeni popravci. Mnogi likovi se cere i bulje, kao da hoće uplašiti gledaoca. Očito je

dakle, da je majstor pored smisla za plastiku pokazao i volju prema karikaturi i zabavljanju, ublaživši tako donekle sredovječno zastrašivanje, koje je izražavalo romaničko- gotičko kiparstvo.

Prikazao je on i aždaje ljudskog i životinjskog tijela po sredovječnom običaju. Tu je glava starca kozjih ušiju (sl. 86), krilati zmajevi velikih zuba (sl. 76), ljuskavi sa kovrčastim repom, starac sa rastvorenom knjigom u ogrtaču, čije noge grize zmaj i pas (sl. 82), himera krilatog i repatog, dvonožnog lavljeg tijela, omotana pojasa oko vrata (sl. 79)[677] orolavovi jareće brade, koji stiskaju oštrim pandžama palicu (sl. 77), maštovite zvijeri i strahovita čudovišta poznata više ili manje iz ondašnjeg zapadnoevropskog kiparstva i minijaturnog slikarstva, odatle ih je mogao preuzeti i Mihoje. Međutim aždaje nisu tako česte kao ljudske glave, i u tome se vidi majstorovo udaljivanje od ranijeg sredovječnog sadržaja crkvene ikonografije.

Pored ljudskih glava, žena, koje zbog vela podsjećaju na koludrice, staraca i mladića u tadašnjoj odjeći, kipar je na nekim glavicama isklesao ptice i životinje prirodnih oblika. Na jednoj šest lijepo modeliranih ovnovskih glava griska lišće (sl. 74), na drugj čuče četri mlada psa mekih oblika (sl. 80), na trećoj je poređano šest volovskih čvrsto zaobljenih glava, od kojih dvije oblizuju nozdrve, a međusobno su skladno povezane ušima u jedinstvenu kompoziciju (sl. 83). Na jednoj glavici je pored ljudskih glava i majmun, a na jednoj dvije ovčje glave. Na nekim glavicama su izdjelani orlovi raširenih ponešto spuštenih krila (sl. 72) nalik onima na naslonjačima evanđelja romaničkih propovjedaonica i stalaka. Na jednoj jastreb stiska zeca. To je omiljeli motiv lova poznatog i u sredovječnom Dubrovniku, gdje su se u 13. i 14. stoljeću gojili lovački sokolovi.[678] Taj motiv se inače javlja već u 12. stoljeću na starim hrvatskim crkvama.[679] Na drugoj se glavici orao natkrilio nad dva mlada orlića, što mu se zbiše pod krila (sl. 73). Sred jedne glavice zapadnog krila između orlova je i čovječje poprsje, lice ima sitnu bradicu i tanke brkove te podsjeća na portret.

T. G. Jackson je stoga 1888. g. u »Ateneu Venetu«, pisao da je klaustar »pun maštovitih i neobičnih skulptura koje mu daju originalni izgled i čine ga neobičnim u graditeljstvu«.

Svakako među tim motivima, pored raznolikih biljnih kompozicija, lišća, vitica i bobulja, češće su prikazane ljudske glave različitog izraza i dobi nego li aždaje. Mihoje je kao i Radovan ranije, a Juraj Dalmatinac kasnije pretpostavio ljudski lik maštovitim nakazama i čudovištima jedne nastrane ikonografije, koja je uostalom u njegovo doba već bila na izmaku.

Značajno je da se na jednoj glavici (sl. 71) javljaju poluispunjeni žljebići, a na drugoj posebni rebrasti motiv žljebića sa lišćem (sl. 42),

[677] Uporedi sa likom na reljefu lunete sa kotorske palače obitelji Buča, C. Fisković o. c. (450) 85.

[678] G. Cremošnik o. c. 28, 90; J. Tadić o. c. (594), 182; Jireček o. c. (133), 41.

[679] Na pr. na kamenoj glavici u arheološkoj zbirci u Biogradu n/m.

koji se sreta na nekim spomenicima 16. stoljeća u Dubrovniku.[680] Ne potječu li oni iz kasnijeg vremena i nisu li možda, pri nekom popravku, bili kasnije uneseni?

Gornji dio glavica iznad ukrašenog dijela je profiliran svugdje gotovo na isti način. Osmerostrani stupići su lijepo klesani, a nekima su uglovi uglačani, čineći ih tom dvostrukom obradom površine vitkijima.

Dvostruke stope stupića su kao i glavice u jednom komadu i obuhvataju dno obaju stupova. Oblik im se povodi za stupićima i dijeli u dva osmerostrana oblika. Sredina i uglovi tih stopa su ukrašeni malim romaničkim motivima, iako im je oblik u svojoj izduženosti ipak gotički; tu su različito stilizirani veprinini i akantovi listići, koji su ponajviše slični onima sa glavicama, tri jagodice, polulubenica, pa svinuto lišće, koje sasvim obaviju poneku stopu (sl. 100). Na nekim stopama su čovječje ruke, ljudske glavice u srednjovječnoj kapici sa uhobranima ili one, koje često imaju romanički oblik »izvrnute kruške«.[681] Pored tih motiva na stopama su i geometrijski ukrasi, redovi izmjeničnih zubaca, a na jednoj je i mačja glavica. Majstor je dakle i tu volio raznolikost, zabavljao se i sitnim motivima, kitio svoje radove kao srednjovječni minijaturist svoja slova i inicijale.

Veliki četvrtasti stupovi na uglovima i između heksafora, koji nose teret terase i svodova, imaju tek sitne ukrase u završnim profilima: niz izmjeničnih i vučjih zuba, konzolica ili kotačeva zuba, koji je u 14. stoljeću često tako stiliziran.[682] Na nekima je pak profil glavice jednostavno ukošen.

U svakoj polukružnoj plohi nad heksaforama je okrugli prozor, koji pojačava osvjetljenje okolnih trijemova dvorišta. Oni nad srednjom heksaforom svake strane su veći, dok su dva pobočna manja. Prozori su također iskićeni reljefnim lišćem tipičnog stiliziranog romaničkog oblika u krugovima spletene lozice ili pak nizom akantova lišća. Na nekima je prozračni gotički četverolist umetnut u krug otvora, neki su obaviti polukružnim štapom, a neki svinutim užetom (sl. 110).

Rubovi terase nad njima uokvireni su vijencem reljefne lozice, koja se svija u kolute, u kojima je oštro rezano lišće. Vijenac sjeverne strane (sl. 112) ljepše je i oštrije rezan i oblikovan od onih na istočnoj i zapadnoj strani terase, jer su u prostoru između ruba i lozice redovito postavljeni listovi i ruže. Na vijencu južne strane lozica se uopće ne

[680] Možda je ta glavica kasnije zamijenjena, jer rebrasti motiv sa lišćem se vidi na spomenicima dubrovačke zrele renesanse; na zidnom umivaoniku Stajeva ljetnikovca na Batahovini, Đona Rastića u t. zv. Đonovini u dubrovačkoj Rijeci, pa na ulomku umivaonika u vrtu Mata Jakšića u Lapadu, na prozorima sakristije Gospe od Karmena, na zvoniku sv. Nikole na Prijekome. Javlja se i na mletačkim spomenicima 16. stoljeća, na pr. na jednom sarkofagu u crkvi sv. Stefana.

[681] Uporedi reljef Krista u splitskoj crkvi sv. Duha, C. Fisković. Nekoliko neobjelodanjenih romaničkih skulptura u Splitu, sl. 2, Serta Hoffilleriana, Zagreb 1940. godine.

[682] Uporedi vijenac na sarkofagu bl. Ivana u njegovoj kapeli u trogirskoj katedrali i vijenac jedne splitske romaničke kuće, C. Fisković o. c. (354), sl. 10.

svija niti zaokružuje u kolute, već se valovito pruža, a u njenu zapadnom dijelu javljaju se uz lišće i grozdovi. Nije isključeno, da je baš te dijelove klesao 1433. klesar Ratko Brajković, a spomenuti su u njegovu ugovoru za izradu ogradica terase, koji će se kasnije navesti. Četiri lječa. To su uobičajene lavlje glave, kojima su dlake grive stilizirane poput perja. Nemaju još one kovršavosti ni bujnosti kao na lavovima česmice sred dvorišta iz 15. stoljeća, i za to bi se mogle datirati ranijim stoljećem.

Sl. 24. — Prozor franjevačkog klaustra

Sve su to dakle dijelovi klaustra, koji se uglavnom mogu datirati 14. stoljećem i koji pokazuju prelazne romaničko-gotičke oblike. Iako su se ti dijelovi izrađivali postepeno, ipak uglavnom pokazuju jedinstvo stila i proizvod su iste radionice, u kojoj je klesalo pod Mihojevim vodstvom možda nekoliko majstora različite sposobnosti, kako pokazuje razna vrsnoća glavica, a osobito vijenac na terasi, pa drugojačije oblikovanje glava, od kojih su neke plošne, a neke oble. Po tome se može zaključiti da je klaustar djelo jednog majstora, koji je imao nekoliko pomoćnika, a već smo vidjeli, da se Mihoje udruživao sa drugim kamenarima. Taj zaključak o njegovoj vodećoj ulozi se slaže sa kratkim nadgrobnim natpisom, u kojemu se jasno kaže, da je on podigao klaustar.

Leonardo Firentinac nije stoga mogao unijeti ništa nova ni svoje, jer su veličina i oblik njegovih lukova i svodova već bili predviđeni Mihojevom gradnjom heksafora i pilastara. Začudo njegovi svodovi ne pokazuju izrazite gotičke oblike, iako on bijaše došao u Dubrovnik iz sjeverne Italije, gdje je već u 14. stoljeću taj stil bio razvijen.

Pročelje kapitula, uklopljeno u trijem klaustra na sjevernoj strani, sagrađeno je također u 14. stoljeću, dok njegova unutrašnjost potječe iz 15. stoljeća i ima renesansne oblike i raspored, a gotičko-renesansne ukrase. Tada je taj prostor dobio razdiobom u kapele razvijenu

i u našem graditeljstvu rijetku renesansnu osnovu, a postoje i pismeni ugovori s kraja 15. stoljeća, koji se vjerojatno odnose na gradnju te ponutrice.[683]

Ulazna vrata sa oba pročelna prozora kapitula su dakle iz 14. stoljeća i zidani su očitim romaničko-gotičkim oblicima. Dovratnici tog širokog ulaza obrubljeni su polustupićima, koji završavaju nizom akantova lišća i zubaca. Nadvratnik je svinut kao široki niski luk, ispred njega strši konzola iskićena nizom običnih i izmjeničnih zubaca poput zidnih konzola ostalih svodova. Nad nadvratnikom je slijepi i rasteretni luk, kojemu je vrh prekinut konzolom i svodovima traveja, ali se vidi, da je bio zamišljen u gotičkom prelomu. Sa obje strane vrata je bifora. Oba stupića bifora su obla i drže glavice stiliziranih listova, nad kojima je profilirani abak sa nizom zubaca. Lisnate stope stupića su odijeljene. Doprozornici bifora su profilirani kao i dovratnici portala, a nad prelomljenim gotičkim lukovima su rasteretni poluobli lukovi okruženi izmjeničnim zupcima. Čitava ta kompozicija vrata i prozora je jedinstvena i monumentalna to više što se vidi i debljina zidova, a čini cjelinu sa klaustrom i očituje znakove prelaznog romaničko-gotičkog stila.

Kasnijem vremenu, 15. stoljeću, pripada česmica sa osmerostranim basenom uokvirenim pločama nad jako profiliranom stopom. Sred basena se iznad četiri lavlja poprsja bujne grive uzdiže stupić sastavljen od četiri polustupića, koji nosi glavicu kovrčastih listova, vrh koje je gornji basen, a sred njega uzdignut loši kipić sv. Frana, koji ranjenim rukama rastvara odijelo i pokazuje ranu na prsima. Iz rane i prsiju mu je tekla voda. Kip je u 19. stoljeću skinut i premješten u gornji klaustar, dok je na njegovu mjestu novija kopija. Raspored i ukrašeni dijelovi česmice su gotički.

U petom desetljeću 15. stoljeća dovedena je sa izvora u Šumetu voda u grad, sazidane su dvije javne česme,[684] pa je i franjevci podigoše u svom dvorištu.[685] Da li ju tu ranije bila cisterna, nije poznato, ali je voda, vjerojatno sa općinskog zdenca, koji se spominje ispred samostana Puncijela u 13. stoljeću,[686] pripojena franjevcima već 1361. godine i vlada je tada izabrala tri plemića, da upravljaju izvođenjem tih radova, pa se čini, da se radilo o većem zahvatu.[687] Pred franjevačkom crkvom je sagrađen 1389. godine veliki zdenac.[688] U siječnju 1402. godine obavezao se korčulanski kamenar Ivan Miličević upravniku samostana Lovru Menčetiću i nadstojniku Andriji Goljebiću, da će izdje-

[683] Fisković o. c. (119), 131—132.

[684] Jeremić—J. Tadić o. c. I, 40—42; C. Fisković o. c. (119), 23—28.

[685] A. Dudan pogrešno pripisuje česmicu Onofrijevoj školi i misli, da se na nju odnose neke stavke ugovora sa Onofrijem. Izrada klesarskih ukrasa na velikoj Onofrijevoj česmi je sasma drugačija od lavljih glava franjevačke česmice. La Dalmazia nell' arte italiana I, 198, Milano 1921.

[686] V. Bogišić—K. Jireček o. c. 199.

[687] Libri reformat. III, 146, 234.

[688] R. Jeremić—J. Tadić o. c. I, 37.

Sl. 25. i 26. — Glavice iz franjevačkog samostana (sada u Trstenome)

lati krunu zdenca sa četiri ugla i na njima dva štita Menčetićeva grba i druga dva bez ičijeg znaka,[689] ali se ne zna, na koje je mjesto u samostanu postavljena.

Perivoj i nasadi uz arhitektonske okvire su u toku 14. stoljeća, kada je taj klaustar zidan, bili u Italiji česti,[690] pa su vjerojatno postojali i u Dalmaciji, ali o zelenilu u klaustrima nema dosada podataka iz tog vremena. Prva vijest o tom perivoju sred klaustra zasada je de Diversisova. Učeni upravnik dubrovačke gimnazije u svom poznatom opisu Dubrovnika iz početka 1440. godine ovako ga opisuje: »U donjem klaustru je zdenac i izvor-voda sa prijatnom arhitekturom, koja se tu uzdiže, a u sredini je vrtić, u kojemu raste zelje, lovor i naranče«.[691] To je ujedno jedan od najstarijih podataka naše minijaturne hortikulture iz vremena renesanse, u kojoj se miješaju korisne i ukrasne biljke, zelje, lovor i naranče, koje su dakle u to vrijeme već bile unesene u Dubrovnik.

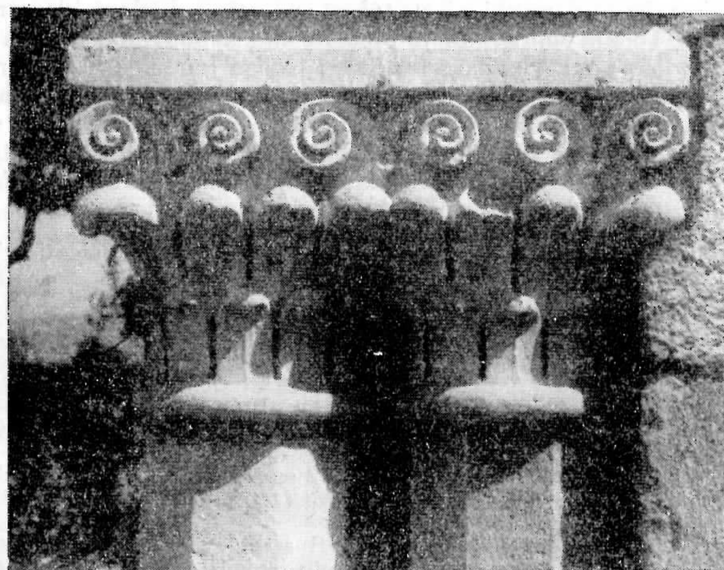
U prvoj polovici 15. stoljeća klaustar je bio oštećen i u srpnju 1426. godine poznati dubrovački graditelji Božidar Bogdanović i Radin Bogetić[692] obavezali su se, da će podignuti četvrti dio klaustra, koji je pao, i to prema ostalim trima dijelovima, koji su bili sačuvani. Čini se, da se tu radilo o svodovima, koji su bili oštećeni, a oni su imali upotrebiti stare dijelove, tako da se danas više ne mogu jasno uočiti njihovi popravci.

Kamena ogradica, koja ograđuje terase, čini se, da nije bila dovršena u 14. stoljeću. Jedan njen dio je ipak postojao već 1433. godine, kada se poznati dubrovački klesar Ratko Brajković[693] obavezao da će je dovršiti, jer se tada spominju neki njeni komadi, koje je on imao upotrebiti i sa novima upotpuniti cjelinu.[694] Pored novih dijelova ogradica od stupića, trebalo je da Ratko izradi i kanale za odvod kišnice sa terasa i dijelove vijenca na rubu, koji nedostajahu. Već je spomenuto, da su to vjerojatno oni dijelovi ukrasnog vijenca uz istočni dio južne terase sa reljefnim grozdovima među lišćem, koji više sjećaju na gotički stil sredine 15. nego li na prelazni stil ranijeg stoljeća. Jacksonovo mišljenje, da je ogradica iz istog vremena kao i arkade, stoga je pogrešno. Veći dio Brajkovićeva rada je srušen i njegova ogradica je sa-

[689] C. Fisković o. c. (119), 62.
[690] L. Dami, Il giardino italiano, 7, Milan 1924.
[691] Ph. de Diversis o. c. 35.
[692] C. Fisković o. c. (119), 38, 85, 87, 114, 115.
[693] Ibid. 31, 61, 100.
[694] To nije jedini primjer ponovne upotrebe starih komada. Često su se i u spomenike novijeg stila umetali dijelovi ranijeg vremena. U crkvama ranog Srednjeg vijeka na pr. u trogirskom Sv. Martinu (Barbari) i u splitskoj Sv. Eufemiji, u kotorskoj stolnoj crkvi vide se antičke glavice uzete iz rimskih ruševina, u dubrovačkom lapidariju su dvije starokršćanske glavice, kojima je polovica pretvorena u baroknu volutu, u gotičkim vratima franjevačkog klaustra splitskih konventualaca umetnuti su polustupići iz 11.—12. stoljeća (C. Fisković, Utjecaj Dioklecijanova mauzoleja na kasnije graditeljstvo, sl. na str. 193, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku LIII, Split 1953), na vratima renesansno-barokne Milesijeve palače u Splitu umetnute su gotičke glavice, a na zadarskim vratima

Sl. 27. — Glavica sa splitskog zvonika, izrađena u 14. stoljeću iz antičkog stupa

Sl. 28. — Glavica sa splitskog zvonika iz 14. stoljeća

čuvana samo na istočnoj i južnoj terasi, ostale dijelove su uspostavili i povezali u cjelinu dubrovački klesari braća Capurso posljednje godine prošlog stoljeća.[695]

Nekoje dvojne romaničke glavice, dospjele su iz franjevačkog samostana u Gučetićev perivoj u Trsteno (sl. 25, 26), a neke u perivoj na Pločama. Skupa sa ulomkom lozice u franjevačkoj zbirci u kapitulu i onim uzidanim u novoj sjevernoj strani samostana svjedoče da je još bilo romaničkog reljefnog ukrasa u ovom sklopu.

Među lukovima ogradice istočne terase, i to u njenu južnom dijelu (sl. 113), reljefne ruže, lišće i pleteni čvor podsjećaju još na romaniku. Možda su to baš oni dijelovi, koje je Brajković našao izrađene 1433. godine. Ti motivi se razlikuju od trougaonih cvijetova kuglica i trodijelnih lukova onog dijela sjeverne strane ogradice, koji se može datirati Brajkovićevim desetljećem. Godina 1626. uklesana na toj ogradici (sl. 114)[696] očituje da je taj njen dio tada klesan, i to po starom uzorku, jer ne pokazuje baroknih tragova, koji bi se inače u to doba morali ušuljati među ove ukrase. Ta godina se slaže i sa arhivskim bilješkama. U knjizi popravaka franjevačkog samostana zabilježeno je naime, da su tri nadstojnika izabrana za popravak samostana od vlade isplatila u veljači 1626. godine klesaru Tomi dva dukata i dvadeset groša za dva para stupića, a korčulanskom klesaru Franu Šaletoviću pet dukata i šesnaest groša za osamnaest glavica i stupića klaustra.[697] Vjerojatno su to bile glavice i stupići ogradice na terasama. Upotpunjavanjem ogradice terasa upotpunjen je i ukras klaustra i njegova je cjelina zaokružena.

Godine 1626. popravljeni su također i ostali dijelovi klaustra. Zidar Martin Tomin popravljao je pločnik nad svodovima, a Vicko Primov postavljao neke glavice i izmijenio trošno kamenje. Nije li možda njegova glavica u istočnom dijelu sa četiri plastične glave orlovskog i loptastog nosa, koje se cere? Njegov rad je bio zamašan, jer su mu isplaćene dvadeset i četiri nadnice, a pored njega radilo je tada u klaustru još nekoliko kamenara. Korčulanin Frano Šuratov donio je u

upotrebljen je antički nadvratnik i t. d. Bio je dakle to vrlo često običaj uvjetovan oskudicom u svim našim primorskim gradovima.

[695] Prema natpisu na novim dijelovima ogradice, koji je objelodanio F. Jurić u svom Vođu po franjevačkom samostanu u Dubrovniku, 55, Dubrovnik 1921.

[696] Gelcich je pogrešno prepisao tu godinu kao 1629. O. c. (107), 22.

[697] Adi 18 frevaro 1626. A Tomaso scarpelino ducati dua vinti sono per para dua di colonete d. 2. 20. A Francesco Scialetich di Curcola d. cinque g. sedeci sono per capiteli e colonete di scarpelo pezze 18 servirono per claustro d. 5. 16 A' Nicola Marinov et fachini d. uno per portatura di sudetto scarpelo da pescaria nel convento d. 1.

1. augusta 1626. A Martino di Tomaso e muratori ducati dicio, grossi trenta per griornate cinquanta a grossi 15 con li loro garzon per . . . lastricare il, resto sopra i volti di clausto ducati 18. 30.

A Vicenzo di Primo muratore ducati sette grosetti otto per giornate vintiquatro a grosetti dodeci, per haver posto in loco i capiteli e mutar molte pietre guaste nel claustro val d. 7. 8.

Libro per ristorare il monasterio di S. Francesco di Ragusa 1626. Fabriche 69. Državni arhiv u Dubrovniku.

Sl. 29. — Glavica iz Biskupije kraj Knina

travnju klesani kamen, Gružanin Pavao Kurentov popravljao je u svibnju svodove, a Šimun Gružanin popločavao terase. Na popravku samostana radio je Toma Jozipov, pa je rad potrajao sve do listopada 1627., kad je klesar Vlaho Antunov klesao neke konzole.[698]

Nažalost u doba baroka podignuto je zapadno, a 1896. godine sjeverno krilo samostana, koja okružuju klaustar. Tim je postignut neprijatni dojam uskoće i zbijenosti, koji taj prostor, uokviren ranije nižim zgradama, nije imao, pa je vjerojatno izgledao širi i usklađeniji. Sklad ranijih omjera može se još primijetiti, ako se promatra odnos istočnog i niskog neuzdignutog samostanskog krila i klaustra.

Pa ipak klaustar je svojim mirnim ritmom vitkih heksafora sačuvao dojam sredovječne sabranosti i mirnoće. Njegovi uski i jednaki otvori, jednolični niz i nastavljanje lukova, pa gusto ponavljanje dvojnih vitkih stupova stvara skladni ritam, koji ne prekida ni nagomilana kićenost ni nametljivost istaknutih arhitektonskih dijelova. Nije stoga čudno, da mu se Milanac Kazola divio i u doba zrele renesanse, koje nije shvaćalo romaniku,[699] i da je arhitekt Jackson napisao, da je to

[698] Ibid. Kurentov grob je u potrijemku sv. Mihajla u Lapadu. Na ploči su klesarski alati i natpis

PAVLO · Di · SIMONE M(VRA)
(T)ORE · CHVROVTOV · 16 . .
(C)ON · SVI · EREDI

[699] J. Tadić o. c. 594, 195. Kazolin opis Dubrovnika objelodanjen je u kalendaru Epidauritano 1908. g. str. 58. Dubrovnik 1907.

»najjedinstvenija građevina, koju je ikada vidio«, a Maks Dvořák da ga je ubrojio među najljepša umjetnička djela našeg primorja[700] Bez osobitih efekata konstruktivnost je ovdje ukladena sa sitnim ukrasom, a taj nije preraskošan ni nametljiv, iako je u svojoj raznolikosti bogat. Mirni sklad i suzdržljivost, red i odmjerenost, protkani živahnim i raznolikim potankostima odlika su Mihojeva djela. Tim on otkriva, da je shvatio i da se uživio u ljepotu romaničkog stila, proževši ga vitkoćom gotike. U tom diskretnom spajanju dvaju stilova on je uspio. A budući da je to usklađivanje stilova bitna odlika čitave naše primorske umjetnosti, upravo po tome je on potpuno naš, čovjek svog kraja i naših mogućnosti.

Za svoju sredinu, gdje je gotika tek prodrla, on je napredan, ali u općem razvoju evropske umjetnosti vremenski je zaostao. Gotika je već tada bila doživljela svoj puni izraz u kiparstvu i u graditeljstvu, a on ju je tek prihvaćao. U tome se vidi utjecaj njegova užeg zavičaja, bokeljskog i zetskog primorja, gdje gotika ne bijaše jače prodrla ni u vrijeme poslije Mihoja. On se odveć kasno pridržava još osnovnih građevinskih načela romanike, nastavlja njene ikonografske motive i ne unosi nove. Bogatstvo svoje mašte iskaljuje u raznolikosti glavice, a osjećaj sklada u građevinskoj zamisli klaustra, nastavljajući utrte puteve i ponovljene propise stila. Skučen je još romanikom, ali ponegdje, osobito u biljnom ukrasu i u vitkosti stopa i stupića, on prilazi gotici, koja ga osvježuje, oduzimajući mu zamornost, u koju je bila zapala romanika.[701]

Sve to odaje, da je Mihoje odgojen u provincijskoj sredini, gdje se gotika počela javljati tek u 13. stoljeću i gdje čežnja za novim nije toliko bila cijenjena koliko usavršavanje iskušanih postignuća ranijeg stila.

[700] O. c. 183.

[701] Romanika doduše traje kod nas još i u 14. stoljeću. Najbolji dokazi su za to romanički stilizirani tipovi životinja, aždaja i ljudskih likova na katovima splitskog zvonika. Inače se u 14. stoljeću romanika miješa sa gotikom, ali već sredinom ili drugoj u polovici 13. stoljeća kod nas postoje velika gotička ostvarenja. Tako na primjer 1282. godine posvećena je velika franjevačka crkva u Zadru sa vitkim gotičkim prozorima u pročelju i na pobočnim zidovima. Karaman smatra, da je u 14. stoljeću sazidano i pročelje benediktinske crkve sv. Ivana u Trogiru u romaničkom stilu podržavanje romaničkih tradicija, koje vrše benediktinci (Benediktinci i srednjovjekovna umjetnost Dalmacije, Časopis »Život s crkvom« V, br. 4—5, str. 162, Split 1940). Međutim je moguće, da su benediktinci kod proširenja te crkve u 14. stoljeću uspostavili staro romaničko pročelje, stoga je, možda, samo njegovo kamenje označeno klesarskim znakovima baš zato, da se opet može ugraditi. Sličan je slučaj, vjerojatno, i kod apsida stare korčulanske stolne crkve, koje su mogle biti rastavljene i opet uzidane u novu crkvu, zbog čega i imaju slične klesarske znakove, da se majstori pri obnovi istih oblika snađu. Zbog toga su ti dijelovi ponovno dobro povezani. Obratni je slučaj na pročelju zadarske sv. Stošije, gdje su upotrebljeni pri produljenju crkve u 14. stoljeću stariji romanički dijelovi. Tu se naime vidi mnogo manjih nepravilnosti. Možda su baš te nastale pri ponovnom uzdizanju pročelja, jer majstori ne bijahu označili pojedini kamen. Treba upozoriti da je zvonik benediktinske crkve u Trogiru, za koji Karaman drži da je bio dovršen gotički baš kad su franjevci, koji su širili taj stil, držali tu crkvu, bio predviđen ranije na istom mjestu.

Sl. 30. — Glavica u splitskom Arheološkom Muzeju

Vrsnoća njegovih skulptura ima ukrasno značenje, usklađena je sa građevinskim oblicima i čvrsto ukomponirana u njihovu cjelinu. On pokazuje smisao za oblinu plastike i za izraz lica, ali su njegovi radovi klesani površno i u glavnim crtama. Lica, kosa, nabori odjeće, lišće i cvijeće nisu potanko ni fino obrađeni kao u Radovana. Oblici su mu često glomazni i teški, ali strogi raspored heksafora nije ni dopuštao potanko cizeliranje, jer bi ono bilo na štetu građevinske čvrstoće. U tom podređivanju plastičnog ukrasa redu cjeline, u glavicama, koje su sljubljene sa stupićima i usklađene sa lukovima, vidi se njegov smisao za sklad plastike i arhitekture, koju Radovanovi sljedbenici u tom istom stoljeću nisu dovoljno osjetili i odveć potanko obrađivali sitni klesarski ukras.[702]

[702] Na pr. dvije velike glavice pod dovršenim arkadama samostana benediktinki i tri glavice u vrtu tih koludrica u Trogiru, glavice pod svodovima predvorja trogirske stolne crkve.

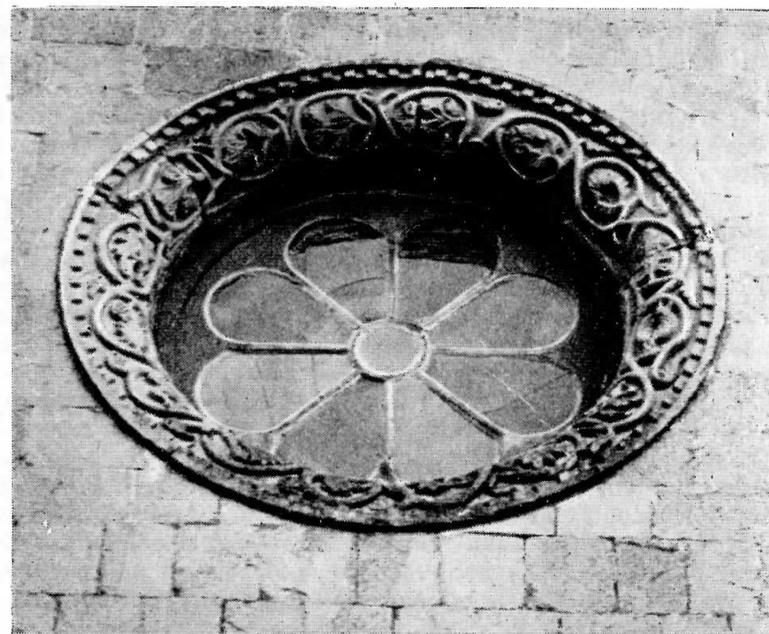
O Mihojevu odgoju ili radu izvan Dubrovnika zasada se ništa ne zna. Nažalost dubrovačko romaničko kiparstvo se sačuvalo tek u ulomcima, pa je teško utvrditi, da li je majstor bio jače povezan uz svoju sredinu, u kojoj je taj stil, prema De Diversisovu opisu stolne crkve i ovdje iznesenim arhivskim podacima, pa sačuvanim ulomcima, bio razvijen. Vasić je prvi povezao Mihojevu umjetnost sa kiparstvom južne Italije i srpske škole. Te veze su u to vrijeme postojale, a utjecaj južnoitalijanskog kiparstva na našu romaniku davno je utvrđen, pa se doista u tom okviru može promatrati i Mihojev razvoj. Vasić je,[703] a s tim se složio i Karaman,[704] uporedio dubrovačke heksafore sa onim nad bočnim brodom stolne crkve južnoitalskog grada Bitonta.

Međutim, iako se ne može isključiti južnoitalski utjecaj na barsko-dubrovačkog kipara, jer su mjesta njegova rođenja i rada bila povezana sa Apulijom, ipak neke izrazite sličnosti tu nema. Stupići na stolnoj crkvi u Bitontu nisu dvostruki kao u Dubrovniku nego jednostruki, nad njima je uska glavica, a nad njom uska i visoka imposta sa životinjama, maštovitim aždajama, ponajviše plošnim cvjetnim motivima, koja se po svom geometrijski ukočenom i rezanom obliku, a osobito po biljnim ukrasima razlikuje od nižih Mihojevih glavica.[705] Vremenski su pak oba spomenika međusobno udaljena nešto više od jednog stoljeća. Zbog svega toga uporedba, koja bi očitovala međusobnu ovisnost između Mihojevih glavica i imposta na lođeti stolne crkve u Bitontu, nije potpuno uvjerljiva i tu se ne može govoriti o neposrednom utjecaju.

Jednako tako nema izrazite sličnosti između ukrasne plastike raške škole, rađova fra Vita Kotoranina na Dečanima i Mihajlovih u Dubrovniku, iako je po neki motiv sličan. Međutim ponavljanje motiva je tako tipično za romaniku, da njihova sličnost ne može otkrivati neposredna povezivanja dvaju majstora. Stoga se i nekoje Mihojeve lisnate glavice, koje po svojoj kompoziciji naliče na neke romaničke glavice u Dubrovniku, u Kotoru,[706] u Splitu (sl. 27, 28, 30) i u Biskupiji kraj Knina (sl. 29), ne mogu unijeti u uži krug dodira i utjecaja ovog majstora, pogotovu zbog toga, što znamo, kako smo veliki broj kamenara imali u doba romaničkog stila.

Ipak djelo barskog kipara više podsjeća na rašku romaničku skulpturu, nego li na plastiku tog ili ranogotičkog stila 14. stoljeća u Trogiru, u Zadru, u Splitu[707] ili pak u Mlecima, sa kojima Mihojeva umjetnost

[703] O. c. 248.
[704] O. c. (675, Pregled . . .), 35.
[705] C. Ricci, Romanische Baukunst in Italien, 215—218, Stuttgart 1925.
[706] J. Stojanović - Maksimović o. c. 111, sl. 15.
[707] Franjevački klaustar na obali u Splitu, sagrađen također u toku 14. stoljeća, ima potpuno drugačije lišće kugličasta završetka na glavicama. Takvo lišće se sreta na prvom katu zvonika i na sarkofagu bl. Ivana u trogirskoj stolnoj crkvi, pa na vratima splitskih i trogirskih palača, na vratima gotičke benediktinske crkve u Čokovcu na otoku Pašmanu (v. sl. C. M. Iveković, o. c. t. 45/1, 50/1, 53/1, 59/4, 172, 227).

Sl. 31. — Prozor na pročelju dominikanske lopudske crkve

nema nikakve veze. Stoga se klaustar ne može niti ubrojiti u one spomenike, u kojima se mjesne dalmatinske oznake miješaju sa mletačkima, kako je to smatrao Maks Dvořák.[708] Veze između mletačke i dalmatinske romanike nisu jake. U Dalmaciji se sačuvalo mnogo ostataka romaničkih kuća kakvih u Mlecima nema, a naše romaničko kiparstvo ne zaostaje za mletačkim, u kojemu također ima zakašnjenja. Romanički zvonik sv. Pavla sa izrazitim lezenama i skulpturama tog stila sagrađen je u Mlecima tek krajem 1362. godine.

Ta sličnost sa zetskom i raškom školom pokazuje se osobito u lozici svinutoj u kolute ispunjene stiliziranim lišćem suhog akanta, koja rubi dva okrugla prozora nad heksaforama i urezana je na većem dijelu vijenca terasa. Slična lozica se svija na trifori zadužbine u Studenici,[709] na zapadnim i sjevernim vratima, na zapadnom i na istočnom trodijelnom prozoru dečanske[710] a ukrasuje i trodijelni prozor sred apside kotorske stolne crkve.[711] Ulomci sa takvom lozicom nađeni su

[708] Die Kunst des Mittelalters und der Neuzeit an der Österreichischen Küste der Adria, Dalmatien und das österreichische Küstenland, 183, Wien 1911.
[709] A. Deroko o. c. sl. 82, 83.
[710] V. Petković, Đ. Bošković o. c., t. XXVIII, XXIX, XXXIV, XXXVIII i XLV.
[711] I. Stjepčević, Katedrala sv. Tripuna u Kotoru, t. VI/1, Split 1938.

i u Ulcinju.[712] Poređani, suhi akantovi listovi na okruglim prozorima klaustra također su slični lišću sa luka dečanskih vrata,[713] te na ulomke arhivolta nađenih u Baru i u Ulcinju.[713a]

Sve to svjedoči, da Mihoje pripada krugu romaničkih majstora dubrovačke i zetske primorske škole, koje su imale dodira sa raškim kiparstvom, pače su morale djelovati na njegov razvoj jer su umjetnički stilovi prodirali iz Dubrovačkog, zetskog i dukljanskog primorja u unutrašnjost Srbije.

U Dalmaciji, na Buvinovim vratnicama, na pobočnim vratima splitske stolne crkve, na kamenom okviru vrata zadarske stolne crkve i na Radovanovu portalu postoje reljefne lozice svinute u kolute, ali stilizacija njihova lišća je prirodnija i drukčija od ove Mihojeve u Dubrovniku..

U smještaju klaustra i njegovu obliku Mihoje se poveo za ranijim uzorima, koji su bili začeti već u petom stoljeću u samostanima Sirije, a ponovljeni u bezbrojnim samostanima Evrope, građeni ponajviše u četvornom obliku i smješteni između crkve i samostana, tako da se kroz njih ulazilo u sakristiju, u kapitul, u refektorij i u ostale samostanske prostorije. Takav smještaj mu je dakle nalagala opća redovnička praksa. U osnovnom rasporedu Mihoje se pak ugledao na stare romaničke klaustre 12. stoljeća u Italiji i u Francuskoj. Najstariji talijanski samostanski klaustri bili su jednostavni, ali su na početku 12. stoljeća počeli dobijati raskošniji izgled, arkade dvostrukih stupića sa figurativnim glavicama, vijencima i ostalim ukrasima, i to djelomično pod utjecajem francuskih klaustara. U Španiji, a i u Francuskoj poznati klaustri sv. Bertranda u Commingesu, katedrale u Elne kraj Perpignana, pa Saint Trophina i Saint Liziere s kraja 12. stoljeća imaju već dvostruke stupiće sa figurativnim glavicama, a neki su od tih, onaj katedrale u Elne i Saint Trophina, utjecali na razvoj klaustara u Italiji, koji su osobito u Apuliji, u Siciliji, a i u Rimu na početku 13. stoljeća bili bogato ukrašeni. U osnovnom arhitektonskom rasporedu dubrovački klaustar ponajviše je sličan onome sv. Ivana Lateranskog u Rimu sa dvostrukim stupićima pentafora iz početka 13. stoljeća.

Međutim većina francuskih i talijanskih klaustara romaničko-gotičkog stila nemaju terasa nad trijemovima niti velikih prozora nad nizovima stupića kao u Dubrovniku. Slični motiv otvora vidi se u romaničko-gotičkom klaustru stolne crkve španjolskog grada Taragonne i gotičkom klaustru francuskog cistercitskog samostana u Fontfroide iz 13. stoljeća,[714] u romaničko-gotičkom klaustru opatije u Fossanovi s kraja tog stoljeća, a zatim u malom gotičko-renesansnom dvorištu Madone della Quercia u Viterbu. Mihoje dakle unosi u svoj klaustar

[712] J. Stojanović—Maksimović, O srednjovjekovnoj skulpturi na Crnogorskom primorju, Istoriski Glasnik 3—4, sl. 7—8, Beograd 1951; A Deroko o. c. 15.
[713] V. Petković—Đ. Bošković sl. 37.
[713]a Smješteni u lapidarijima Bara i Ulcinja. Đ. Bošković o. c. (163a) sl. 18.
[714] Catalan Art from the Ninth to the finfteenth centuries, T. XLVIII/87, London - Toronto 1937. M. Aubert, L' architecture cistercienne en France II, 307. Vanoest 1947.

ipak jednu rjeđu varijantu: osvjetljuje širokim okruglim prozorima trijemove. To osvjetljenje provodi iz visine, tako da su zasjenjeni prostori trijemova prijatno i mirno osvijetljeni. Red tih prozora stvara ujedno vertikalni naglasak, koji prekida vodoravni ritam arkadica i daje tom našem najstarijem klaustru velebniji izgled. Bez tih otvora zidne plohe nad krhkim heksaforama bile bi odveć glomazne i teške. Ti otvori su uostalom začetci prozračnih kružišta nad gotičkim triforama i kvadriforama kasnijih klaustara, pa i onih u dubrovačkom domenikanskom samostanu. Terase pak koje je Mihoje zamislio nad svodovljem klaustra, opetovat će se sve do zrele renenanse nad dalmatinskim klaustrima, do renesansnog domenikanskog samostana u Gružu i franjevačkog u Zadru, pa će i postati tipične za dalmatinske klaustre. Od toga će se odvojiti dva splitska franjevačka klaustra, koja su pokrivena krovom kao i mnogi romanički i gotički klaustri u Italiji. Izravan utjecaj Mihojevih okulusa, pokazuje okrugli prozor domenikanske crkve na Lopudu (sl. 31), koji otkriva kako su dubrovački klesari sezali i krajem 15. st., dakle kad je već renesansa bila zahvatila Dalmaciju, za Mihojevim uzorcima!

Kasnije, u doba renesanse, upotrebili su dubrovački graditelji taj način osvjetljivanja dvorišnih trijemova na okruglim oknima na tvrđavi Lovrijencu.[715] Ali učinak u tom tvrđavnom sklopu nije onako lijep kao u starom klaustru, gdje se raslinje malog vrta, cvijeće, naranče i paome uskladiše sa građevnim ukrasima u skladnu cjelinu, kojoj je bitna oznaka pravilni odnos i tačni omjer prema čovjeku, odlika koja daje ne samo ovom nego i većini dalmatinskih spomenika i urbanističkih sredina pravu vrijednost.

[715] Romanički stil svojom jednostavnošću i čvrstoćom zidanja ponavlja se nekim svojim motivima mnogo kasnije od svog razdoblja u Dalmaciji, pa su vjerojatno i Mihojevi motivi ponešto djelovali na kasnije dubrovačke majstore. Tako na primjer njegove spužnice na glavicama mogle su utjecati na sličan motiv glavice u apsidi dominikanske crkve, njegov zmaj sa šišmiševim krilima spojenim s pandžama na sličan motiv u gotičkim prozorima 15. stoljeća, te na ulomku-spoliji u Smokvinoj ulici i na gotičkim vratima kuće u Ulici od Buže. Sam pak način romaničkog stiliziranja lišća produljio se i na spomenicima prve polovice 15. stoljeća. vidi se na maskeronima velike Onofrijeve česme; dvostruki stupovi gornjih dvorišnih arkada Kneževa dvora podsjećaju na stupiće Mihojevih heksafora, jednako kao što su i njihove glavice sa debelim ili veprinim lišćem sa bubuljom slične ponešto Mihojevim, dok su karikirani likovi, glave i orlovi na profinjenim glavicama zrele renesanse u perivoju Pucić—Nerunova ljetnikovca uz park Gradac, na stubištima lapadskog lietnikovca Petra Sorkočevića i Stajina ljetnikovca na Batahovini daleki odsjevi sredovječnih Mihojevih glava.

Romanički bestiarij zalutao u renesansu vidi se na velikoj reljefnoj kruni bunara, koja je jesenas prenesena iz Čingrijina perivoja na Boninovu sred dvorišta nekadašnjeg samostana sv. Klare. Podno renesansnih anđela koji drže grb okićen cvijetnim vijencem i ugaonih gotičkih listova prikazani su orolav, lavovi, medvjed, krilati zmaj koji je dohvatio labuda, orao koji je zgrabio janjca, te motivi Radovanovih vratiju, psi koji gone jelena i faun koji lomi granje, pa, začudo, vrlo rijetki basilisk, sličan onima u Dečanima i na Studenici. Ipak zdenac potiče iz kraja 15. ili prve polovice 16. stoljeća, kada je romanički bestiarij davno bio zaboravljen.

Satir i medvjedi prikazani su u lozici i na gotičkom luku glavnih vrata Dvora iz 15. st.

RÉSUMÉ

LES PREMIERS ARCHITECTES CONNUS DE DUBROVNIK

Une des époques les plus marquantes de l'histoire de Dubrovnik est celle du XIVe siècle. C'est alors que se forme l'indépendance de Dubrovnik, le territoire du petit État s'aggrandit, la ville elle-même s'embellit et se ceint de remparts, le trafic se développe, le commerce et l'artisanat prospèrent.

Par suite du dépérissement de l'influence byzantine dans l'Italie méridionale, Dubrovnik doit se soumettre aux Normands. Quand le pouvoir de ceux-ci s'affaiblit à son tour, la petite République reconnaît la souveraineté de Venise. Pendant plus d'un siècle, les Vénitiens régnèrent sur Dubrovnik, mais les dirigeants de la ville, pendant tout ce temps, ne cessent jamais de travailler à la restriction du pouvoir du représentant vénitien au profit de leur propre indépendance. C'est pour cela que déjà dans la première moitié du XIIIe siècle un conflit s'engagea entre eux et le recteur vénitien causé par les tentatives de la République de St. Marc pour limiter le trafic maritime de Dubrovnik.

A cette époque, les patriciens se transforment peu à peu en grands propriétaires et grands commerçants, ce qui accroît de plus en plus leur désir d'indépendance politique. Devenus membres du conseil de patriciens, ils font les lois, publient des ordonances élargissant par là leurs statuts, régularisent leurs relations avec les voisins auxquels quelquefois font la guerre et, enfin, en 1358, s'affranchissent du pouvoir vénitien.

Au XIIIe et surtout au XIVe siècles, Dubrovnik est déjà une opulente ville commerçante. Ses navires sillonnent la Méditerranée et la Mer Noire tandis que les marchands trafiquent à travers toute la région ouest de la péninsule balcanique. Grâce à sa position favorable, au confluent de l'Orient et de l'Occident, Dubrovnik prend déjà le rôle de médiateur dans l'échange des produits des petits États d'outre-mer et les produits animaux et minéraux des pay balcaniques.

Au XIVe siècle la paix règne sur ses frontières ce qui favorise l'aménagement de la ville qui, en général, à cette époque, acquiert sa forme définitive.

C'est alors que se développent à Dubrovnik des métiers d'art. Un groupe considérable d'orfèvres, pour la plupart de sang slave, façonne des parures et des ustensiles de culte en or et en argent qui leur parviennent des mines serbes ou bosniaques. Leurs oeuvres faisant partie des trésors des églises excitent l'admiration d'Ogier VIII, fils d'Ogier VII et d'Isabelle de Chatillon, seigneur d'Anglure lorsqu'il visitait, vers la fin du XIVe siècle, Dubrovnik dont il a loué les fortifications.

Au XIVe siècle se développent aussi à Dubrovnik la sculpture sur bois et l'ébénisterie, surtout en ce qui concerne le façonnage de meubles, et la peinture qui formera, au cours du XVe siècle, sa propre école, connue sous le nom d'école de peinture de Dubrovnik.

Parmi tous les artistes et les artisans, les architectes et les tailleurs de pierre ont acquis la plus grande importance grâce aux ordonnances du Gouvernement enjoignant, par crainte de l'incendie, la démolition des maisons en bois et la construction des habitations en pierre. Celle-ci, pour la plupart, provenait des carrières de l'île voisine de Korčula quoique la région de Dubrovnik abondât elle aussi, en bonnes pierres à bâtir.

Tout cela a favorablement influencé l'essor de l'architecture à Dubrovnik. D'après les plus anciens documents des Archives d'État de Dubrovnik, cités dans le texte, on peut établir qu'à Dubrovnik, vers la fin du XIIIe et dans la première moitié du XIVe siècles, période étudiée dans cet ouvrage, existait un groupe considérable d'architectes et de tailleurs de pierre indigènes ayant presque tous, comme d'ailleurs la plupart des habitants de Dubrovnik, des noms slaves. Il serait superflu de citer ici par nom tous ces artistes dont l'activité est amplement exposée au cours de cette étude.

Les tailleurs de pierre possédaient des ateliers où, sous leur surveillance, travaillaient des apprentis originaires des environs de Dubrovnik, des régions voisines de Zahumlje et de Zeta ainsi que des localités dalmates. L'essor architectural de Dubrovnik attirait dans la ville des maîtres de tout le littoral adriatique notamment ceux des villes de Rab, de Zadar, de Šibenik, de Bar, de Kotor et même de Pula en Istrie.

Les étrangers y venaient aussi. Il suffit de citer le nom du Vénitien Nicolas Corvo, un des »protomagisters« de la cathédrale romane. Son testament, fait à Dubrovnik, mentionne que son père, Jean Corvo, fut probablement vers la fin du XIIIe siècle, un des maîtres-maçons (»Protomagisters«) de la basilique de St. Marc à Venise nous révélant ainsi le premier nom connu des architectes de cette fameuse église.

A Dubrovnik travaillait aussi, vers la fin du XIVe siècle, l'architecte Iohannes Stephani de Pistoia dont un document des Archives de Dubrovnik nous dit qu'il a séjourné aussi à Zadar et qu'il a construit, vers 1393, le choeur de la cathédrale d'Ancone.

Tous ces architectes, indigènes et quelques-uns parmi les étrangers, travaillent à la construction des monumentales églises romanes qu'on commence alors à bâtir ou qu'on achève: la cathédrale Ste Marie Majeure, l'église St. Blaise, protecteur de la République, toutes les deux avec une coupole et richement ornées de statues, le baptistère, démoli malheureusement par l'ordre des autorités autrichiennes, et très intéressant au point de vue architectural par sa forme octogonale rappelant le baptistère de l'ancienne Salone de l'époque du christianisme primitif, le baptistère préroman de Zadar et ceux de pur style roman de Crémone, de Parme et de Florence, avec la seule différence que le baptistère de Dubrovnik était conçu comme clocher, mais ne fut jamais achevé comme tel. S'il l'avait été, il aurait eu la rare forme octogonale, plus belle que celle du clocher de la ville de Monte San Angelo en Apulie.

Les maîtres autochtones travaillaient aussi à l'ensemble monumental des églises, dominicaine et franciscaine, dans la ville, à l'église et au couvent bénédictins de Lokrum et de l'île de Šipan, à l'église franciscaine de la ville médiévale de Ston et à plusieurs autres petites églises. Ils construisaient les remparts et les fortifications de Dubrovnik et de Ston. Leur activité se manifestait surtout dans les travaux architecturaux profanes et privés. Ils ont bâti beacoup de palais et de maisons d'habitation ayant des biforiums ou des triforiums aux étages, des portails romans ou gothiques et plusieurs portes de magazin au rez-de-chaussée ou bien des balcons et des cours, avec des intérieurs très bien aménagés, garnis de placards muraux en pierre et de lavabos.

Les plus anciens documents des Archives de Dubrovnik, pour la plupart des contrats avec des entrepreneurs ou architectes, ne nous révèlent pas seulement la grande activité de ces derniers dans la première moitié du XIVe siècle, mais aussi l'aspect architectural de la ville, de ses forts, remparts, églises et palais et le plan d'urbanisme lui-même, très ingénieusement conçu, prévoyant des sanctions légales pour assurer sa stricte exécution.

Malheureusement, la plupart des édifices romano-gothique du XIVe siècle à Dubrovnik ont été remaniés à l'époque de grande prospérité, au XVe au XVIe siècles, ou endommagés ou enfin détruits dans le grand tremblement de terre de 1667, comme la cathédrale et l'église St. Blaise à laquelle ont travaillé trois »protomagisters« indigènes: Angelus Laurencii de Zadar, Butko et Mihoje Petrović. Il n'est resté de tout cela que des fragments d'architecture et de sculpture, très insignifiants, comparés à l'abondance des documents d'archives s'y rapportant: contrats d'apprentissage, ordonnances et contrats pour la construction des églises, édifices publics et remparts, des palais et des maisons privées et surtout pour la sculpture du riche décor architectural: portails, biforiums, triforiums et quadriforiums.

D'après le grand nombre d'architectes et de tailleurs de pierre qu'on rencontre, vers la fin du XIIIe et dans la première moitié du XIVe siècles dans les documents de la chancellerie d'État et du Notariat de Dubrovnik, classés et systématisés à cette époque, il est permis de conclure à l'existence à Dubrovnik, déjà aux siècles antérieurs, d'une école de sculpture. Probablement il y eut alors, dans la ville, plusieurs maîtres dont les noms ne nous sont pas connus parce que les documents de chancellerie, de Notariat et les autres datant de cette époque sont rares et le contenu en est bref. Cette hypothèse est confirmée par l'existence de nombreux et beaux fragments d'architecture préromane du IXe au XIIe siècles, et d'entrelacs sculptés rappelant ceux des églises de l'antique Croatie qu'on trouve dans le reste de la Dalmatie.

Parallèlement donc à l'existence des premiers documents systematiquement ordonnés et classés, apparaissent les premiers groupes de maîtres, d'où l'on pourrait conclure, eu égard à l'existence des nombreux monuments d'architecture et de sculpture datant du IXe au XIIe siècles, à la continuité, dans la région de Dubrovnik, d'une création artistique depuis l'antiquité jusqu'au XVIIIe siècle, l'époque où l'activité des maîtres autochtones commence à décliner par suite du dépérissement général de la prospérité économique.

Des documents étudiés et publiés ici, ainsi que de ceux publiés par l'auteur dans ses différents ouvrages, il résulte qu'à Dubrovnik, de même que dans les autres communautés médiévales dalmates, l'architecture et la sculpture étaient en majeure partie produits des ateliers locaux. Cela vaut aussi pour la peinture, l'orfèvrerie et l'ébénisterie qui ne sont qu'effleurées dans cette étude.

Malgré une si grande activité, développée, au cours du XIVe siècle sur le territoire de la République, les maîtres de Dubrovnik s'en allaient souvent dans les pays et les villes voisins. Les contrats conclus entre maîtres et apprentis stipulent souvent l'obligation pour ces derniers d'accompagner l'architecte se rendant pour travailler hors des frontières de l' État.

Déjà dans la seconde moitié du XIIIe siècle, Simon de Dubrovnik sculpte le portail monumental de St. André à Barletta s'écartant, dans une certaine mesure, des procédés artistiques alors en vigueur dans le sud de l'Italie. Dans la première moité du XIVe siècle, les maîtres de Dubrovnik se rendent si souvent en Bosnie, en Zahumlje et en Serbie, où ils bâtissent des églises, construisent des fortifications, que le gouvernement de la République désirant les tenir rassemblés dans la ville qui avait grand besoin d'eux s'est en forcé de leur interdire de s'expatrier. Seul un decret spécial émanant du recteur pouvait les autoriser à répondre favorablement aux invitations des princes et des rois desdites régions où ils introduisaient alors les styles roman et gothique et créaient la liaison entre l'art de l'école de Raša et celui du littoral adriatique.

Les architectes et les maîtres-maçons de Dubrovnik se rendaient aussi dans les villes dalmates: à Zadar, à Split, à Kotor et même à Ulcinj, à la cour de Balšić, seigneur de Zeta, et plus tard, au XVe siècle en Albanie où ils construisent, pour le compte de Scenderbeg, des fortifications contre les Turcs. Travaillant dans plusieurs villes de notre littoral, ils y introduisent les mêmes procédés de style, les mêmes motifs d'art, surtout dans l'architecture profane. Cette communauté de l'art de Dubrovnik et de celui des autres villes dalmates ne cesse pas de se développer plus tard, au cours du XVe et du XVIe siècles.

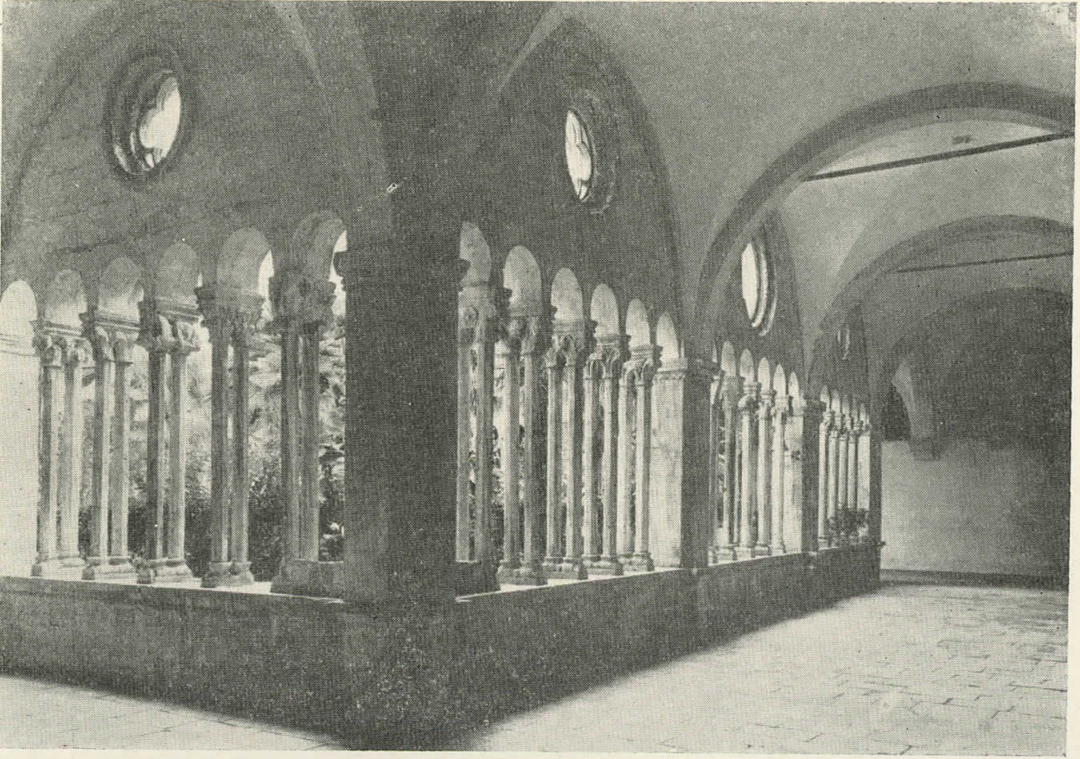
De tout les travaux des architectes de Dubrovnik du XIVe siècle le mieux se sont conservé l'église franciscaine romano-gotique de Ston, les parties de l'église bénédictine de Lokrum et l'église dominicaine de Dubrovnik avec sa vaste abside. Il y faut ajouter aussi le cloître monumental dans le couvent des Franciscains à Dubrovnik, bâti dans la première moitié du XIVe siècle par Mihoje Brajkov de Bar, comme il résulte de l'épitaphe gravée sur la tombe de l'artiste dans le même cloître.

Des documents d'archives nous révèlent maintenant le nom exact de l'artiste qui est: Michoe petrarius filius Brajchi de Antibaro. On voit bien qu'il n'était pas Albanais, comme croyaient Jackson et Gelcich ni Roman comme écrivait Tamaro, mais Slave comme la plupart des architectes et des maîtres-maçons venus de Bar au XIVe siècle pour exercer et perfectionner leur métier à Dubrovnik, où ils jouissaient d'une tranquillité, souvent rare dans leur pays d'origine. Mihoje s'est fixé avec sa famille à Dubrovnik où il possédait une propriété. Il y sculptait des triforiums ajourés et autre décor architectonique pour les palais des patriciens jusques en 1348 lorsqu'il mourut, probablement dans la grande peste qui, cette année, ravageait l'Europe et Dubrovnik aussi.

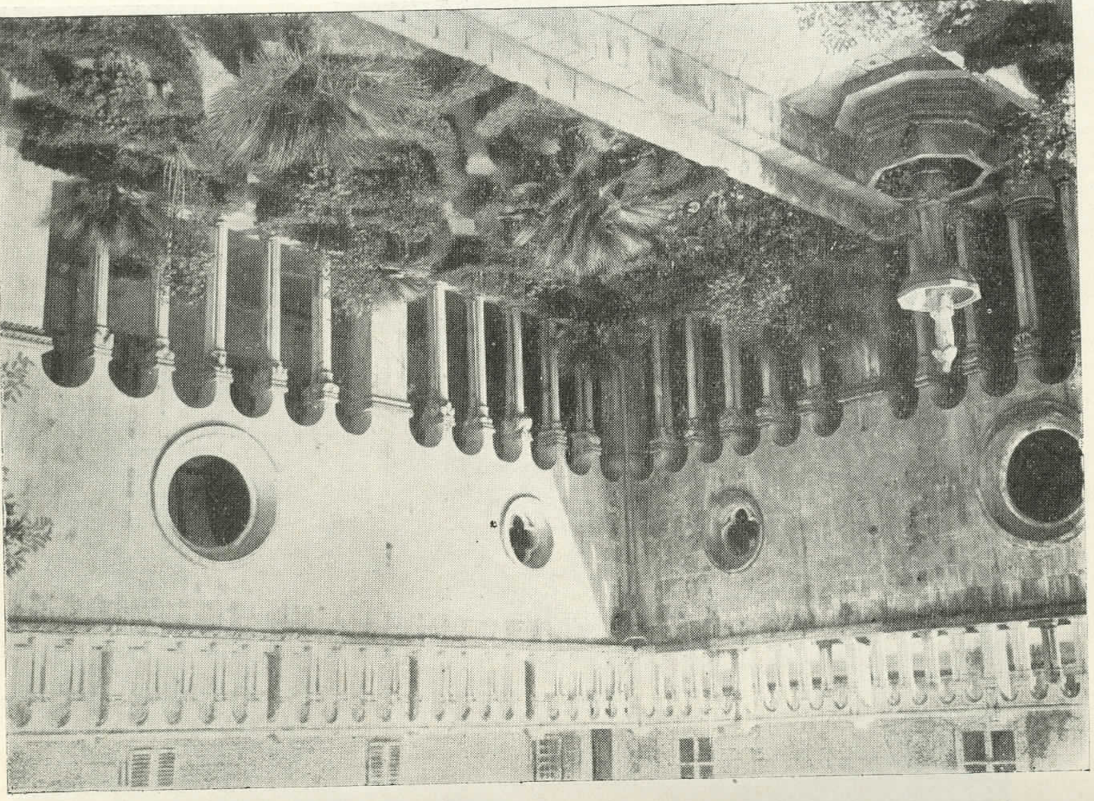
Son oeuvre principale: le cloître monumental du couvent des Franciscains, avec ses héxaforiums élancés, oculus larges et arrondis et terrasses, typiques pour tous les cloîtres dalmates, s'est conservée intacte. Elle se distingue par le façonnage sculptural de ses doubles chapiteaux formés de différents motifs végétaux, de dragons et d'autres animaux du bestiaire moyenâgeux ainsi que de têtes humaines. Dans tous ces motifs iconographiques, Mihoje reste toujours un sculpteur roman, mais dans l'élancement de ses colonnettes aux hautes bases, dans ses motifs végétaux apparaît déjà le style gothique. Les motifs végétaux, surtout la vigne sur le rebord des fenêtres arrondies, révèlent sa parenté avec l'art plastique du littoral de Zeta et celui de l'école de Raša. Toute comparaison avec les sculptures de la galérie dans la cathédrale de la ville sud-italienne de Bitonto est plus ou moins forcée. Mihoje n'a pas non plus de relations directes avec l'art roman de Venise comme le croyait Max Dvorak. Malgré qu'il ait gardé des motifs romans à l'époque du plein développement de l'art gotique, obéissant ainsi aux influences du milieu où il travaillait, Mihoje est un artiste de talent qui a su modéler, harmoniser l'arhitctural avec le plastique et subordonner les dimensions de l'ensemble à l'homme, ce qui constitue le charme original non seulement de son oeuvre, mais aussi de toute l'architecture dalmate.

POPIS SLIKA

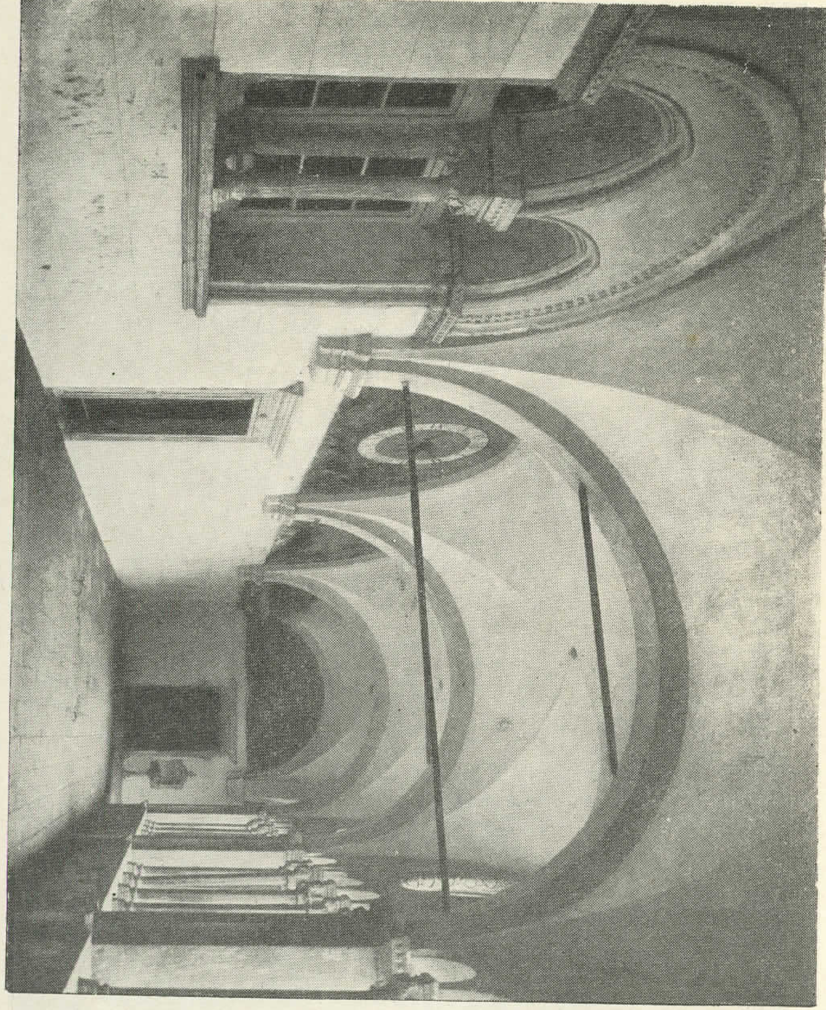
Mihoje Brajkov
Franjevački klaustar u Dubrovniku

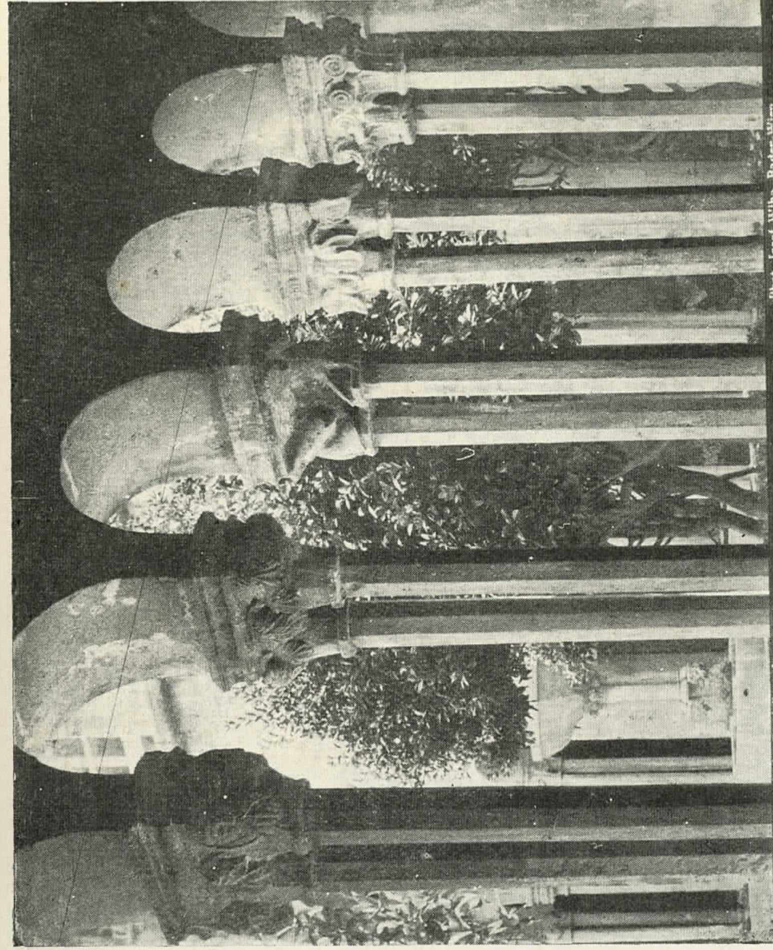
Sl. 32. — Zapadno i južno krilo klaustra

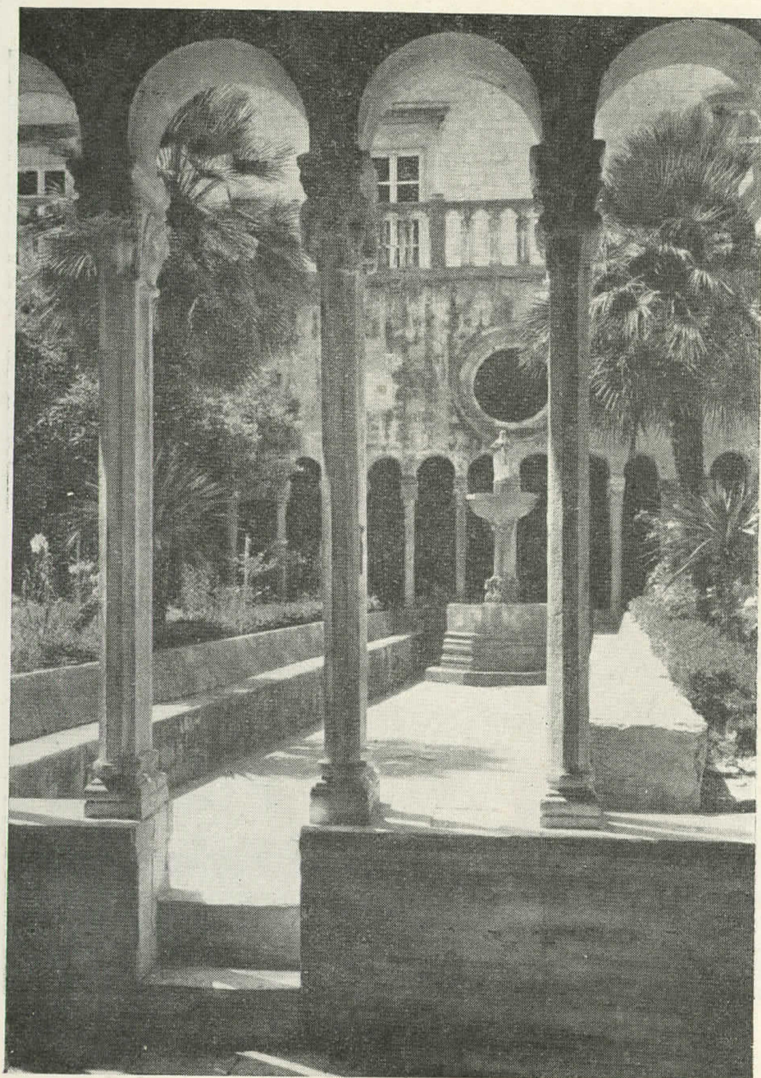
Sl. 33. — Terase i perivoj sred klaustra

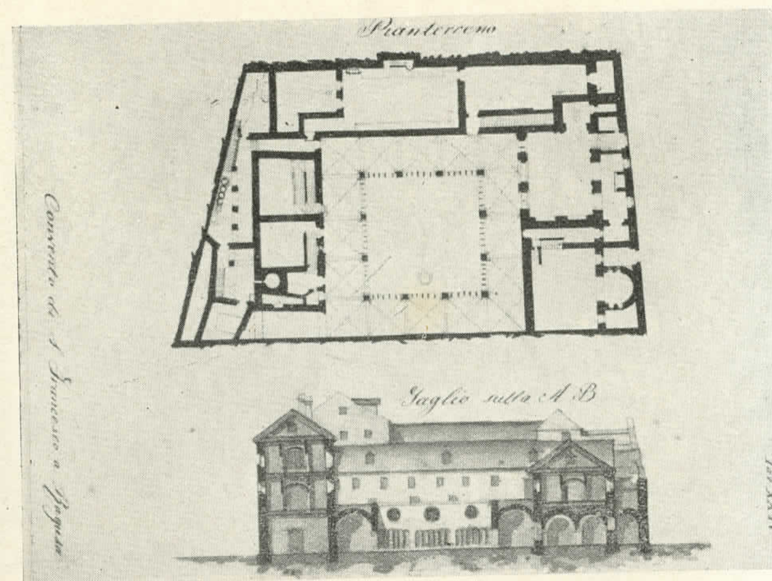
Sl. 34. — Svodovlje istočne strane klaustra sa biforom kapitula

Sl. 35. — Zapadna heksafora klaustra

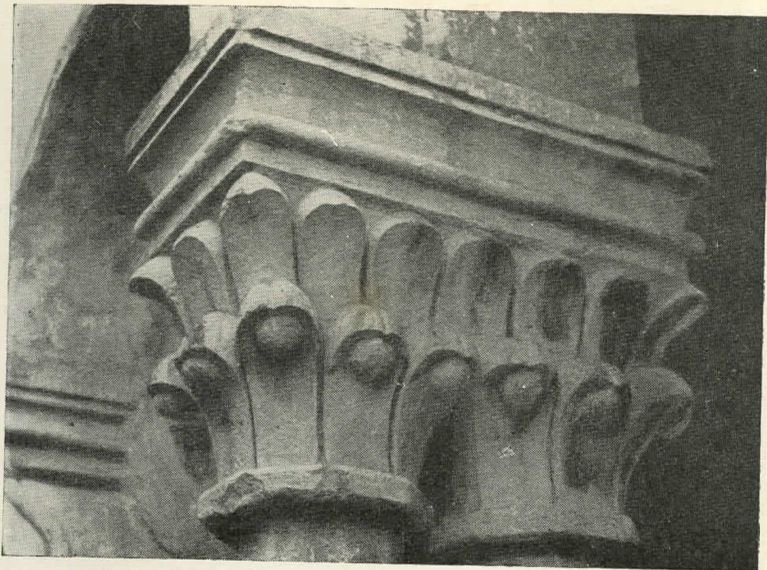
Sl. 36. — Česmica i sjedala sred klaustra

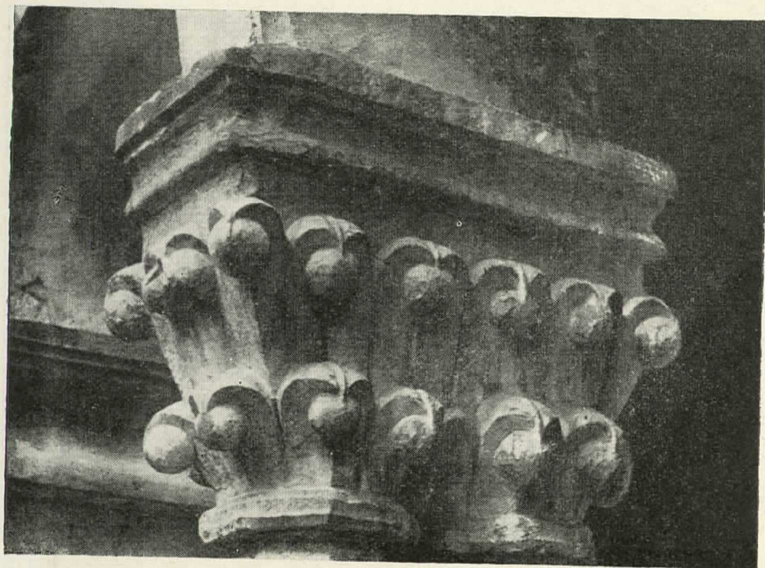

Sl. 37. — L. Vitteleschi, nacrt samostana sa klaustrom

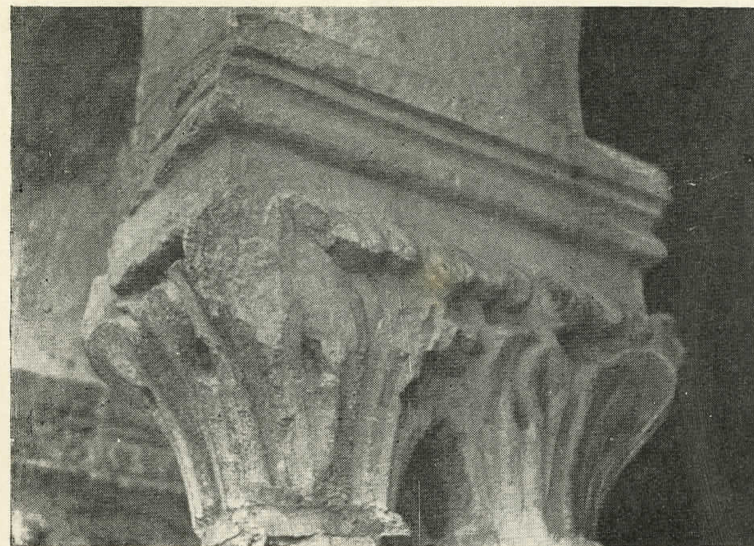

Sl. 38. — Lisnata glavica heksafore

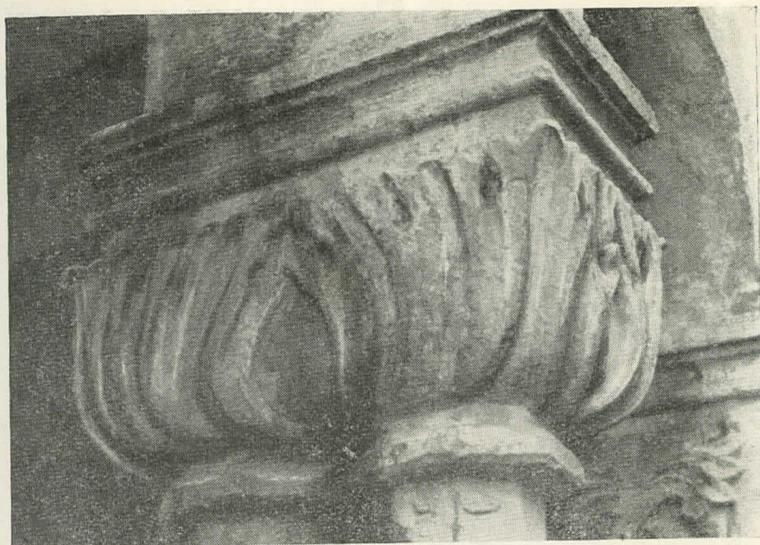

Sl. 39. i 40. — Glavice heksafore

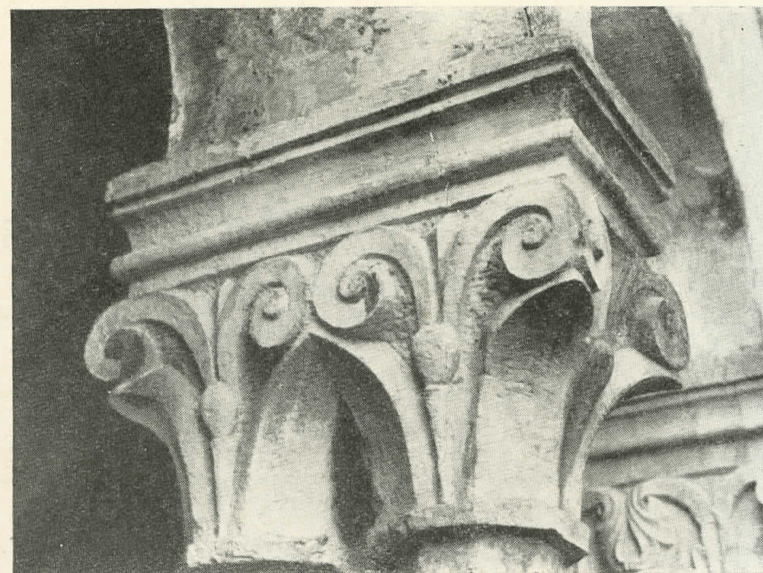

Sl. 41. i 42. — Glavice heksafore

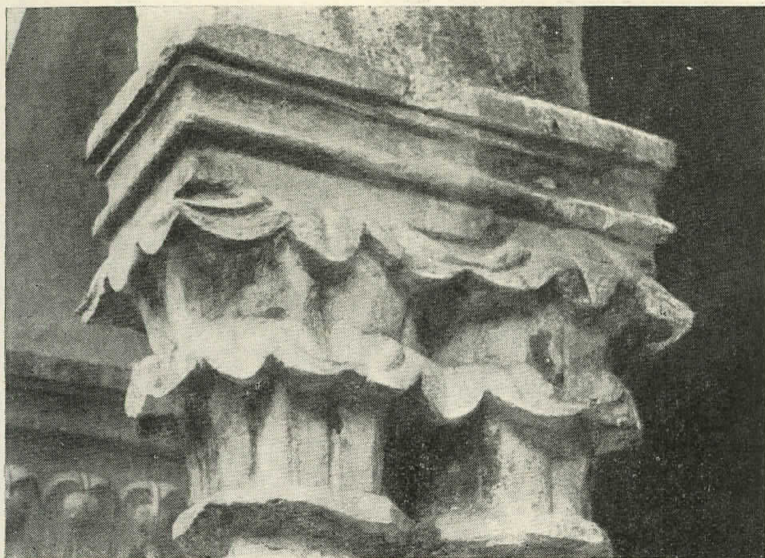

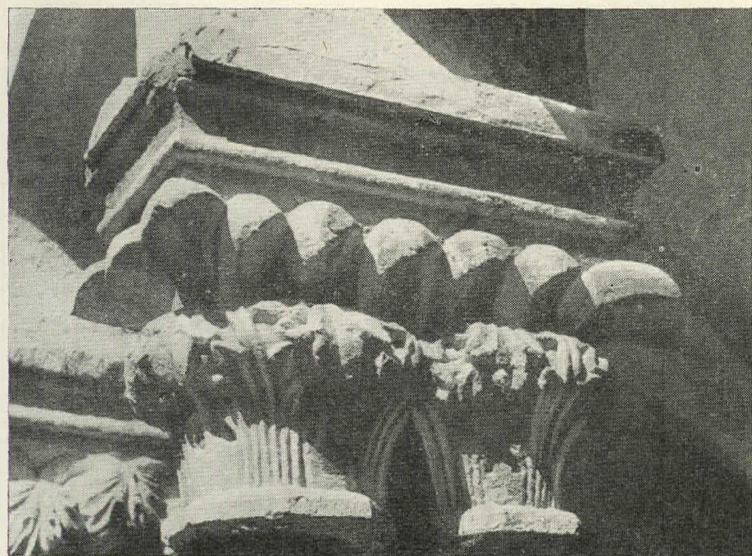
Sl. 43. i 44. — Glavice heksafore

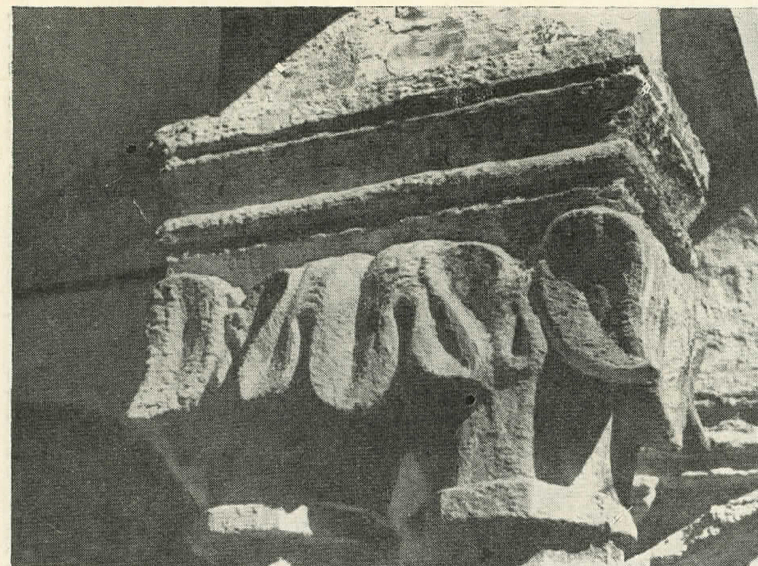

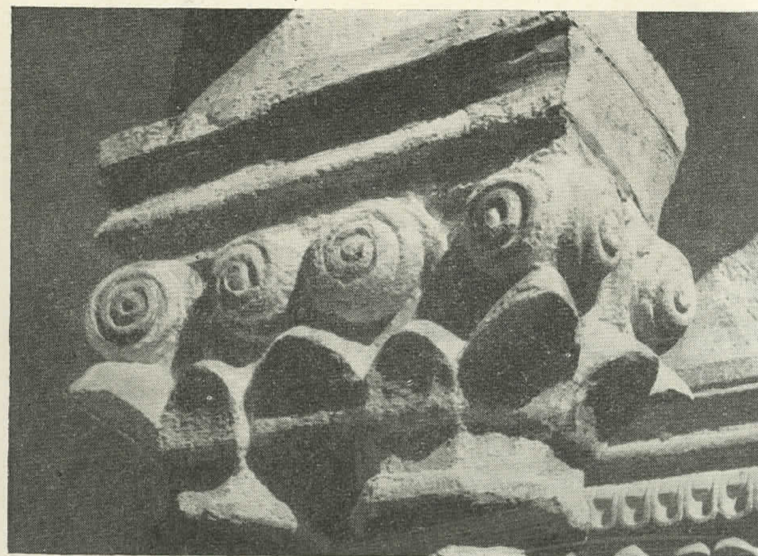
Sl. 45. i 46. — Glavice heksafore

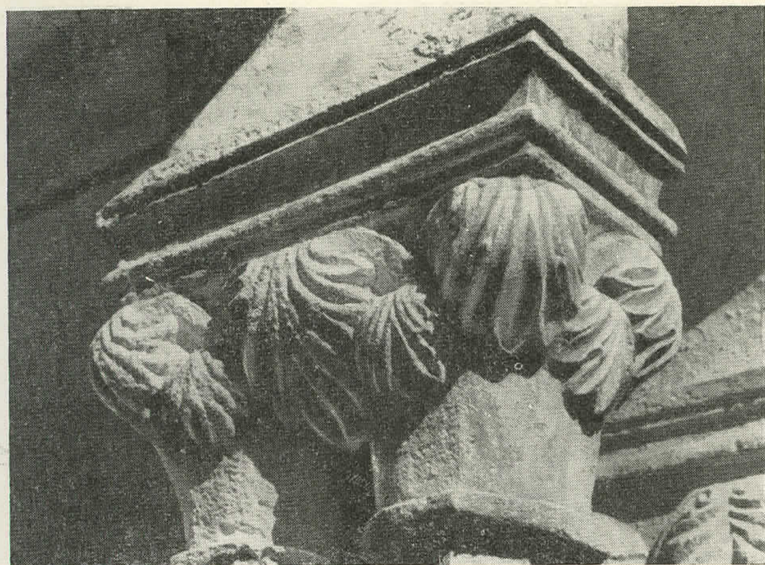

Sl. 47. i 48. — Glavice heksafore

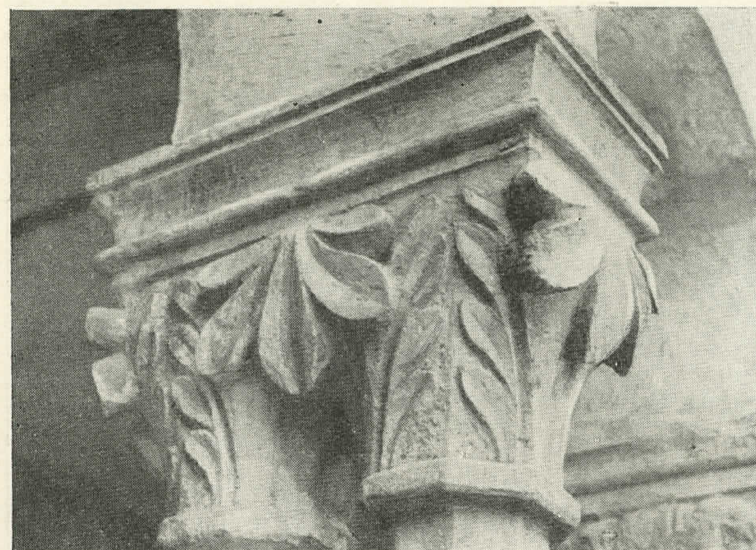

Sl. 49. i 50. — Glavice heksafore

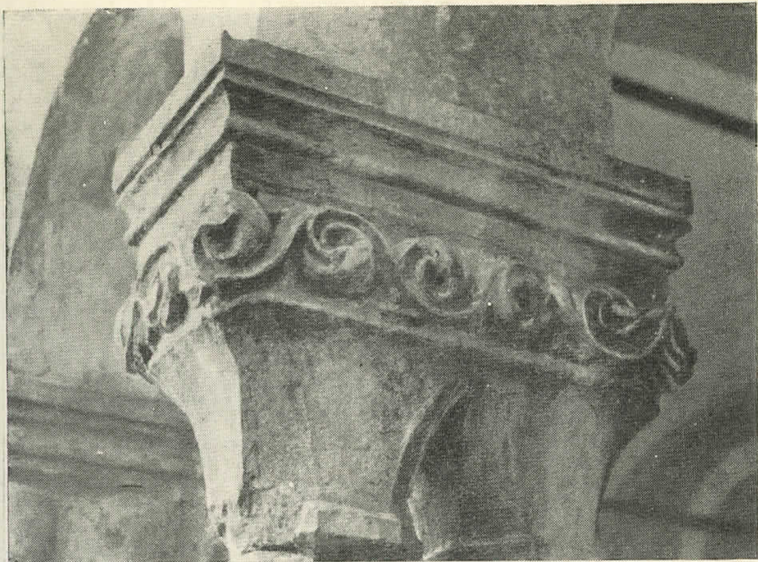

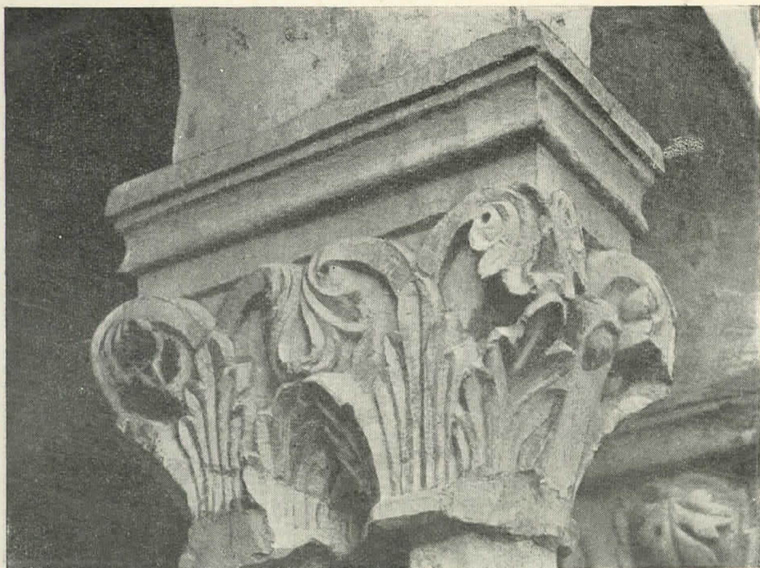
Sl. 51. i 52. — Glavice heksafore

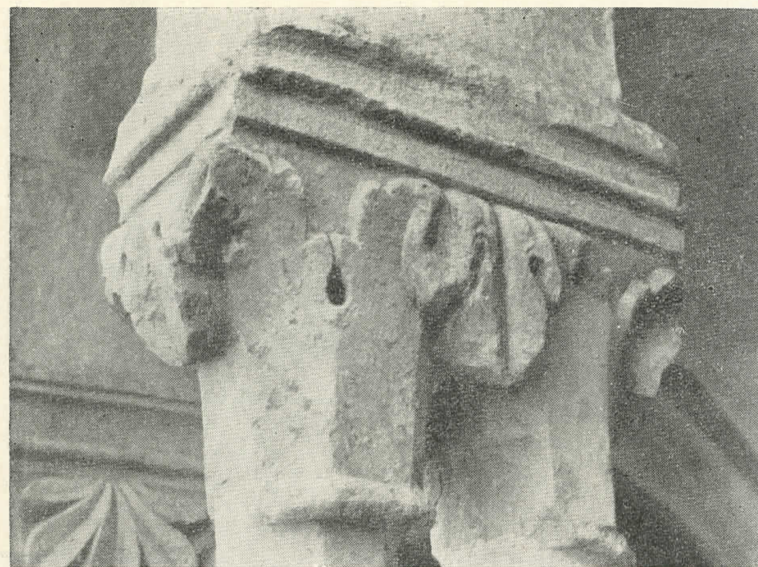

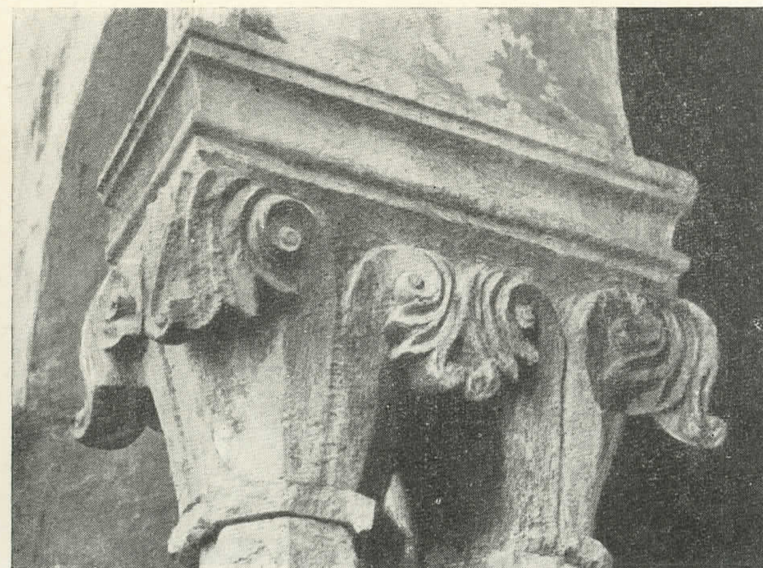
Sl. 53. i 54. — Glavice heksafore

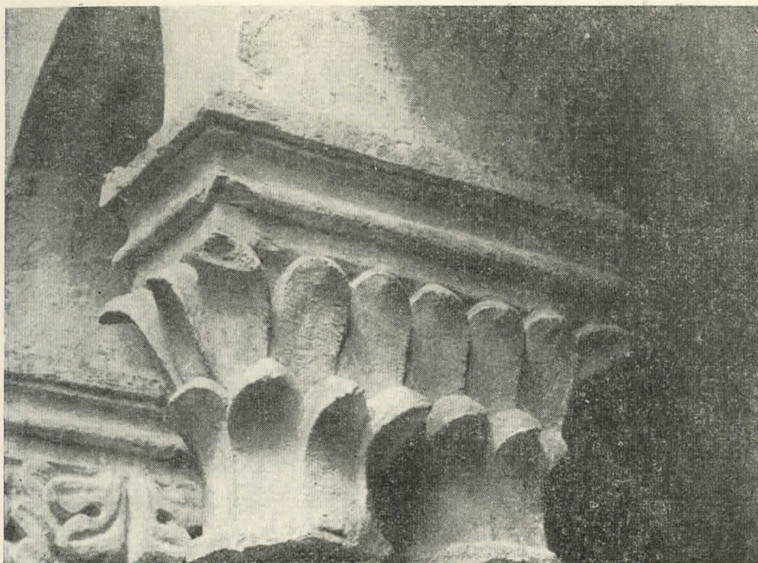

Sl. 55. i 56. — Glavice heksafore

Sl. 57. i 58. — Glavice heksafore

Sl. 59. i 60. — Glavice heksafore

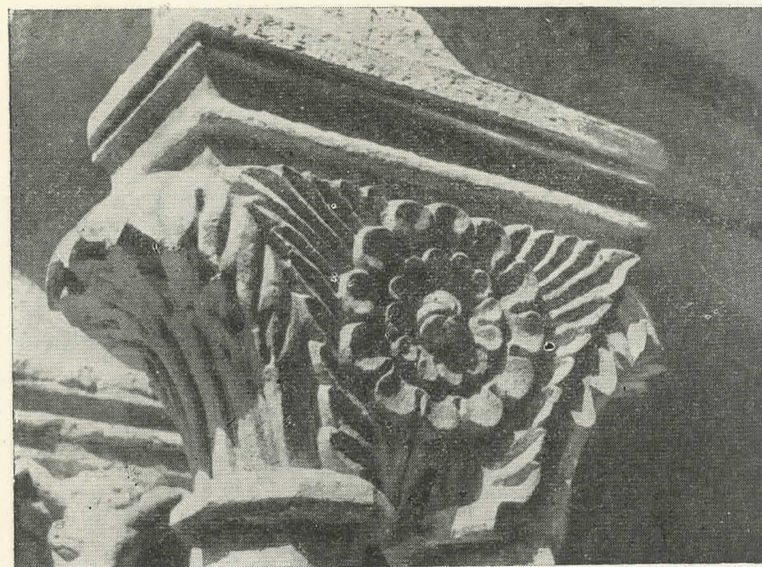

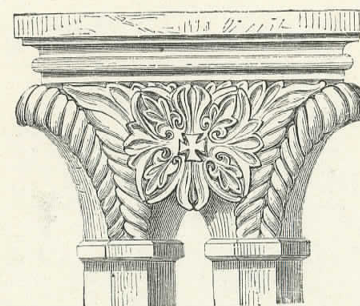
Sl. 61. i 62. — Glavice heksafore

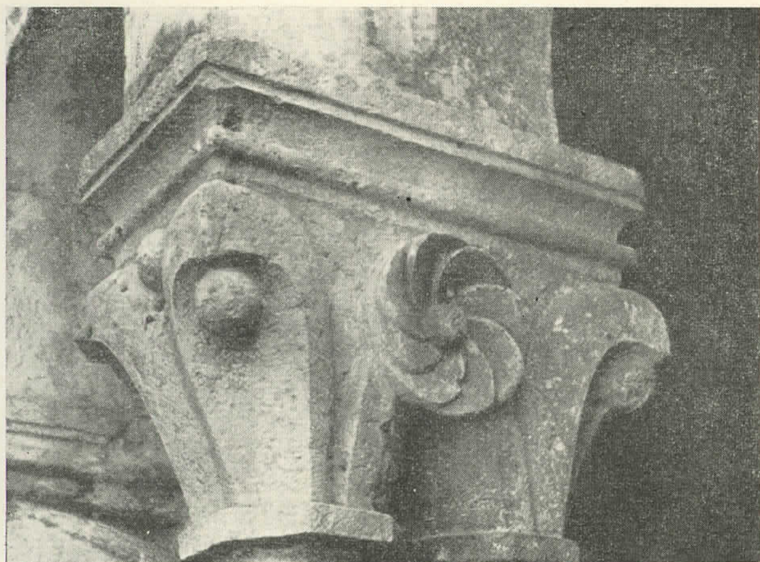
Sl. 63. i 64. — Glavice heksafore

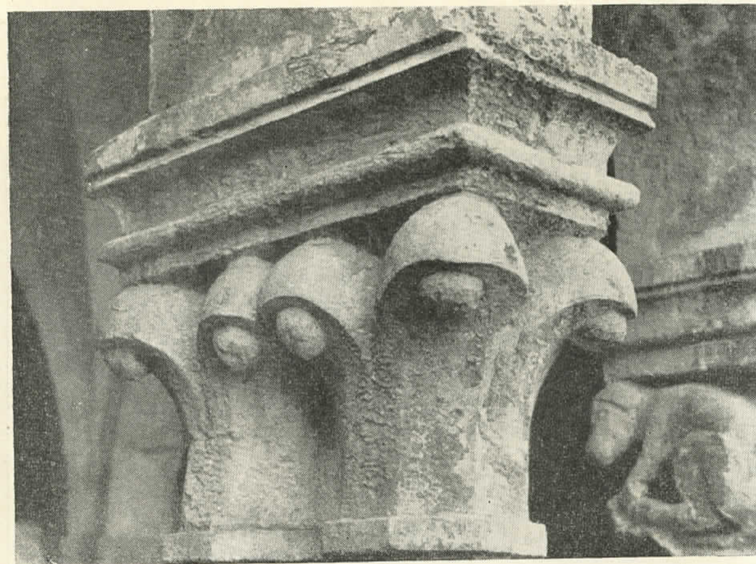

Sl. 65. i 66. — Glavica heksafore

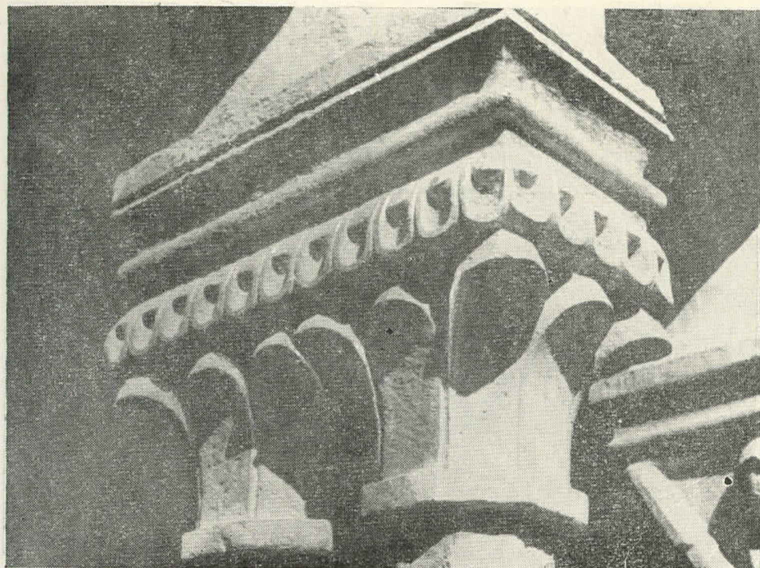

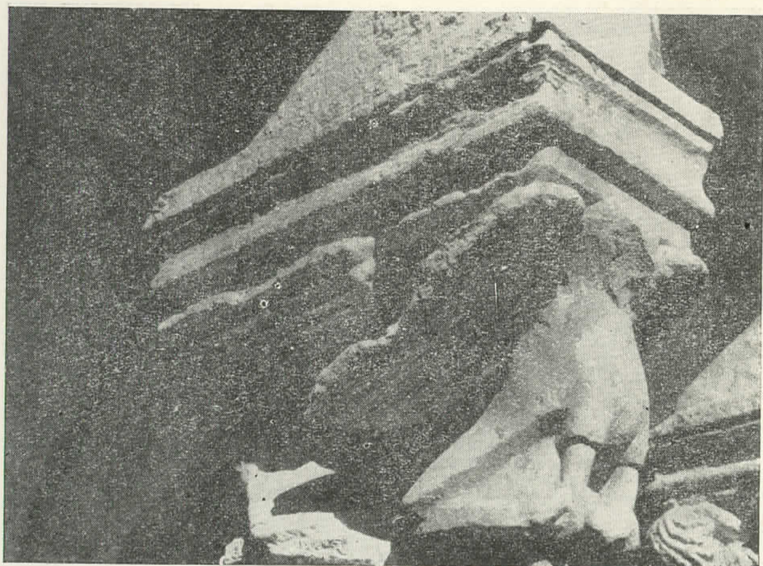
Sl. 67. i 68. — Glavice heksafore

Sl. 69. i 70. — Glavice heksafore

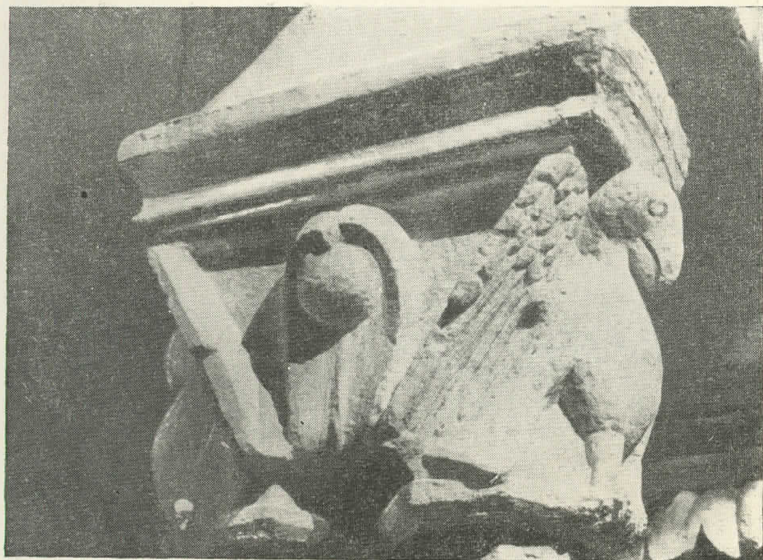

Sl. 71. i 72. — Glavice heksafore

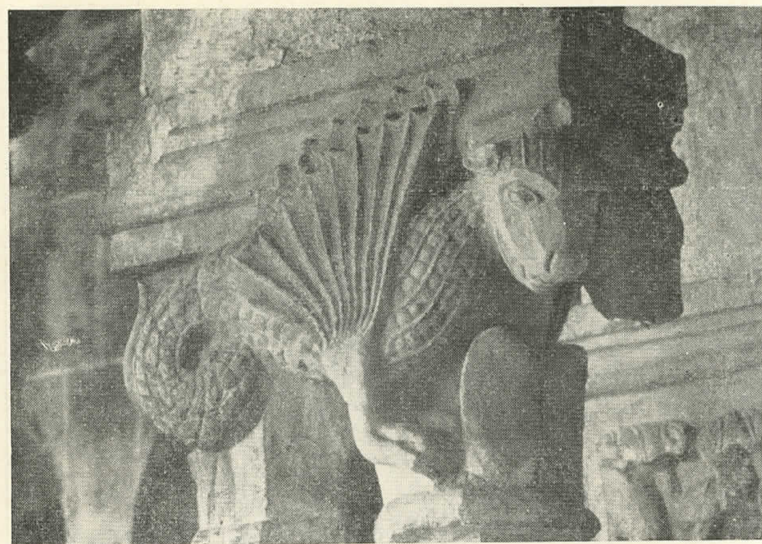

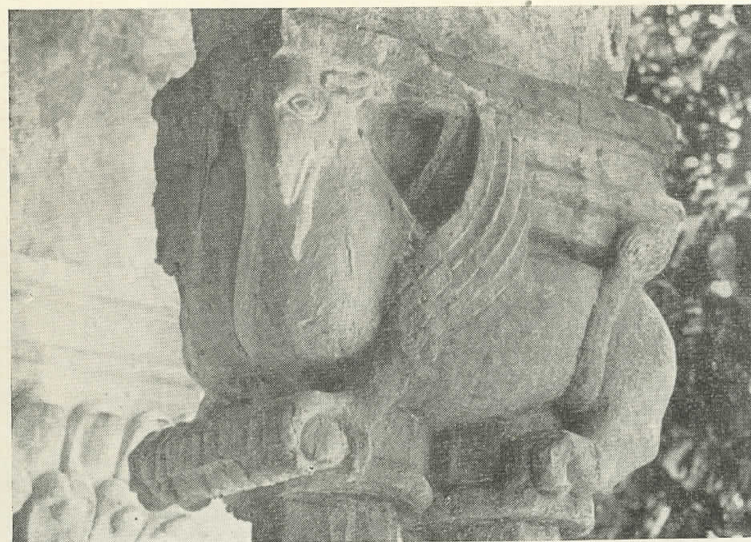
Sl. 73. — Detalj sa glavice heksafore

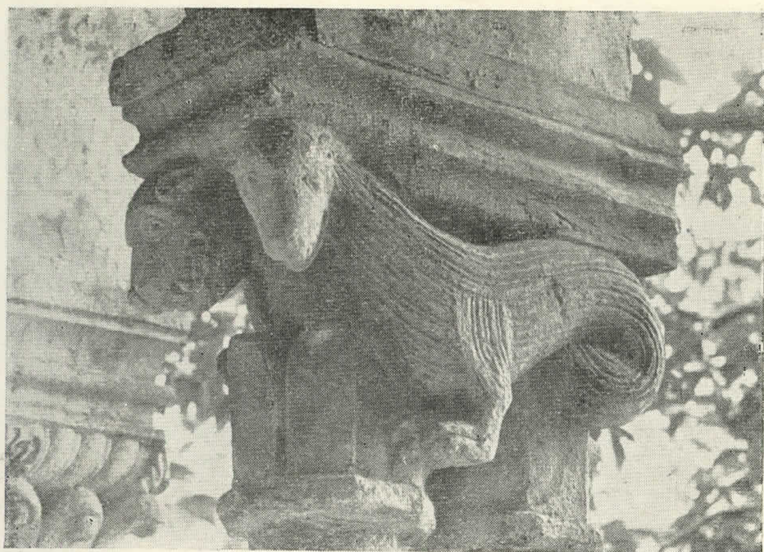

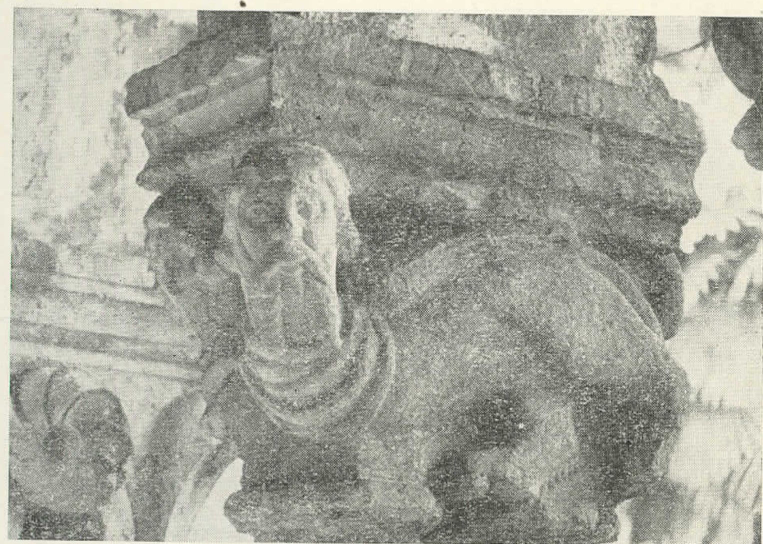
Sl. 74. i 75. — Glavice heksafore

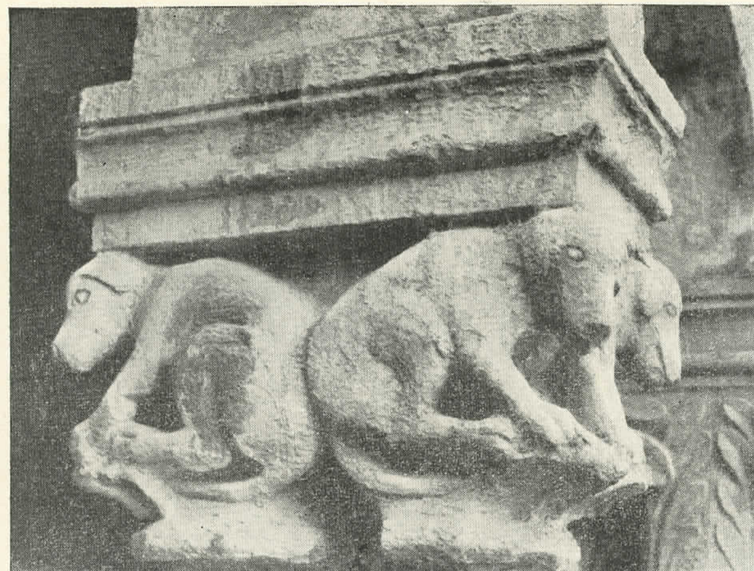

Sl. 76. i 77. — Glavice heksafore

Sl. 78. i 79. — Glavice heksafore

Sl. 80. i 81. — Glavice heksafore

Sl. 82. i 83. — Glavice heksafore

Sl. 84. — Detalj glavice heksafore

Sl. 85. i 86. — Glavice heksafore

Sl. 87. — Glavica heksafore

Sl. 88. — Detalj glavice heksafora

Sl. 89. i 90. — Glavica heksafore

Sl. 91. i 92. — Glavice heksafore

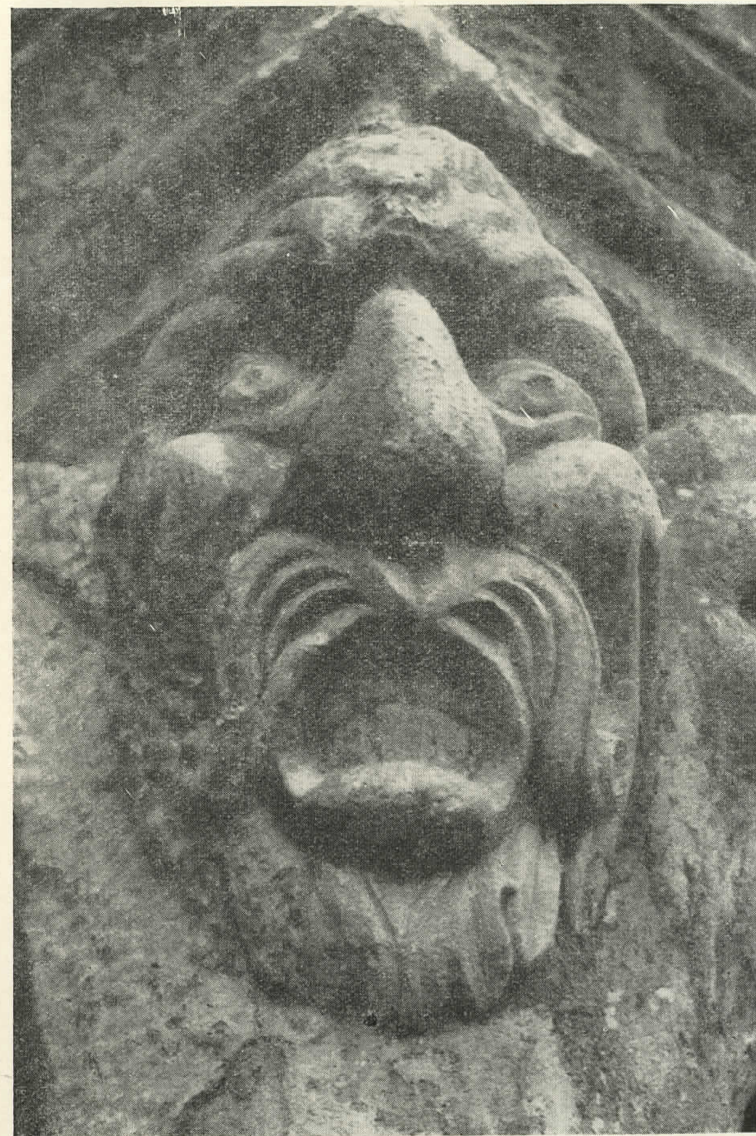

Sl. 93. i 94. — Glavice heksafore

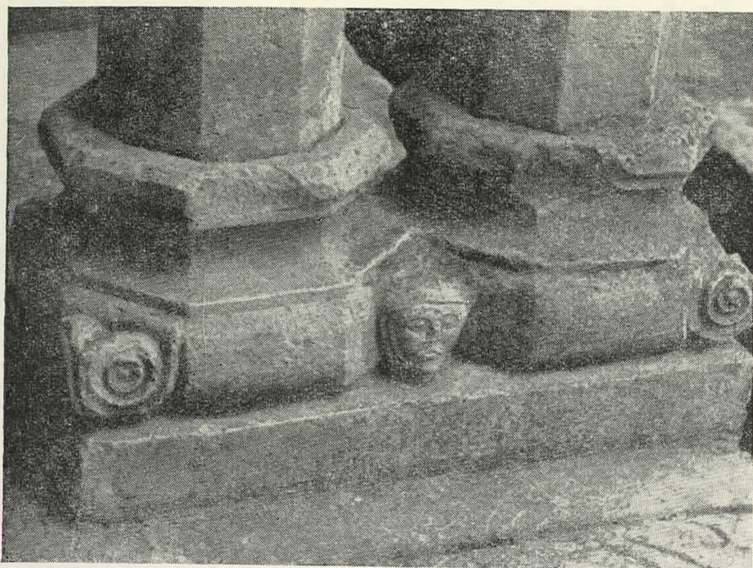

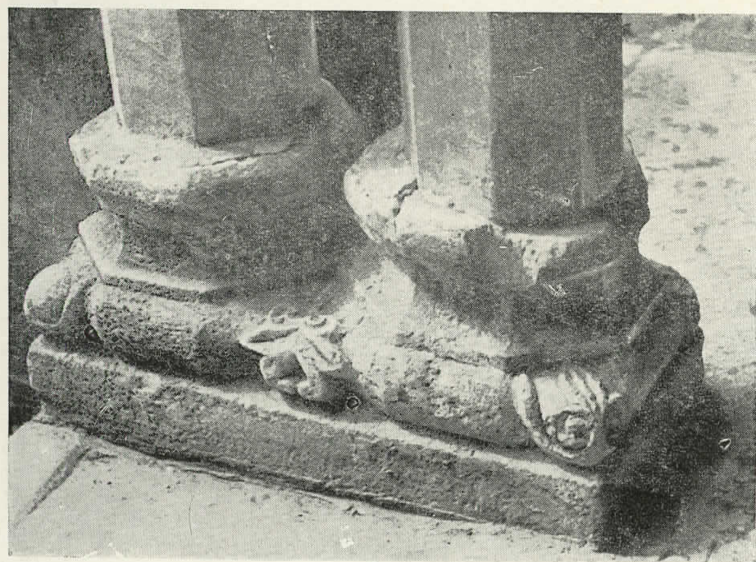

Sl. 95. i 96. — Glavice heksafore

Sl. 97. — Detalj glavice heksafora

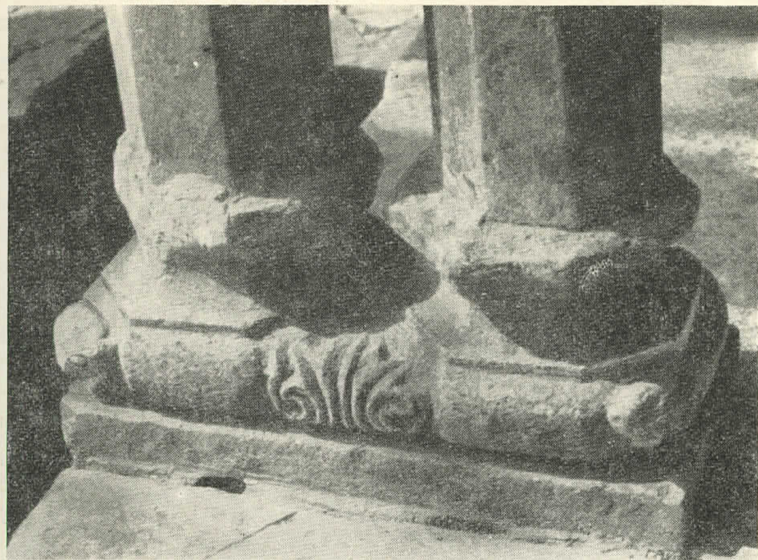

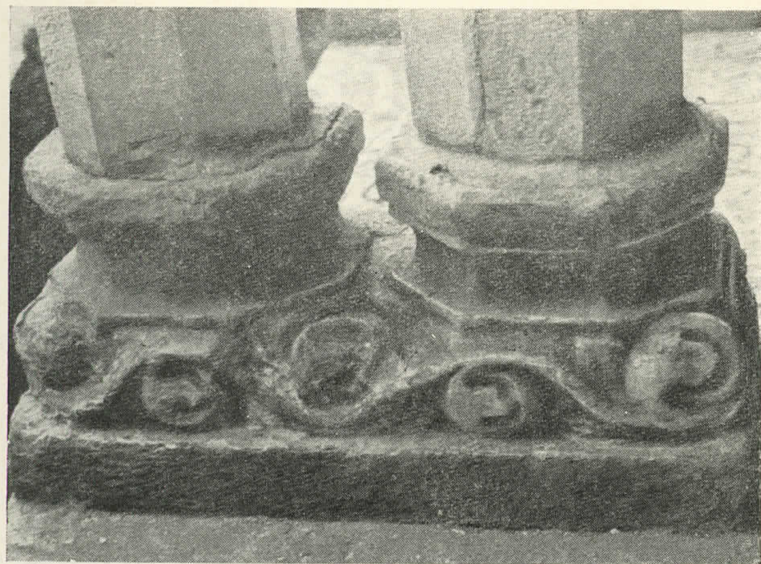
Sl. 98. i 99. Stope heksafore

Sl. 100. i 101. — Stope heksafore

Sl. 102. i 103. — Stope heksafore

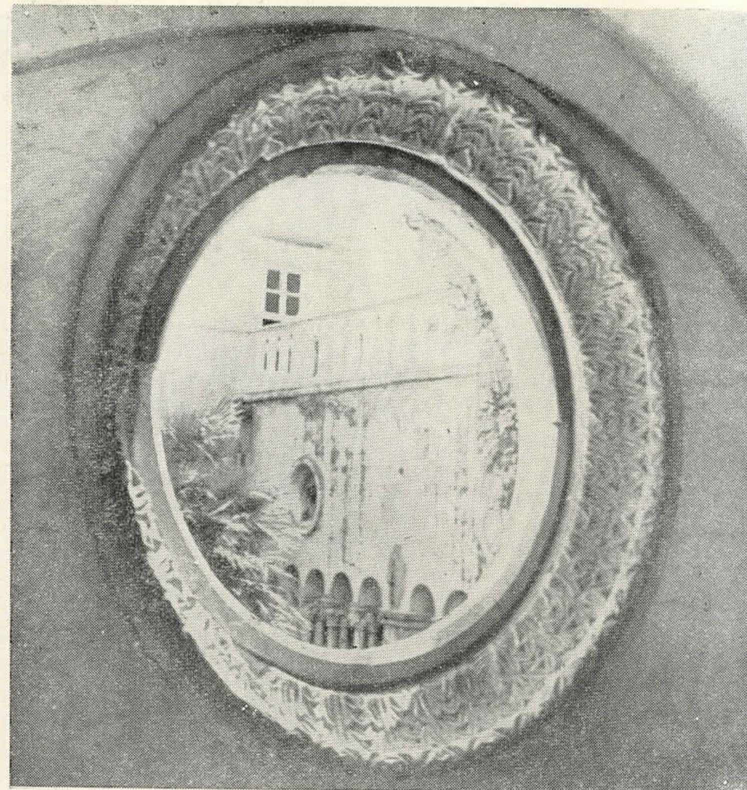

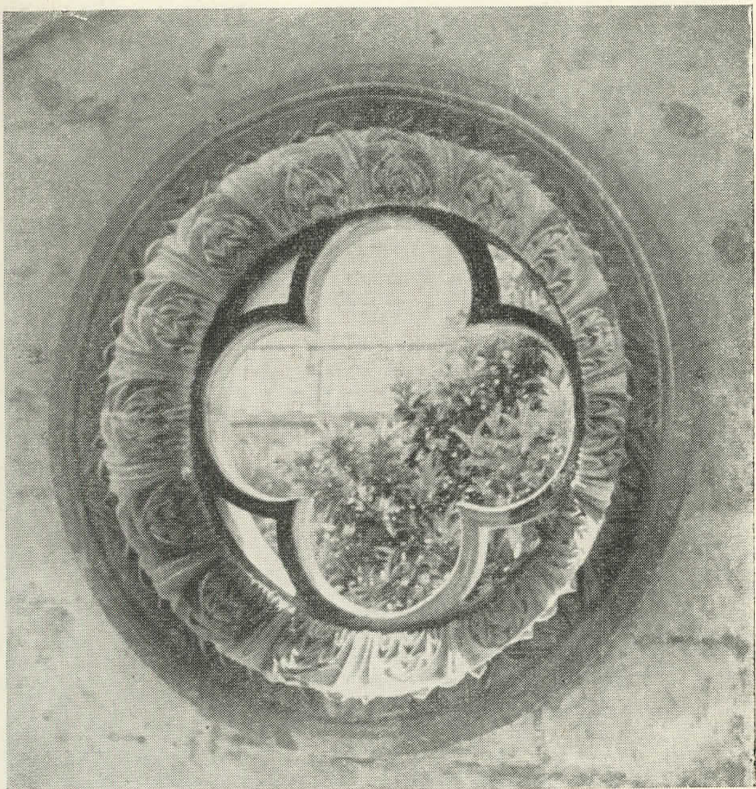
Sl. 104. i 105. — Stope heksafore

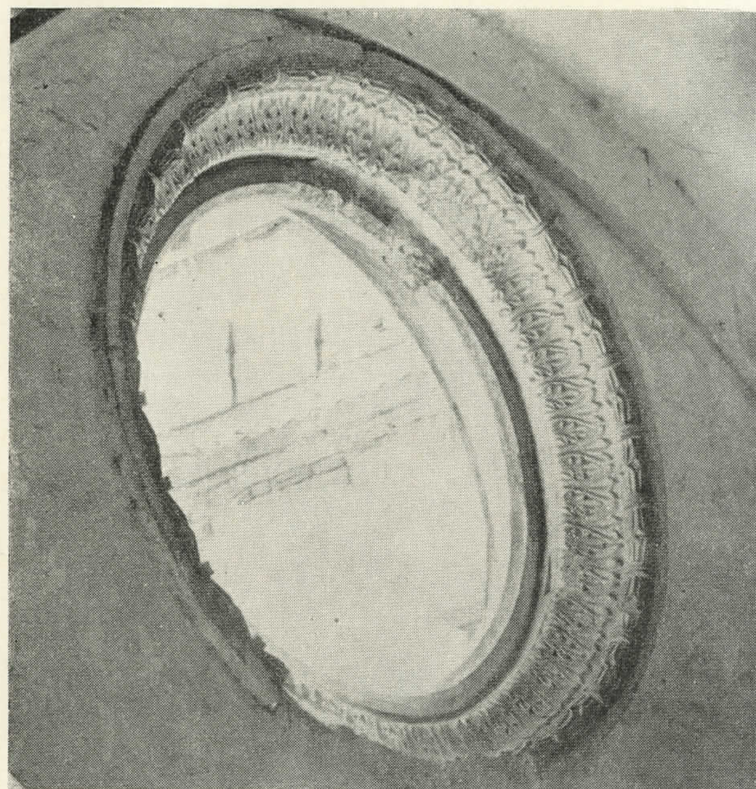
Sl. 106. — Detalj sa stope heksafore

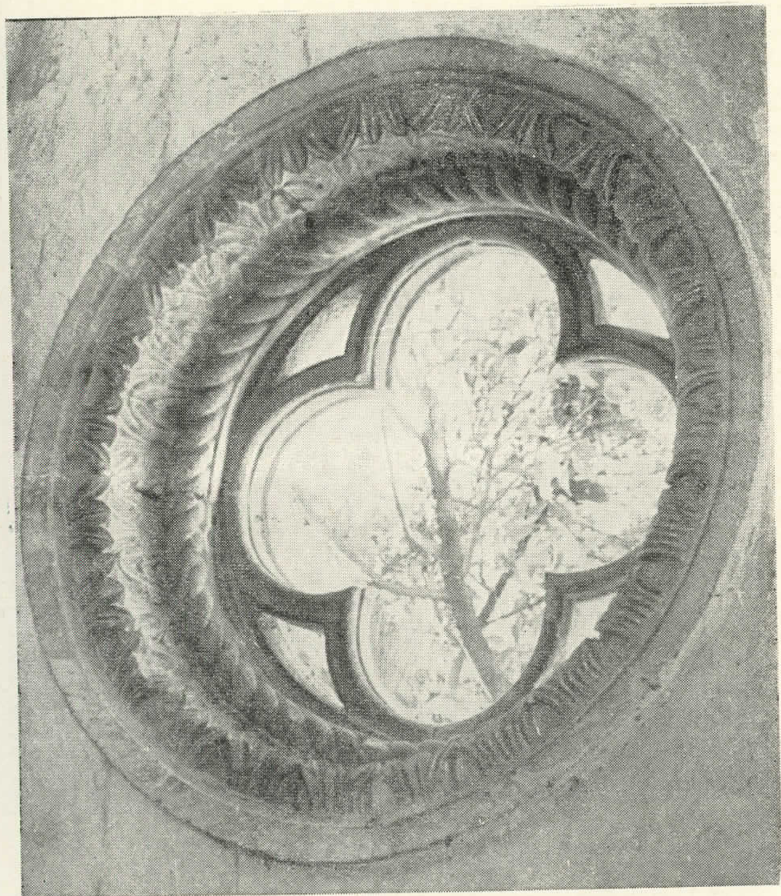
Sl. 107. — Okno klaustra

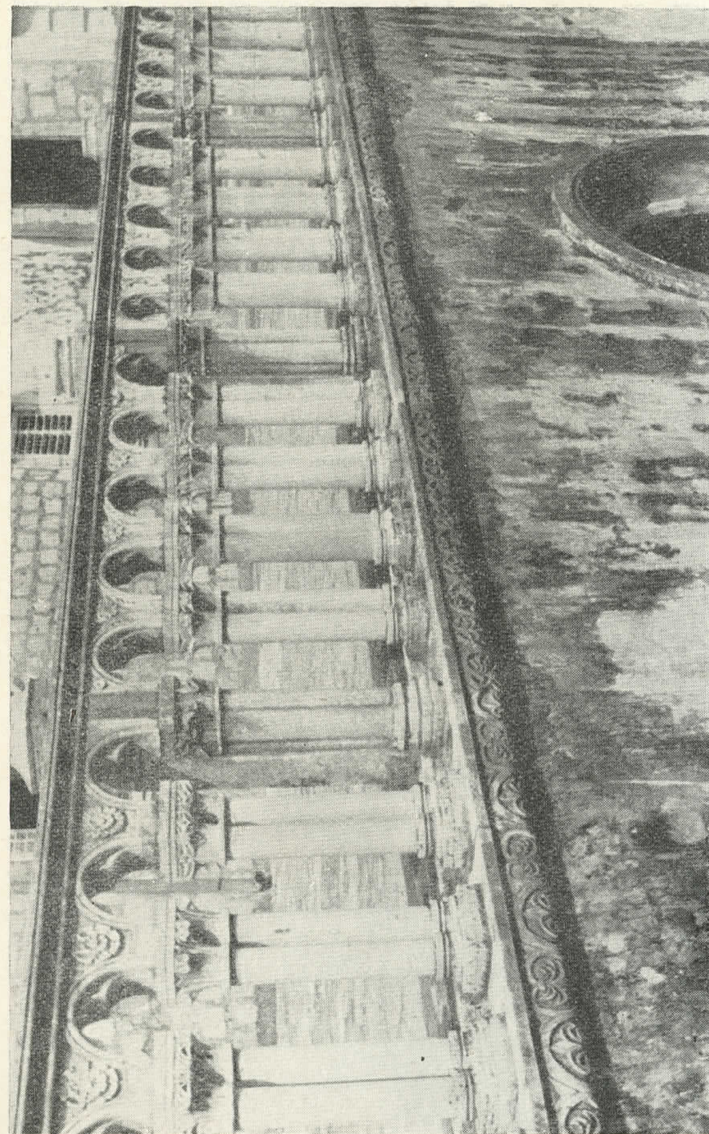
Sl. 108. — Okno klaustra

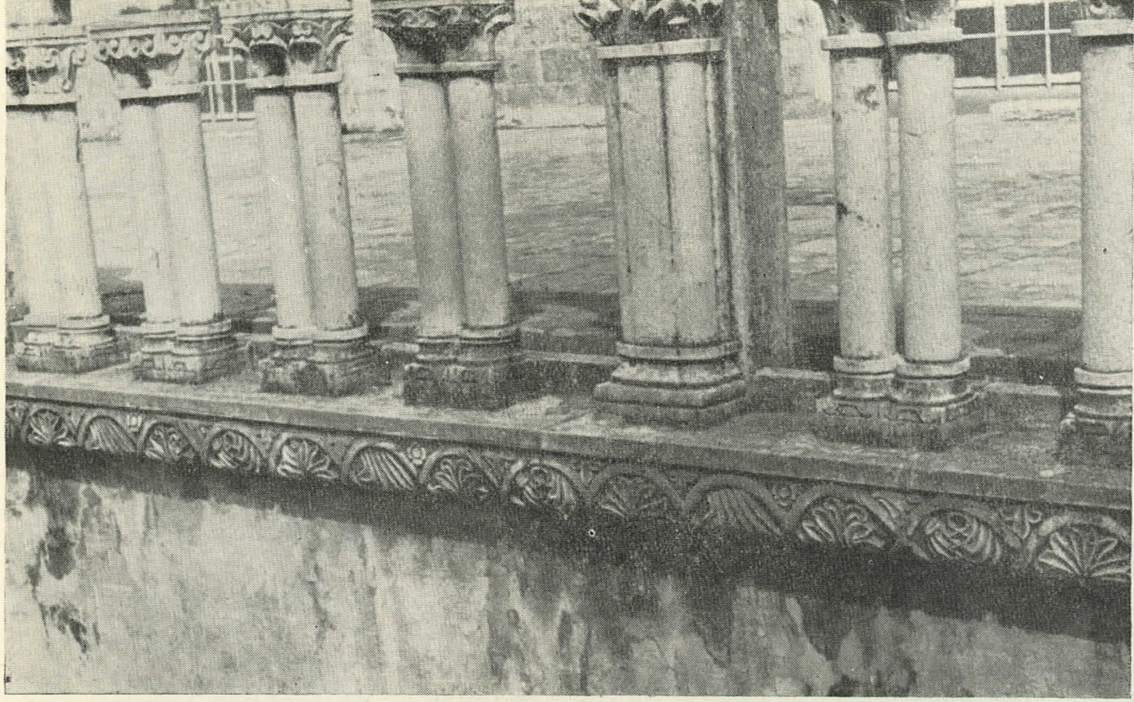
Sl. 109. — Okno klaustra

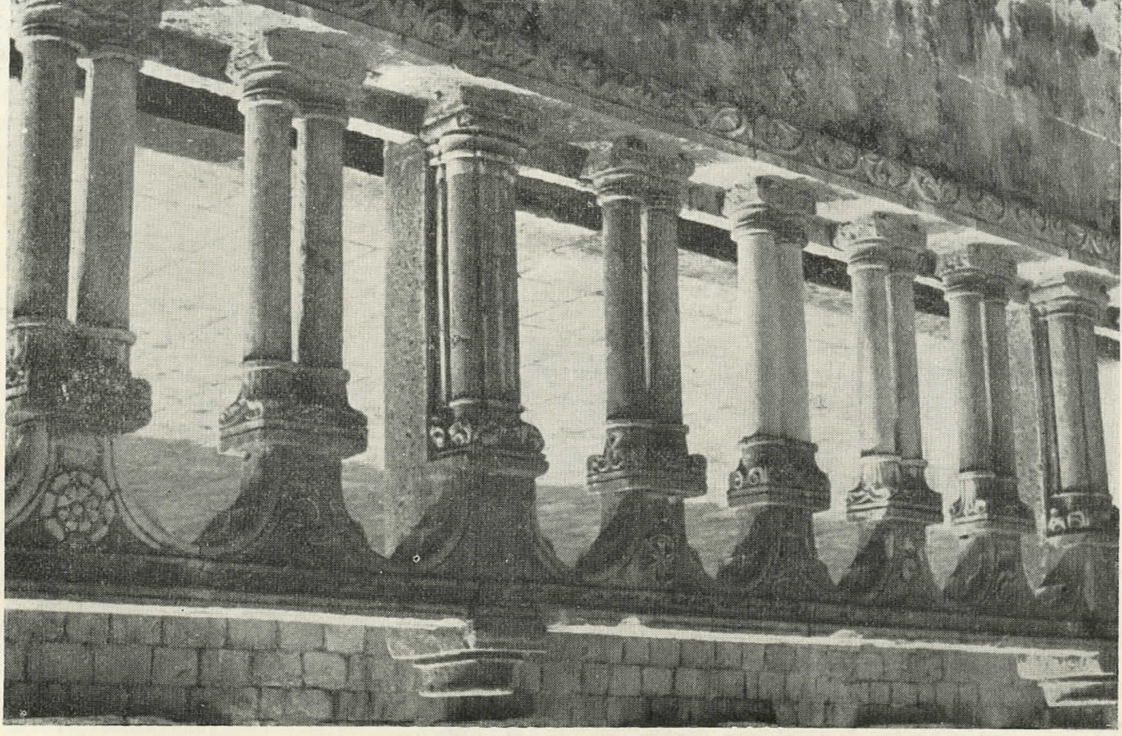
Sl. 110. — Okno klaustra

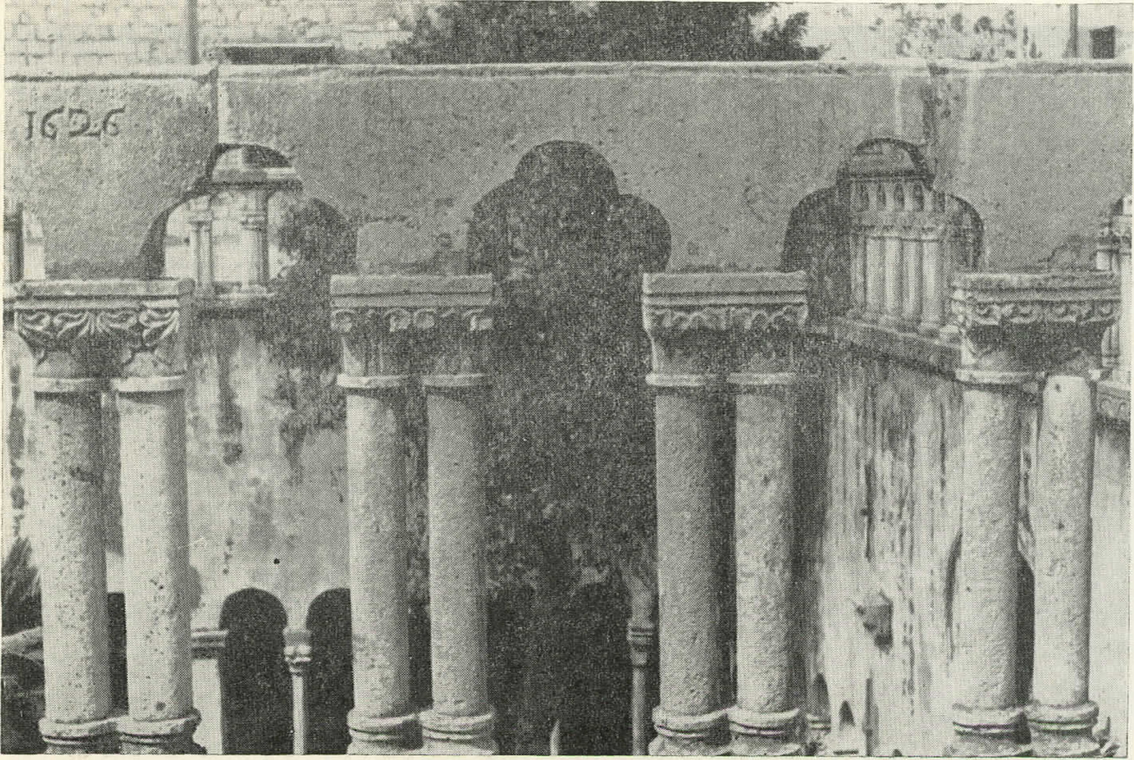
Sl. 111. — Rub i ogradica zapadne tarase iznad klaustra

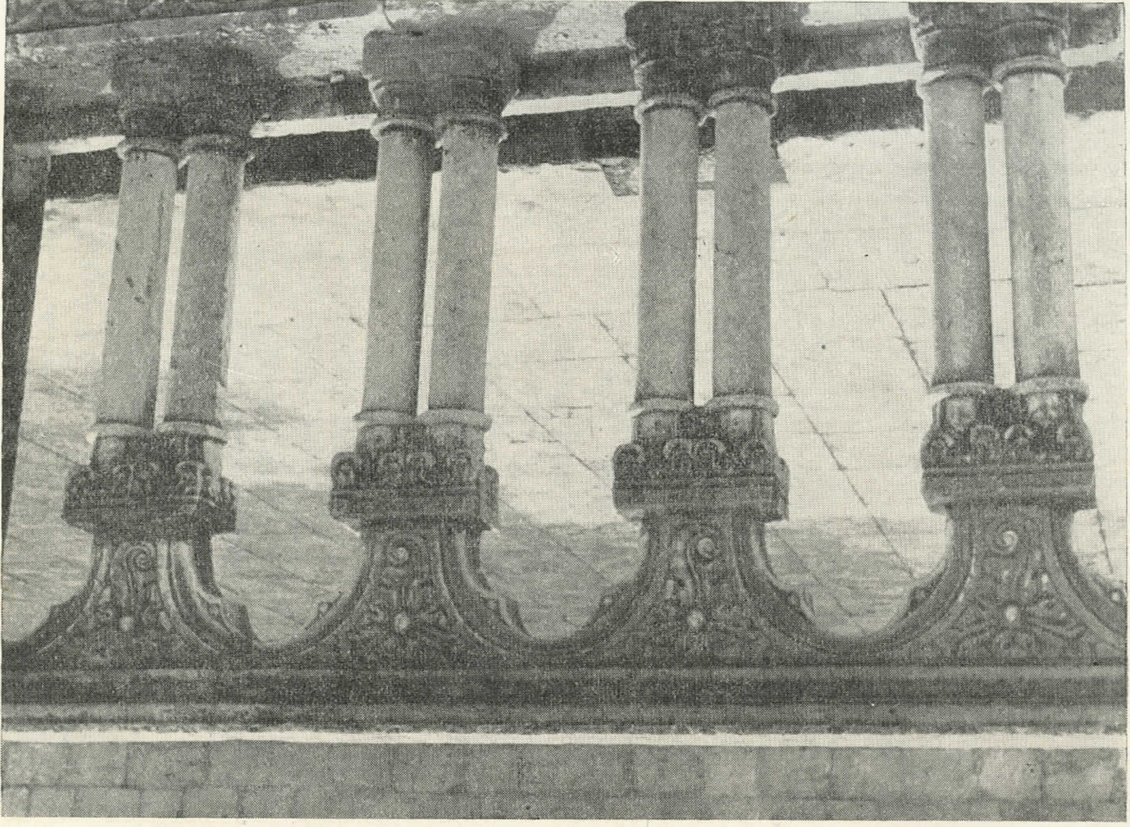
Sl. 112. — Rub i dio ogradica sjeverne terase iznad klaustra

Sl. 113. — Rub i ogradica istočne terase klaustra

Sl. 114. — Ogradica terase iz 17. stoljeća

Sl. 115. — Ogradica istočne terase

Tehnička redakcija i grafička oprema:
JOVO ANDRIĆ

Korekturu izvršio:
STIJEPO PLANČIĆ

Tiskano u:
TISKARI „IVO ČUBELIĆ“

Strojni slog:
MIROSLAV SOPA

Prelom:
BOŽO STANIĆ

Uvezano u knjigovežnici:
TISKARE „IVO ČUBELIĆ“

Fotografije:
Historijskog Instituta Jugoslavenske Akademije
u Dubrovniku (foto Ilija Jovanović)
Konservatorskog Zavoda za Dalmaciju
u Splitu (foto Davor Domančić)
i Toša Dabca (sl. 88., 97. i 106.)